

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI

1 NUMARALI HALEP ŞER'İYE SİCİLİNİN
SOSYAL VE İKTİSADİ AÇILARDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ASLAN

KİLİS
MAYIS/2016

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI

1 NUMARALI HALEP ŞER'İYE SİCİLİNİN
SOSYAL VE İKTİSADİ AÇILARDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ASLAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK

KİLİS
MAYIS/2016

T.C.
KILIS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Tezin Adı

**1 NUMARALI HALEP ŞER'İYE SİCİLİNİN
SOSYAL VE İKTİSADİ AÇILARDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

MUSTAFA ASLAN

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri İmzası

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

..... (Danışman) _____

..... (Jüri Başkanı) _____

..... (Üye) _____

..... (Üye) _____

..... (Üye) _____

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı
SBE Müdürü

Unvanı, Adı ve SOYADI

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.(07/06/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı: Mustafa ASLAN

İmzası:

ÖZET
1 NUMARALI HALEP ŞER'İYE SİCİLİNİN
SOSYAL VE İKTİSADİ AÇILARDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(H.956-972/M.1549-1565)

ASLAN, Mustafa

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK

Mayıs 2016, 142 sayfa

Şer'ie Sicilleri, dönemini sosyal, kültürel ve iktisadi açılardan aydınlatan en önemli tarihi kaynaklardan birisidir. 1 Numaralı Halep Şer'ie Sicili, Hicri 956-972 (M. 1549-1565) yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu sicil defterinde idarî, malî, hukukî ve diğer alanlarda 3348 adet belge yer almaktadır. Sicil kayıtlarında mehir, nafaka, boşanma olayları, köle ve cariyeler, toplum düzenini bozan hadiseler, kefaletler, vakfiye, yabancı tüccarlar, dönemin paraları, çeşitli menkul ve gayrimenkul satışları ve benzeri konularda belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde Halep'in sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi veren önemli verilere rastlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Halep, Şer'ie sicilleri, Halep'te Boşanma Olayları, Köleler ve Cariyeler, Yabancı Tüccarlar.

ABSTRACT
EVALUATED OF NUMBER 1 JUDICIAL RECORD OF ALEPPO
FROM THE SOCIAL AND ECONOMIC PERSPECTIVE
(LC. 956-972/AD. 1549-1565)

ASLAN, Mustafa

Thesis of High Master, Department of History

Adviser of Thesis: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK

May 2016, 142 Pages

Ottoman court registers one of the most sources, becoming clear her ear in point of social, economic and cultural. Number 1 Judicial Record Of Aleppo comprises analysis of the years between 956 and 972 (Lunar Calendar- Hijrah) / 1549-1565 AD. There are 3348 number documents such as administrative, financial, judicial and other parts in this records. In this records, there are documents about divorce, bridge wealth, alimony, events which deteriorate social order, bails, foundation, foreign merchants and assets and liabilities. These registers analyzed in this study provide important data about social and economic structure of Aleppo.

Keys: Syria, Aleppo, Şeri'a Records, Divorce in Aleppo, Slaves and Concubines, Foreign Merchant.

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET	i
İNGİLİZCE ÖZET	ii
TABLoların LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	ix
KONU VE KAYNAKLAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SOSYAL HAYAT

1.1. AİLE DÜZENİ	8
1.1.1. Kadının Aile Ve Toplum İçindeki Statüsü.....	8
1.1.2. Boşanma Olayları ve Türleri.....	12
1.1.2.1. Bâin Talak.....	12
1.1.2.2. Tefrik.....	13
1.1.2.3. Muhâla'a.....	14
1.1.2.4. Ric'i Talak.....	16
1.1.3. Boşanan Kadının Yasal Hakları.....	16
1.1.3.1. Nafaka.....	16
1.1.3.2. Mehir.....	20
1.2. KÖLELER VE CARIYELER	23
1.2.1. Esirlerin Milliyetleri.....	23
1.2.2. Köleler ve Azatlı Kölelerin Ekonomik Hayattaki Yeri.....	27
1.2.3. Kaçak Köleler.....	29
1.2.4. Esirlerin Azadı.....	31
1.2.5. Esir Fiyatları.....	34

1.2.6. Satış İşlemleri İle İlgili Anlaşmazlıklar.....	38
1.3. TOPLUMSAL OLAYLAR VE DAVALAR.....	41
1.3.1. İçki İçme ve Zina Olayları.....	41
1.3.2. Hırsızlık ve Gasp Olayları.....	44
1.3.3. Komşulara Zarar Verme Davaları.....	47
1.3.4. Küfür ve Hakaret Davaları.....	49
1.3.5. Adam Öldürme Davaları ve Diyet.....	51
1.4. KEFALET SİSTEMİ.....	54
1.4.1. Borç Kefaletleri.....	54
1.4.2. Adli Kefaletler.....	58
1.4.3. Kefalet Süreleri.....	61
1.5. VAKIF SİSTEMİ.....	63
1.5.1. Vakfetme İşlemleri.....	63
1.5.2. Vakıfların Gelir ve Gider Durumları.....	65
1.5.2.1. Gelirler.....	65
1.5.2.2. Giderler.....	67
1.5.3. Gelir Durumlarına Göre Vakıfların Değerlendirilmesi.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT

2.1. HALEP’TE KULLANILAN PARALAR.....	74
2.2. YABANCI TÛCCARLAR VE TİCARİ FAALİYETLERİ.....	78
2.3. TİCARİ ÜRÜNLER VE DEĞERLERİ.....	91
2.4. ÜCRETLER.....	86
2.4.1. İşçi Ücretleri.....	89
2.4.2. Ulaşım Ücretleri.....	93
2.5. GAYRİMENKUL FİYATLARI.....	95
2.5.1. Ev Fiyatları.....	95

2.5.2. Dükân Fiyatları.....	103
2.5.3. Bağ ve Bahçe Fiyatları.....	106
2.6.GAYRİMENKUL KİRALARI.....	108
2.6.1. Ev Kiraları.....	108
2.6.2. Dükân Kiraları.....	110
2.6.3. Han Kiraları.....	114
2.6.4. Fırın Kiraları.....	116
2.6.5. Değirmen Kiraları.....	117
2.7. CANLI HAYVAN FİYATLARI.....	118
2.7.1. At Fiyatları.....	118
2.7.2. Katır Fiyatları.....	120
2.7.3. Eşek Fiyatları.....	121
2.7.4. Deve Fiyatları.....	122
2.7.5. Koyun Fiyatları.....	124
SONUÇ.....	126
KAYNAKLAR.....	132
EKLER.....	138
ÖZGEÇMİŞ.....	142

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo 1.1.1.1. 956-972/1549-1565 Yılları Arasında Halep’te Boşanma Usulleri Oranı.....	16
Tablo 1.1.1.2. Nafaka Miktarları.....	18
Tablo 1.1.1.3. Mehir Miktarları.....	22
Tablo 1.1.1.4. Mehir Miktarlarının Yıllara Göre Artış Oranları.....	23
Tablo 1.1.2.1. Azat Edilen Cariye ve Kölelerin Milliyetlerine Göre Dağılımı.....	25
Tablo 1.1.2.2. Esir Pazarlarında Satılan Köle ve Cariyelerin Milliyetleri.....	26
Tablo 1.1.2.3. Azat ve Satış İşlemleri Dışında Esirlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı.....	26
Tablo 1.1.2.4. Köle Fiyatları.....	35
Tablo 1.1.2.5. Renklerine Göre Ortalama Köle Fiyatları.....	36
Tablo 1.1.2.6. Cariye Fiyatları.....	37
Tablo 1.1.2.7. Renklerine Göre Ortalama Cariye Fiyatları.....	38
Tablo 1.1.3.1 Kayıtlarda Geçen Vakıflar.....	72
Tablo 2.1.1.1. Bazı Ticari Ürünler ve Değerleri.....	88
Tablo 2.1.1.2. İşçi Ücretleri.....	92
Tablo 2.1.1.3. Kervanlarda Çalışan İşçilere Ödenen Ücretler.....	92
Tablo 2.1.1.4. Kervanların Yol Güzergâhları ve Ulaşım Ücretleri.....	94
Tablo 2.1.2.1. Yıllara Göre Halep’te Ev Fiyatları.....	96
Tablo 2.1.2.2. Mahallelere Göre Ortalama Ev Fiyatları.....	102
Tablo 2.1.2.3. Ev Fiyatlarındaki Artış Miktarları ve Oranları.....	103
Tablo 2.1.2.4. Dükkân Fiyatları.....	104
Tablo 2.1.2.5. Dükkân Fiyatları Artış Miktarları ve Oranları.....	106
Tablo 2.1.2.6. Bağ ve Bahçe Fiyatları.....	107
Tablo 2.1.3.1. Ev Kiraları.....	109
Tablo 2.1.3.2. Ev Kiralarının Artış Miktarları ve Oranları.....	110
Tablo 2.1.3.3. Dükkân Kiraları.....	112
Tablo 2.1.3.4. Dükkân Kiralarının Artış Miktar ve Oranları.....	114
Tablo 2.1.3.5. Hân Kiraları.....	115
Tablo 2.1.3.6. Fırın Kiraları.....	117
Tablo 2.1.3.7. Değirmen Kira Bedelleri.....	118
Tablo 2.1.4.1. At Fiyatları.....	119

Tablo 2.1.4.2. At Fiyatlarının Yıllara Göre Artış Oranları.....	120
Tablo 2.1.4.3. Katır Fiyatları.....	120
Tablo 2.1.4.4. Eşek Fiyatları.....	122
Tablo 2.1.4.5. Deve Fiyatları.....	123
Tablo 2.1.4.6. Koyun Fiyatları.....	125

ÖNSÖZ

Tarihi kaynaklarımız arasında önemli bir yere sahip olan şer'îye sicilleri, Osmanlı sosyal ve iktisad tarihi açısından çok değerlidir. Türkiye'de bulunan şer'îye sicillerinin incelenmesiyle çeşitli konularda çok sayıda bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde siciller üzerinde yoğun çalışmalar yapılmasına rağmen aynı fikir ve düşüncüyü yurt dışında kalmış Osmanlı sicil kayıtları için söylemek pek mümkün değildir. Yurt dışındaki sicil kayıtları üzerinde yeterince çalışmanın yapılamaması, dilinin Türkçe olmaması ve çeşitli imkânsızlıklardan kaynaklanmaktadır.

Günümüzden yaklaşık 450 yıl önce Arapça olarak kaydedilen 1 Numaralı Halep Şer'îye Sicili, çalışmamızın temel kaynağını oluşturmaktadır. H. 956-972/1549-1565 yılları arasına ait sicil defteri, Halep'in sosyal ve iktisadi hayatına dair çok önemli kayıtları ihtiva etmektedir. Fakat sicil defteri belirtilen tarihler arasında düzenli bir seri teşkil etmemekte ve arada birçok yıla ait boşluklar bulunmaktadır. Kayıtlardaki boşluklar ve insicamsızlık verilerde düzensizliklere yol açmış, bu da değerlendirmeleri kısmen zorlaştırmıştır.

Bu eksiklikle beraber sicilde yer alan 3348 adet belge tarafımızdan incelenmiş, kayıtların verileri ışığında başlıklar belirlenmiş ve değişik konuları içerisinde barındıran tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Kadınların aile ve toplum içerisindeki rolünden mehir, nafaka ve boşanma davalarına, toplumsal düzeni bozan hadiselere, kefaletlere, tedavülde olan para birimlerine, gayrimenkul alım satım ve kiralama işlemlerine, sicil kayıtlarının bizlere tanıdığı imkânlar çerçevesinde değinilmiştir. Son birkaç yıldır, binlerce yıllık köklü geçmişindeki acı buhranlarından birisini, belki de en şiddetlisini yaşayan Halep'in Osmanlı hâkimiyetinin başlangıç yıllarına ait bir kesiti ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu vesileyle kadim şehir Halep'teki ve bölgedeki iç savaşın bir an önce sona ermesini ve eski güzel günlerine kavuşmasını niyaz ediyoruz.

Bu çalışmanın hazırlanmasında her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet KABACIK'a, üzerimizde emeği ve etkisi çok olan Doç.Dr. Metin AKİS hocama ve öğretim hayatım boyunca fedakârlığını benden esirgemeyen aileme burada teşekkürü bir borç bilmekteyim.

Mayıs / 2016- Kilis
Mustafa ASLAN

KISALTMALAR

Adı geçen eser	: a. g. e.
Adı geçen makale	: a. g. m.
Adı geçen tez	: a. g. t.
Bakınız	: bkz.
Cilt	: C.
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	: ..İ.F.
Çeviren	: ev.
Türkiye Diyanet İslām Ansiklopedisi	: TDİA.
Hicri	: H.
Miladi	: M.
Numara	: No.
Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi	: ORSAM.
Sayfa	: s.
Sayı	: S.
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	: U..İ.F.
Ve diğerleri	: vd.
Yüksek Lisans Tezi	: Y.L.T.

KONU VE KAYNAKLAR

A) KONU

1549- 1565 yılları arasına ait 1 Numaralı Halep' Şer'iyeye Sicilinin verilerine göre Halep'in sosyal ve iktisadi açılarından incelenmesi, bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir.

İncelemiş olduğumuz sicil verileri ışığında Birinci Bölümde Halep'te Sosyal Hayat konusu işlenecektir. Bu bölümde kadınların toplum içerisindeki yeri, evlenme-boşanma, mehir, nafaka konuları ele alınacaktır. Bu bölüm içerisinde diğer bir başlık esirlerle ilgili olacaktır. Köle ve cariye hakkında bilgi verildikten sonra köle ve cariye fiyatları, milliyetleri üzerinde durulacak, azat etme işlemleri anlatılacaktır.

İkinci Bölümde ise Halep'in iktisadi durumu üzerine bazı değerlendirmeler yapılacaktır. İlk olarak Halep'te tedavülde olan para birimlerine değinilecektir. Kayıtlarda geçen farklı para birimleri tespit edilecek ve birbirlerine olan değerleri belirtilecektir. Bir sonraki konumuz Halep'te çeşitli ticari münasebetler için bulunan yabancı tüccarlardır. Yabancı tüccarların genellikle hangi ülkelerin vatandaşı olduğu ve Halep'teki ticari faaliyetlerinin niteliği ve değeri belgeler doğrultusunda ele alınacaktır. Çalışmamızda üzerinde durulacak bir başka konu, Halep'te bazı ticari malların sicil kayıtlarında geçen değerleri ile ilgili olacaktır. İkinci bölümde ele alınacak diğer konular ise çeşitli gayri menkul fiyat ve kiralama değerleri ile Halep'te çeşitli amaçlarla kullanılan hayvanların fiyatları olacaktır.

B) KAYNAKLAR

Tezimizin adından da anlaşılacağı üzere bizim başlıca kaynağımız 1 Numaralı Halep Şer'iyeye Sicili'dir. Bu sicil Suriye'deki Osmanlı döneminden günümüze kadar ulaşabilmiş binlerce sicil arasında en eski tarihli olanıdır. Halep'in Osmanlı hâkimiyetine girişinden yaklaşık 30 yıl sonrasına ait sicil özellikle sosyal hayata ait verdiği bilgiler açısından da bölgenin Osmanlı dönemine ait en eski kayıtlarını oluşturmaktadır.

664 adet şer'iyeye sicili ile Halep zengin bir sicil koleksiyonuna sahiptir. Sicillerin Şam'da Tarihi Araştırmalar Merkezinde bulunması ve dilinin de Arapça olmasından dolayı yakın zamana kadar ülkemizde bu siciller üzerine fazla çalışma yapılmamıştı. Devlet Planlama Teşkilatı adına yapılan Halep Şer'iyeye Sicilleri Projesi ile bu sicillerden 40 adedinin Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Hazırlamış olduğumuz tez, bu proje kapsamında tercümesi yapılan sicillerden 1 numaralı sicil değerlendirilmesidir.

1 Numaralı Halep Şer'iyeye Sicili 360 sayfa ve 3348 adet belgeden oluşmaktadır. Sicilin ilk belgesi; Şa'bân 962/ Haziran 1555, son belgesi; 11 Zilka'de

961/ 8 Ekim 1554 tarihli dir. Sicil, tek bir defterden oluşmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, sicillerin kataloglama çalışmaları sırasında çürümüş ve parçalanmış farklı defterler bir araya getirilerek toplama bir defter oluşturulmuştur. Bu yüzden kayıtlarda bir insicam bulunmamaktadır. Defterdeki en eski belge; 28 Şevvâl 956/ 19 Kasım 1549 tarihli dir. En son belge ise 23 Zilhicce 972/ 22 Temmuz 1565 tarihli dir. Sicil defterinde yer alan belgelerden yaklaşık 559 adedi 956/ 1549; 476 adedi 961/ 1554 ve 338 adedi 957/ 1550 yıllarına ait olmak ile birlikte 1500'den fazla belge ise 962/1555 yılına aittir. H. 963/ 1556 yılına ait toplam belge sayısı, 146; 969/ 1562 yılına ait toplam belge sayısı 35'tir. En az belge sayısı ise 972/ 1565 yılına aittir ve bu yıla ait yaklaşık 19 adet belge yer almaktadır.

1 Numaralı Halep Şer'ie Sicilini sosyal ve iktisadi açıdan değerlendirirken çok sayıda tetkik eserden de istifade ettik. Eserin hazırlanmasında yararlandığımız tetkik eserler arasında Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı kapsamında yukarıda bahsedilen Halep Şer'ie Sicilleri adlı projeyi yürüten Mehmet KABACIK'ın çalışmaları yer almaktadır. Ülkemizde Osmanlı dönemi Halep'i ile ilgili yapılan en önemli çalışmalardan birisi Enver ÇAKAR'ın XVI. Yüzyıl Halep Sancağı (1516-1566) adlı eseridir. Osmanlı arşiv kaynakları esas alınarak hazırlanmış bu eserden çalışmamızda oldukça yararlanılmıştır.

Halep'i çeşitli yönlerden inceleyen çok sayıda makale çalışmaları da bulunmaktadır. Ayrıca ansiklopedi maddelerinde de Halep'e geniş olarak yer verilmiştir. Yapmış olduğumuz tezde belirtilen çalışmalardan da oldukça istifade edilmiştir.

GİRİŞ

I. İslamiyet Öncesi Dönemde Halep

Suriye'nin Şam'dan sonra en büyük kenti olan Halep, Suriye'nin kuzeybatısında, Türkiye sınırının 48 km. güneyinde yer alır. Kent, büyük ticaret yollarının kavşağında ve Akdeniz ve Fırat ırmağının 100 km. uzağındadır.¹

Halep'in siyasi tarih sahnesine ilk defa çıkışı, M.Ö. XX. yüzyıla kadar gitmektedir. Özellikle coğrafi imkânlarının elverişli ve istilalara karşı korunaklı olması, bu coğrafyada çok güçlü bir imparatorluğun kurulmasını sağlamıştır.² Yaklaşık 200 yıl varlığını sürdüren Yamhad Krallığı, konumu ve sahip olduğu güç ile o dönemlere damgasını vurmuştur. Etrafındaki birçok şehir devletini kendine bağlayan krallık,³ Hitit Kralı I. Mursil tarafından Önasya hegemonyasını sağlayabilmek amacıyla ortadan kaldırılmıştır.⁴ Halep şehri, Hitit kontrolüne girmesiyle birlikte ticaret yollarının denetimi Hititler'in eline geçmiş ve imparatorluk döneminde en önemli eyalet merkezlerinden birisi olmuştur.⁵ Bir müddet Mısır, Hurri, ve daha sonraları da Mitanniler'in yönetimine geçen Halep, tekrar Hititler'in kontrolüne geçmiştir. Çok geçmeden bu kez Mısır firavunu II. Ramses, Kuzey Suriye'de Mısır hâkimiyetini tesis etmek istemişse de kesin bir sonuç elde edemediği için Hititler'le Kadeş Anlaşmasını yaparak Halep'in idaresini Hititler'e bırakmak zorunda kalmıştır.⁶

M.Ö. IX. yüzyılın ortalarında Asur İmparatorluğu'nun kontrolünde olan şehir,⁷ Urartular Asur İmparatorluğunun Akdeniz ile bağlantısını kesmek ve Suriye ve Anadolu'daki vasallarından koparılmasını sağlamak amacıyla Kuzey Suriye

¹ Büyüm, Nazar- Gwin, Robert P., "Halep," *Ana Britanica*, C.X, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 302.

² J. Sauvaget, "Halep," *İslam Ansiklopedisi*, C.V/ 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 117.

³ Mehmet Yunus Akrep, "Hatay'ın Yanıbaşında Bir Krallık Yamhad," *Tarih Düşünce ve Araştırma Topuluğu Sempozyumu*, Antakya, 20-21-22 Mayıs 2010, s. 20.

⁴ M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark II Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 80.

⁵ Yener Duran, *Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 19.

⁶ Enver Çakar, *16. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003, s. 3.

⁷ Talip Yazıcı, "Halep," *İslam Ansiklopedisi*, C. XV, TDİA, İstanbul, 1997, s. 240.

topraklarına inmiş ve Halep'i ele geçirmiştir.⁸ Halep'in Urartular tarafından ele geçirilmesi, Urartuları Yunan medeniyetine karşı Ortadoğu'nun en büyük temsilcisi ve doğu ticaretine hâkim olmasını sağlamıştır.⁹

Halep, Pers hâkimiyeti döneminde ise tanrı Adad sebebiyle hatırlanan küçük bir yerleşim merkezi durumuna düşmüştür.¹⁰ M.Ö. 301-281 yılları arasında Halep'te Selefki krallığının kurulması, bu şehri yeniden kalkındırmıştır. Şehri ele geçiren Seleucus Nicator, Halep'te Beroia adıyla bir Makedonya kolonisi kurmuş ve Haylan kaynaklarından su getirmek amacıyla bir su yolu inşa etmiştir.¹¹

M.Ö. 64 yıllarında Romalılar döneminde Halep, Suriye eyaletinin içine alınmış ve yeni sahipleri sayesinde uzun bir sulha ve abidevi çarşılara sahip olmuştur. Şehirde daha ilk yıllarda bir Hristiyan topluluğu oluşmuştur. Bununla beraber Bizans devri boyunca Halep'te oldukça canlı bir iktisadi faaliyet görülmüştür ve ticari canlılığın sebepleri arasında bu bölgelere Yahudi yerleşmesinin çok etkili olduğu düşünülmektedir.¹²

II. İslamî Dönem

1. Osmanlı Dönemi Öncesinde Halep

Suriye'nin İslam orduları tarafından ilk defa ele geçirilmesi, Hz. Ebubekir'in 634 yılının başlarında Medine'de Halid b. Velid komutanlığında bir ordu toplayıp Suriye üzerine göndermesiyle mümkün olmuştur. İslam ordusu dört koldan Suriye'ye girmiş ve Bizans komutanı Sergius, yenilgiye uğratılarak öldürülmüştür. Akabinde ise Hz. Ömer, 638 yılında Kudüs'e gelerek burada Suriye'nin idari yapısı hakkında bir toplantı yapmıştır. Buna göre Suriye bir eyalet haline getirilmiş ve valiliğine de Yezid b. Ebî Süfyân tayin edilmiştir.¹³

⁸ Şeyma Yıldırım, *Eskiçağda Anadolu'nun Savaş Kapıları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006, s. 35.

⁹ Ekrem Akurgal, *Urartu Medeniyeti*, D.T.F.C., Ankara, 1959, s. 68.

¹⁰ Yazıcı, a. g. m., s.239.

¹¹ Sauvaget'a göre Halep'te bir Makedonya kolonisinin kurulması, Halep tarihi için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Çünkü bu koloni; sadece Halep'in yitirmiş olduğu şehir karakterini yeniden kazandırmamış aynı zamanda şehrin İslamiyet dönemindeki biçimsel gelişiminin temel çatısını oluşturmuştur. J. Sauvaget, a. g. m., s. 117.

¹² Sauvaget, a. g. m., s. 117.

¹³ Hz. Muhammed bir dönem Suriye'nin fethini düşünmüş ve bu sebeple Zeyd b. Harise kumandasında bir ordu hazırlatıp Bizans'a bağlı Gassaniler üzerine sevk ettirmiştir. 629 yılında Mûte

Emeviler döneminde Halep şehri, bazı eyalet valilerinin şehir civarlarında yerleşmiş olmalarına rağmen hiçbir siyasi ve idari rol oynayamamıştır.¹⁴ Zap savaşında Emevi halifesi Mervan b. Muhammed'in Abbasi komutanı Abdullah b. Ali tarafından öldürülmesiyle Abbasiler'in kontrolüne geçen şehir,¹⁵bu dönemde de bir sönüklük dönemi yaşamıştır. Kent, bu devirde de her türlü idari ve siyasi değerden mahrum bir taşra kasabası halinde kalmıştır.¹⁶

Abbasiler'in Mısır valisi Ahmed b. Tolun, şehri Bizanslılar'a karşı müdafaa etmek bahanesiyle 877 yılında Suriye'ye girmiş ve Halep'i de istila ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 884 yılında Ahmed b. Tolun'un ölmesi Halep'te iç karışıklığı sebep olmuş ve bu durum üzerine Abbasiler Suriye'yi tekrar ele geçirmesini bilmiştir. Ahmed b. Tolun'un oğlu Humareveyh Halep'te kısa bir müddet hâkimiyet kurduysa da onun ölümünden sonra Abbasiler bütün Suriye'ye tekrar hâkim olmuştur. Bir sonraki yıl da ise Mısır'ı alarak bu devlete kesin olarak son vermiştir.¹⁷

944 yılında Seyfüddevle, İhşid egemenliğinde bulunan Halep'i daha önce Halep valiliği yapmış olan Ebü'l -Feth Osman b. Said el-Kilabi'nin de yardımıyla şehri ele geçirmiştir. Böylece Hamdânîler'in Halep kolu kurulmuş ve Seyfüddevle, Halep'te güçlü bir emirlik oluşturarak ağabeyi Nasırüddevle' ye bağlılığını sürdürmüştür. Bu dönemde Halep, bölge tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁸ Seyfüddevle, Bizans saldırılarına karşı burayı uzun yıllar başarıyla savunduysa da hükümdar, Nikephoros Phokas'ın 962'de şehri ele geçirmesine engel olamamıştır. Bir hafta süren yağma ve tahribat sırasında binlerce kişi kılıçtan geçirilip birçoğu da esir alınmıştır. Bu sebeplerden ötürü şehir, uzun bir süre gelişme gösterememiştir. 967 yılında Seyfüdevle'nin ölümüyle yerine oğlu Ebü'l Meali Sa'düddevle geçmiş ve bu dönemde Halep en karanlık günlerini yaşamıştır.¹⁹

bölgesine kadar ilerleyen Müslüman Arapların hamleleri, bir sonuç vermediyse de gelecek için bir hazırlık ve keşif olma değeri taşımıştır. Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi; Osmanlı Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 54.

¹⁴ Çakar, a. g. e., s. 5.

¹⁵ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.III, (İlmi Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s. 40.

¹⁶ Sauvaget, a. g. m., s. 118.

¹⁷ Çakar, a. g. e., s. 5.

¹⁸ Bu dönemde; içlerinde Mütenebbî, Fârâbî, Ebû Firâs el- Hamdânî ve Ebü'l Ferec el- İsfahânî gibi düşünür, edip, şair ve âlimler Halep'i bir kültür ve ilim merkezi haline getirmişlerdir. Abdulkrim Özaydın, " Seyfüddevle El-Hamdânî," *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, TDİA, İstanbul, 1997, s. 35.

¹⁹ Yazıcı, a. g. m., s. 240.

Halep, 1070 yılında Mısır seferine çıkan Selçuklu Sultanı Alparslan'ın kuşatmasına sahne olmuştur. Daha sonra 1078 yılında Suriye Selçuklu Meliki Tutuş tarafından da kuşatılmış ve yapılan mücadeleler sonucunda, Halep 1086 yılında doğrudan Anadolu Selçuklu Devletine bağlanmıştır. 1118'e kadar devam eden Selçuklu yönetiminden sonra Halep, Artuklular'ın eline geçmişse de, bu hâkimiyet uzun sürmemiştir.²⁰

1128 de şehir, merkezi Halep ve Musul olan Atabeg Zengi'nin yönetimine girmiştir. Özellikle İmadeddin Zengi ve atabeyliğin Halep şubesini kurmuş olan Nureddin Mahmud zamanında Zengiler, Haçlılara karşı verdikleri mücadelelerle İslâm dünyasının ümidi, Hristiyanların ise korkulu rüyası olmuştur. Haçlıların İslâm dünyasının ortasında siyasi teşekküller kurdukları bu devirde hem siyasi muhaliflerine, hem de Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermiştir. Yine Zengi ve Nureddin zamanında el-Cezire, Suriye ve hatta Mısır'da siyasi birliğin sağlanması, sosyal ve iktisadi gelişmesi yanında Haçlılara karşı zaferlerin de zeminini oluşturmuştur.²¹ İmameddin Zengi'nin ölümünden sonra dikkatini Halep'e çeken Selahattin Eyyübi, kenti almaya geldiğinde Zengi sülalesine bağlı olan halk, Eyyübiler'e karşı koymak için Şiilerden yardım istemiştir. Bu Şii ve Sünni beraberliğinden dolayı, Eyyübiler'in Halep'i alması 8 yıl sonra 1183'te gerçekleşmiştir.²²

Eyyübiler döneminde, Halep en parlak ve müreffeh dönemini yaşamıştır. Şehirde ticari hayat canlanmış,²³ birçok mimari eserler yapılmış ve şehir yeniden bir ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir.²⁴ Yine bu dönemde Halep'te 2 tane hastanenin hizmet verdiği de bilinmektedir.²⁵

²⁰ Halep'teki Artuklu hâkimiyeti kısa süreli olmasına rağmen bu dönemin hem Halep şehri hem de Haçlılarla mücadele eden İslam dünyası için oldukça önemli olduğu görülecektir. Her ne kadar Artuklular'ın Selçuklularla zaman zaman ters düştüğü ve bu nedenle Haçlılarla bir ittifak yaptıkları bir gerçek olsa da özellikle Artuklu ve Selçuklu ilişkilerinin düzeldiği dönemlerde ise Haçlıların çok istediği Halep'i ele geçirmek çok daha zorlaşmıştır. İbn. El- Adim, "Artuklular'ın Halep'teki Hâkimiyeti," Çev. Aydın Usta, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIII, S. 2, Aralık 2008, s. 256.

²¹ Gülay Öğün Bezer, "Zengiler", *Türkler Ansiklopedisi*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1310.

²² Erdal Eser, "Zengi Dönemi Halep Kutsal Yer Kültü," *Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan Olarak Düzenlenen Ortaçağ'da Anadolu Semineri Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Bölümü Sanat Tarihi Bölümü, Mart 2012, Ankara, s. 252-253.

²³ Venedik, Cenova ve Geniza arşivlerinde; bu dönemde Eyyübilerle Avrupalı tüccarlar arasında bir ticari münasebetin olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur. Ayrıca Halep'te Eyyübiler döneminde yabancı tüccarların bazı ticari faaliyetleri de bulunmaktadır. Ramazan Şeşen, "Eyyübiler," *İslam Ansiklopedisi*, C.XII, TDİA, İstanbul, 1995, s. 28.

²⁴ Yazıcı, a. g. m., s. 242.

²⁵ Şeşen, a. g. m., s.26.

1260 yılındaki Moğol hâkimiyeti, 1348'de yaşanan büyük veba salgını ve 1400'de Timur'un tahribi sonucunda kent, büyük yıkımlar yaşamıştır. 1516'da Osmanlı hâkimiyetine girinceye kadar ki süreçte Memlûk yönetiminde kalan kent, genel anlamda kalkınmışsa da yaşanan açlık, kıtlık, veba salgınları ve depremlerle felaketlerden kurtulamamıştır. Tüm bunlara rağmen Avrupa ile İran arasındaki ticarete aracı rolünü üstlenen Karadeniz'deki Cenevizliler, Halep'in yeniden kalkınmasını sağlayacaktır. Öyle ki bu dönemde Venedikliler, İtalyan kumaşları karşılığında aldıkları Gilan ipeği ticaretini Halep üzerinden oluşturulan ticaret ağı ile gerçekleştirmeye başlamışlardı. Nitekim kentte ilk konsolosluk kuranlar da Venediklilerdir. İşte bu yeni gelişmeler, kentin ticari önemini birden bire ön plana çıkarmıştır.²⁶

250 yılı aşan hâkimiyetleri süresince Memlûkler, her ne kadar Halep şehrine özellikle kültürel anlamda ciddi katkılar sağlamışlar.²⁷ Fakat Memlûkler aynı istikrarı uluslararası siyasette gösterememiştir. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Memlûk ilişkileri bozulmuş ve bu durum Fatih Sultan Mehmet döneminde had safhaya ulaşmıştır. II. Bayezid döneminde Osmanlı Memlûk arasında bir savaş vuku bulduysa da Memlûkleri siyasi tarih sahnesinden silecek olan hamle Yavuz Sultan Selim tarafından gelecektir.²⁸

Özellikle Ümit Burnu'nun keşfinden sonra Hint okyanusunda ve Kızıldeniz sahillerinde etkili olmaya başlayan Portekizliler'in faaliyetleri Osmanlılar'ı rahatsız etmekteydi. Hint okyanusunda giderek büyüyen ve Hicaz'daki kutsal şehirleri tehdit eden Portekiz tehlikesine karşı Memlûklerin yetersiz kalması²⁹ve Dulkadir Beyliği'nin Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte endişeye kapılan Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin Osmanlı aleyhine Şah İsmail ile ittifak arayışına girmesi³⁰ Osmanlı Devleti ile Memlûkleri karşı karşıya getirmiştir.

²⁶ Mehmet Köçer vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, ORSAM., Ankara, 2003, s. 22.

²⁷ Memlûkler, Halep'te on medrese ve bir o kadar da yükseköğretim hizmeti veren cami, mescid, hankah ve türbe inşa etmişlerdir. Bu eğitim kurumları Salahiye (Bahaiye), Kurnasiye, Caferiye, Toruntaiye, Kiltaviye, Aşairiye (Hişiye), Akca (Edhemiye), Seffahiye, İbn Toka ve Saidiye (Saravi) medreseleri ile Nasiriye (Camiu'l-Hayyat), Fıstık Cami-Medresesi (Salahiye Medresesi), Hacıp Musa Türbesi, Sehluliye Hankahı, (Keysaniye), Tegribirdi (el-Mevazini), Yeşbekiye Mescidi, Atruş (Demirtaş), Bankusa ve İbn Oğulbek (Babu'l-Ahmer) camileridir. Bkz. Abdurrahman Acar ve M. Mesut Ergin, "Halep'te Memlûklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları," *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2012, s. 1.

²⁸ Şükran Yaşar, " Kudüs ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar," Celal Bayar Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, c. I, S.2, Manisa, 2003, s. 108.

²⁹ Çakar, a. g. e., s. 14.

³⁰ Ziya Kazıcı, *İslam Tarihi: Osmanlı Siyasi Tarihi*, C.XI, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 223.

24 Ağustos 1519 tarihinde, Merc- i Dâbık'ta iki taraf orduları karşılaşmıştır. Osmanlı ordusunun sağ kolunda Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, sol kolunda Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, merkezinde ise Yavuz Sultan Selim ile Kapıkulu yaya ve atlıları ve topçuları bulunmaktaydı. Memlûkler'in sağ kolunda Halep nâibü's saltanası Hayır Bey, sol kolda Şam nâibü's saltanası Sibay ve merkezde ise Sultan Gavri yer almıştır.³¹

Savaşın başlamasıyla birlikte Memlûkler'in sağ kol kumandanı Hayır Bey ve beraberindeki kuvvetler savaşı terk etmiştir. Osmanlı Devleti'nin teknik üstünlüğüne direnemeyen Memlûkler, kısa bir süre içerisinde mağlup olmuştur. Özellikle bu savaşta Osmanlı topçularının oynamış olduğu rol büyüktür. Memlûk hükümdarı Sultan Gavri'nin akıbeti ise çevresindeki birkaç kişi ile savaştan kaçarken çöle düşmüş, yorgunluk ve bitkinlikten gece yattığı yerde ölmüştür.³²

28 Ağustos 1516 tarihinde Halep'e gelen Yavuz Sultan Selim'i Halepliler şehrin dışında karşılayarak ona itaat ve bağlılıklarını arz etmiş ve şehrin yağmalanmaması için de rica etmişlerdir. Yavuz, otağını Halep'in karşısında yer alan Gök Meydan'da kurmuş, şehrin anahtarını almış ve şehrin yağmalanmaması için de gerekli tedbirleri almıştır.³³

2. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti, bu bölgeye coğrafyanın hassasiyeti dolayısıyla ayrı bir önem vermiş ve idari yapılanmayı da bu doğrultuda yapmıştır. Bölge, Osmanlılar tarafından ele geçirilişinin akabinde Anadolu'nun doğu, güney ve güneydoğusundaki bir kısım sancaklar ile Suriye havalisini kapsayacak şekilde Arap vilâyeti olarak ifade edilmiştir. 1549 yılında yeni bir idari düzenleme daha yapılarak Halep ve Şam Eyaletleri kurulmuştur. Buna göre Halep Eyaleti; Halep, Adana, Hama, Humus, Birecik, Azaz-Kilis, Maarra, Banyas ve Selemiye adında 9 sancaktan oluşmuştur.³⁴

Osmanlı döneminde Halep'in ticari potansiyelinde de ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Şehir, büyük ölçüde doğunun en önemli pazarlarından birisi haline almış

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 284.

³² Sultan Gavri'nin savaş sonrası durumuyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlar, Sultan Gavri'nin atından yere yuvarlanarak öldüğü ve cesedinin bulunamadığı; kendini zehirlediği; Selim'in eline geçmemesi için adamları tarafından öldürüldüğü; kesik başı Selim'e götürüldükten sonra cesedinin merasimle gömüldüğü gibi rivayetlerdir. En güçlü olan rivayet ise yukarıda belirtilmiştir. Bkz. Komisyon, *a. e.*, C.XI, s. 306.

³³ Çakar, *a. g. e.*, s. 16.

³⁴Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, İstanbul, 2013, s.3, 4.

ve bu gelişme, Venediklilerin 1548 yılında konsolosluk ve ticari müesseselerini Halep'e kaydırmasını sağlamıştır. Akabinde ise Fransızların 1562, İngilizlerin 1583 ve Hollandalıların da 1613 yıllarında şehirde konsolosluk ve buna ek olarak ticaret evleri açmıştır. Halep'in ticari önemi, Hüsrev Paşa ile (1544) Behram Paşa'nın (1583) valilikleri sırasında meydana getirdikleri vakıflar sayesinde kurulan büyük abidevi binalar, çarşılar ve hanların teşekkülüyle 1593'te İskenderun'da bir Osmanlı gümrük kapısının tesisi dolayısıyla daha da artmıştır. Trablus'un yeniden liman özelliği kazanmasıyla Halep'in ticari durumu Suriye bölgesinde güven altına alınmıştır.³⁵

³⁵ Master, a. g. m., s.245.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT

1.1. AİLE DÜZENİ

1.1.1. Kadının Aile ve Toplum İçindeki Statüsü

Osmanlı Devletinde kadının sosyal hayattaki durumu üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım görüş, kadının ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü, boşanmalarda kadının iradesinin yok sayıldığı, eğitimde ve çalışma hayatında kadının adının bile bulunmadığı kısacası kadının evinin içinde erkeğinin veya babasının kölesi olan bir varlık³⁶ olarak algılarken bir başka görüş ise, Osmanlı Devletinde kadının ekonomik yaşama katılmasına karşı çıkılmadığı, mal ve mülk sahibi olabildiği, mülkünü işletibilen kadınların olduğu, kadının izni olmadan kocası, oğlu ya da babası, kadına ait olan malı satamayacağı, kiralayamayacağı hatta kullanamayacağı³⁷ fikrini savunmaktadır.

İncelediğimiz belgelerde Halep'te yaşayan kadınların hak ve menfaatlerini korumak için vekillerini göndererek³⁸ veya bizzat kendileri³⁹ mahkemelere giderek haklarını arayabildikleri görülmektedir. Konuyla ilgili bir belgede,⁴⁰ Sittul Ayy (binti Abbas) isimli kadın, Ali b. İsmail el-Muvâzî'nini şiddetine maruz kalmış, bu durum için vekili aracılığıyla şikâyetçi olmuştur.

Kadınların evlilik, vesayet, miras ve benzeri işlemlerini kendileri adına yapabilmeleri için ergenlik çağına gelmesi gerekmektedir. Çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde olan kadınların mahkemede işlemlerinin yapılabilmesi için öncelikle yetişkin bir kadın olduklarının mahkeme kayıtlarına girmesi gerekiyordu.

³⁶ İhsan Şerif Kaymaz, "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 46, Güz 2010, s. 337.

³⁷ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitim Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s. 16.

³⁸ Ümmül Hamd binti Alaeddin'in vekili Ebubekir b. Ömer, Abdulaziz b. Muhammed'le altı yıllığın nafakası olan 9 kibrislik davada, 8 kibrisi üzerinde sulhlaşmışlardır. Sicil No:1, Belge: 855, Tarih: 4 Receb 957/ 19 Temmuz 1550. Bu çalışmada yer alan bütün belgeler, 1 Numaralı Halep Şer'iyeye siciline ait olduğu için sonraki dipnotlarda sicil numarası belirtilmeyecektir.

³⁹ Belge:3168 Tarih: 20 Şevvâl 961/ 18 Eylül 1554.

⁴⁰ Belge: 1377 Tarih: 8 Zilka'de 956/ 28 Kasım 1549.

Kızlar kendilerinin ergenliğe ulaştıklarını mahkemede itiraf ediyorlar, bazen de kadın şahitlerin tanıklığı ile bunu mahkeme kayıtlarına geçiriyorlardı.⁴¹

Ergenlik çağına ulaşmış genç kızlar, mahkemeye gelerek evlenecekleri erkeğin adını vererek nikâhlarının yapılması hususunda izinname çıkarttırırlardı.⁴² İzinname, kadılar veya kadı naipleri tarafından evlenecek kadın ve erkeğin evlenebilmeleri için imamlara verilen resmi bir evraktır. Söz konusu izinname, hem imam, hem de evlenecek kişiler bakımından aranıyordu.⁴³ Konuyla ilgili bir belge şöyledir;

*'Vech-i tahrîr-i hurûf oldurki Cevriye bint-i Ahmet nam kız meclis-i şer'i şerîfde takrîr-i kelâm edib beni Mansur b. Mahmut nam kimesneye nikâh edilmeyi sene seb'a ve hamsin ve tis'a miye (957) Receb'inin evâlinin yevm-i Cum'asında nikah etmelerini istedim ve iki güne yevm-i sebte i'lâm-ı rıza haberini gönderdim deyu ikrârı bit-taleb kayd-ı sicil olundu.'*⁴⁴

Halep'te yaşayan kadınların çeşitli gayri menkûl alım, satım, kiralama, borç alma ya da verebilme, çeşitli meslek gruplarında çalışıp para kazanabilme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Kadınların toplum hayatındaki iktisadi faaliyetleri hakkında bilgi veren bazı mahkeme kayıtları aşağıda gösterilmektedir;

Azîze (binti Ömer) isimli kadın, Cellûm Mahallesinde yer alan 2 oda ve mutfığı olan, iki kubbeli eyvanı, üstü açık avlusu ve içinde su kuyusu bulunan evini kardeşi Alaeddin'e 50 altın sultânî fiyatla satmıştır.⁴⁵

Fatıma (binti Hacı Hasan) isimli kadın, Halep Kadıasker Mahallesindeki evini senelik 1 sultânî ücret karşılığında Ahmet ve Şeyh Muhiddin'e 3 yıllığına kiralamıştır.⁴⁶

⁴¹ Mehmet Kabacık, *XVI. Yüzyılda Halep'te Gündelik Hayat ve Fiyatlar*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2013, s. 24.

⁴² Kabacık, *a. g. e.*, s. 24.

⁴³ Sezen Kama, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi Ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyet-i Osmânîye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyetine Etkisi," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 2013, s. 695.

⁴⁴ Belge: 873 Tarih: 5 Receb 957/ 20 Temmuz 1550.

⁴⁵ Belge: 2185 Tarih: Evâhir Şa'bân 962/ 10 Temmuz 1555.

⁴⁶ Belge: 2609 Tarih: 6 Şevvâl 961/ 4 Eylül 1554.

Tûbâ Mahallesinden Ayntâblı Ali (binti Muhammed), Ayntâb'ta bulunan ve eşinin mülkiyetinde olan Yazıcı Muhammed Bostanı olarak bilinen bostanı hanımının vekâletini alarak 50 altın karşılığında satmıştır.⁴⁷

Hoca Ramazan'ın zevcesi Âişe (binti Abbâs), Yahudi Yusuf b. İshak'a, çuha alışverişinden dolayı 2,5 sultânî borçlu olduğunu kabul etmiştir.⁴⁸

Halep sancağında dokuma sanayiinde kullanılan ipliklerin renklendirildiği ve kumaşların boyandığı atelyeler bulunmaktadır ve sayıları 16. yüzyılın ilk yarısında, 13' e kadar yükselmiştir.⁴⁹ Dokumacılıkta iplerin eğrilmesi işi bilindiği gibi kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadınlar ip eğirme işlerini yaparak belirli ölçüde kazanç temin etmekteydiler. Kadınlar ip eğirme işini çarşı merkezlerinde değil, mahalle aralarındaki dükkânlarda veya eğirme işine uygun hale getirdikleri evlerinin bir bölümünde gerçekleştirmektedir.⁵⁰ Cübeyle Mahallesinden Hacı Muhammed b. Yusuf, Meryem binti Muhammed'e, müeccel mehri ve yasal miras hakkı olarak alacağı olan toplam 90 altın sultânîye karşılık adı geçen mahallede bulunan ve üstü açık bir avlu, bânkûsî tarzda bir salon, kat, eyvan, kubbe, su kuyusu, mutfak ve evin bir kısmının ipek eğirmek için donatılması sonucu kurulan dükkânı bedel olarak vermiştir.⁵¹ Meryem binti Muhammed'in ölen kocasından mehir ve miras hakkı olarak aldığı yerin içerisinde ipek eğirmek için düzenlenmiş bir yerin bulunması, kadınların ipek eğirerek çalışma hayatına katılmaları ve belirli miktarda kazanç elde etmelerini göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin en önemli hayır kurumları olan vakıflarlarda, kadınlar Halep'te mütevellî olarak görev yapabilmekteydi. Hacı Muhammed b. Halife Vakfının mütevellîsi Zeyneddin b. Abdülaziz'in hıyaneti görülünce yerine Hacı Nefise binti Hacı Ahmet 10 akçe ücret ile vakfın mütevellîsi yapılmıştır.⁵² Vakıf yöneticiliğinden bir erkeğin görevine son verilerek yerine bir kadının getirilmesi, mütevellî olarak vakfın pek çok resmi ve gündelik işlemlerini takip etmesi ve yerine getirmesi, kadınların günlük yaşamın çok çeşitli alanlarında etkin rol oynadıklarını

⁴⁷ Belge: 1922 Tarih: 2 Safer 962/ 27 Aralık 1555.

⁴⁸ Belge: 1769 Tarih: 3 Cemâziyel-Evvel 962/ 26 Mart 1555.

⁴⁹ Çakar, *a. g. e.*, s.266.

⁵⁰ Kabacık, *a. g. e.*, s. 28.

⁵¹ Belge: 1614 Tarih: 13 Şevvâl 962/ 31 Ağustos 1555.

⁵² Belge: 2132 Tarih: 4 Rebi'ül-Âhir 962/26 Şubat 1555.

göstermektedirler. İsteyen kadınlar mallarını vakfedebilmekte⁵³ ve vakıf gelirlerinden de yararlanabilmekteydi.⁵⁴

Kadınların sosyal hayattaki yerlerini gösteren kayıtlardan bir bölümünü de kefaletler oluşturmaktadır. Ticari işlerde ve mahkemelerdeki davalarda, güvenilir kimselerden kefiller istenmekteydi. Hiç şüphesiz kefil olan insanların kefil oldukları borcu ödeyecek mali güce sahip olması veya kefil oldukları insanları mahkemelere getirecek kadar güce ve nüfuza sahip olmaları gerekliydi. Kadınlardan kefillerin bulunması, onların saygınlığı ve ekonomik gücünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.⁵⁵ Halep'te kadınların kefil olmaları ile ilgili bazı kayıt örnekleri aşağıda sunulmuştur.

İmirzâ'nın zevcesi Hâcer (binti Süleyman) isimli kadın, çocuğu Süleyman'ın şahsına, istendiğinde getirmek üzere kefil olmuştur.⁵⁶

Kastal el-Mâverdî Mahallesinden Fatıma (binti Davut) isimli kadın, Âsya (binti Davut)' isimli kadına kefil olmuştur. Hacı Hüseyin (binti Ahmet) isimli adam da Fatıma'ya 10 gün süreyle kefil olmuştur.⁵⁷

Seyyid Bedreddin'in eşi Tehânî (binti Nâsıruddin) isimli kadın, oğlu Ebul Harâm (binti Bedreddin) için, onun mahkemeye getirilmesi ve aksi bir durumda borcunu ödemekle yükümlü olması gibi hususlarda kefil olmuştur.⁵⁸

Yukarıda bahsedilen belge örneklerinde kadınların gündelik hayata çok çeşitli yönlerden katıldıkları, kendilerini ilgilendiren iş ve işlemleri yapabildikleri görülmektedir. Kadınlar, haklarını aramak için mahkemelere başvurabilmekte, ev ve işyerlerine sahip olmakta, bunların alım satımı ve kiralamasını yapabilmekte, vakıflarda yönetici olarak görev alabilmekte, mahkemelerde itibar ve güven sahibi oldukları için kefil olarak kabul edilmekteydiler.

⁵³ Belge: 3266 Tarih: 2 Zılka'de 961/ 29 Eylül 1554.

⁵⁴ Belge: 569 Tarih: 30 Cemâziye'l-Âhir 957/ 15 Haziran 1550.

⁵⁵ Kabacık, *a. g. e.*, s. 28.

⁵⁶ Belge: 2007 Tarih: 13 Safer 962/ 7 Ocak 1555.

⁵⁷ Belge: 1511 Tarih: 25 Zılka'de 956/ 15 Aralık 1549.

⁵⁸ Belge: 1687 Tarih: 23 Şevvâl 962/ 10 Eylül 1555.

1.1.2. Boşanma Olayları ve Türleri

İslam hukukuna göre prensip olarak boşama hakkı erkeğe aittir. Erkeğin tek taraflı iradesiyle karısından boşandığını yalnızca söz ile bildirmesi dahi yeterli görülmüştür. Durumun resmi kayıtlara, mahkeme kayıtlarına girmesi zorunlu değildir.⁵⁹ Fakat bu durum; İslam hukukunun boşanma konusunda kadını erkeğe mahkûm ettiği anlamına gelmemelidir. Bilâkis İslam hukuku; haksızlık ve mutsuzluk gibi durumlarda kadına da birtakım şartlar muvacehesinde boşanma hakkı vererek kadının yanında yer almıştır. Ancak bu hak, erkeğe doğrudan verilirken kadına ise dolaylı olarak verilmiştir.⁶⁰

1 Numaralı Halep şer'îye sicilinde çok sayıda boşanma dava kayıtları yer almaktadır. Sicilde tespit ettiğimiz boşanma türleri şunlardır;

1.1.2.1. Bâin talak

Bâin talak usûlü boşanma, boşanmış bireylere geri dönme imkânı vermeyen, eşlerin tekrar birleşmek istemesi durumunda ise erkek için nikâh akdî ve tekrar mehir ödemesini zorunlu kılan bir boşanma türüdür.⁶¹

Bâin usulü veya 3 talaklı boşanmalar, kayıtlarda en çok karşılaştığımız boşanma usulüdür.⁶² Kayıtlarda yeterli derecede bilgi bulunmamasından dolayı, bu tür boşanmaların neden kaynaklandığını tespit etmemiz mümkün olmamıştır. Ancak kayıtlarda bu tür boşanmaların olduğu ailelerin sorunları, ailelerin tekrar biraraya gelmesine imkân vermeyecek kadar derin ve büyük olmalıdır. 13 Cemâziye'l-Âhir 957/ 29 Haziran 1550 tarihli bir kayıta⁶³ Mercân b. Abdullah, karısı Devlet bint Abdullah'ı, mehrini, iddet nafakasını ve diğer yasal haklarını verdikten sonra, üç talakla, kendi dışında başka bir erkekle evlenmediği sürece kendisine bir daha helal olmayacağı bir şekilde boşanmıştır. 25 Cemâziye'l-Âhir 957/ 11 Temmuz 1550 tarihli

⁵⁹ Saadet Maydaer, "Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'îye Sicillerine Göre)", *U. Ü. İ. F. Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, Bursa, 2007, s. 300.

⁶⁰ Ali Yüksek, "İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 32, 2014, s. 343.

⁶¹ Maydaer, a. g. m., s., 303.

⁶² Erkek tarafından üç boşama yetkisinin tamamı tüketildiğinde bu boşama "bâin" talak olur ve bu durumda kesin ayrılık ortaya çıkar. Bundan dolayı kayıtlarda rastlanan 3 talaklı boşamalar, bâin talak boşamalara dâhil edilmiştir. Bkz., Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *U. Ü. İ. F. Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2008, s. 81-107.

⁶³ Belge: 390, Tarih: 13 Cemâziye'l-Âhir 957/ 29 Haziran 1550.

başka bir kayıta ise⁶⁴Ali b. Hacı Muhammed, beraber olduğu zevcesi Ferah bint Muhammed'i, başka bir kocayla nikâh kıymadığı sürece bir daha nikâh kıyması helal olmayacak bir şekilde üç talakla boşamıştır.

Bu şekilde sonlanan evliliklerin sicil kayıtlarındaki oranı, yaklaşık % 62.85'tir. Erkeklerin çok farklı usullerde eşlerini boşama hakkı bulunmasına rağmen onların bâin talak usulünü tercih etmeleri, Halep'te aile içi sorunların büyük olduğunu düşündürmektedir.

1.1.2.2. Tefrik

Tefrik usulünde ise belirli sebeplerin ortaya çıkmasıyla, eşlerden birisi, umumiyetle kadın mahkemeye başvurmakta ve hâkimden boşanmayı talep etmektedir. Sebeplerin varid olması durumunda hâkim, tarafların ayrılmalarına hükmetmekte ve bu hükümle boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Bu nevi boşanmalarda kocanın bunu istemiş olması şartı yoktur; boşanma kocanın veya eşlerin irade beyanlarıyla değil, hâkimin hükmüyle gerçekleşmektedir.⁶⁵

Şafi mezhebinin usûl ve esaslarına göre ele alınan bu tür davalar, bazen Hanefi olan bir kadı tarafından⁶⁶ bazen de Şafi olan bir kadıya aktarılmasıyla görülmüştür. 15 Zilhicce 972/ 14 Temmuz 1565 tarihli bir kayıta Ali b. Hacı Ahmet ve Hacı Hüdaverdi b. Tanrıverdi mahkemeye gelerek, Fatıma bint Zeyneddin'in kocası şıracı Maltoc b. Abdullah'ın, 2 yıldır zevcesinden uzakta olduğunu ve onu nafakasız ve infakta bulunacak yasal bir kişi bırakmadığını söylemişlerdir. Bunun için kadın, evlilik akdinin feshini talep etmiş, bu durum, yasal olarak Şâfi kadısına havale edilmiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.⁶⁷

Mahkeme kayıtlarında rastladığımız en erken boşanma talebi, 4 aylık bir zaman diliminden sonra geldiği görmekteyiz. 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555 tarihli bir kayıta⁶⁸ Hâlîme bint Ebubekir, kocası Sâhatu Bizâ mahallesinden Abdülbâsit b. Muhammed'in dört aydır kendisinden uzak olduğunu ve kendisini nafakasız bıraktığını ikrar etmiş, bu sebeple karı-kocalık akdinin feshedilmesi talebinden

⁶⁴ Belge: 521, Tarih: 25 Cemâziye'l-Âhir 957/ 11 Temmuz 1550.

⁶⁵ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma «Tefrik»" *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı V. , İstanbul, 1986, s. 2.

⁶⁶ Belge: 2270, Tarih: 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555.

⁶⁷ Belge: 2337, Tarih: 15 Zilhicce 972/ 14 Temmuz 1565.

⁶⁸ Belge: 136, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

bulunmuştur. Bu husus, Bâbun- Neyreb mahallesinden Ali b. Muhammed ve İsmail b. Muhammed'in şahitliğinde gerçekleşmiştir. Bu davanın sonucuna dair kayıta bilgi bulunmamaktadır. En geç açılan boşanma davasının süresi ise 4 yıldır. Haleb'in Karlık mahallesinden Hacı Ahmet b. Yusuf, adı geçen mahallenin imamı İbrahim b. Halil, Hasan b. Ayvât ve Ahmet b. Sultan, Pervâne bint Abdullah adlı kadının, kocasının 4 yıldır kendisinden uzakta olduğunu ve kendisini nafakasız bıraktığını ve ona infakta bulunacak kimsesinin olmadığını bildirmişlerdir. Bu sebeple kadın, kadından, evlilik akdinin feshedilmesini talep etmiştir. Yasal kadı da ona, evlilik akdini feshetmesine izin vermiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.⁶⁹

Boşanma talebinin kesin bir şekilde sonlandırıldığı davalarda '*Gaip olma*' süresinin 2 yıldan başladığı görülmektedir.⁷⁰ 2 yıldan daha erken bir zaman diliminde mahkemeye kayıt ettirildiyse de⁷¹ kesin olarak evliliğin sonlandırıldığı bir kayda rastlanılmamıştır.

Mahkeme kayıtlarında, evli olan kocaların hangi amaçla evlerinden ayrıldığı, eşlerini neden nafakasız bıraktığını açıklayacak bilgi, belgelerde mevcut değildir. Ancak 10 Şevvâl 962/ 28 Ağustos 1555 tarihli bir kayıta⁷², Sittul Aş bint Hacı Ali isimli bir kadın, kocasının üç yılı aşkın bir süredir seferde olduğunu ve haberlerin kesildiğini ve kaldığı yerin bilinmediğini ve bundan dolayı kendisinin nafakasız kaldığı ve infakta bulunacak kimsesinin olmadığını bildirmek için mahkemeye başvurmuştur.

Tefrik usûlü boşanma ise bâin talaktan sonra %22.85 oranıyla Halep'te yaygın olarak görülen bir boşanma şeklidir.

1.1.2.3. Muhâla'a

Diğer bir boşanma şekli olan muhâla'a'da ise eşlerin anlaşma yolunu tercih ederek ayrılmaları söz konusudur. Bu nevi boşanmada ayrılma talebi umumiyetle kadın tarafından gelmekte ve kadın belirli bir mal veya alacaklı olduğu mehir karşılığında kocasından kendisini boşamasını istemektedir. Kocasını bu teklifi kabul

⁶⁹ Belge: 2270, Tarih: 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555.

⁷⁰ Belge: 2341, Tarih: 23 Zilhicce 972/ 22 Temmuz 1565.

⁷¹ Belge: 136, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

⁷² Belge: 1584, Tarih: 10 Şevvâl 962/ 28 Ağustos 1555.

ederse ve karısını boşarsa boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Bu nevi boşanmaya ‘’ muhâla’a’’ veya ‘’hul’’ adı verilir.⁷³

Sicil kayıtlarında yer alan boşanma davaları içerisinde; muhâla’a usulü boşanmaların oranı yaklaşık % 8,57’dir. Bu tür boşanmalarda talebin genellikle kadınlar tarafından geldiğini görmekteyiz. Hatta boşanmak isteyen kadın, hakkı olan mehirden vazgeçebildiği gibi eşinden boşanabilmek için eşine bir miktar para dahi vermekteydi. 28 Ramazân 961/ 29 Temmuz 1554 tarihli bir kayıtta⁷⁴ Sermînli Yahya b. Hacı Ebubekir ve zevcesi Sittul Munâ bint Ahmet, Haleb kadısının huzuruna çıkmış ve zevce, kocadan, 10 sultânî değerindeki müeccel mehir ve ayrıca kendisine verdiği 8 sultânî karşılığında kendisini nikâhından çıkarmasını (boşamasını) istemesi üzerine kocası da onu boşamıştır. 27 Muharrem 969/ 7 Ekim 1561 tarihli başka bir kayıtta⁷⁵ Suteyte bint Yusuf, kocası Yusuf b. Hasan’ın vekili Cellûm Mahallesinden Hacı Muhammed b. İbrahim’den, kocasına olan vekâleti yoluyla, 5 sultânî değerindeki mehri ve karz-ı hasenden kaynaklanan 4 sultânî altını karşılığında kendisini boşamasını talep etmiştir. Vekil de kadının bu talebini olumlu karşılayarak, mezkûr bedel karşılığında onu kocasından boşamış, şahitler de bedelli boşanmanın vukuuna şahitlik yapmıştır.

Burada ayrılma talebi kadından geldiği için kadın kocasını boşanma ile kocanın yükleneceği büyük maddi külfetten (mehri ödemekten) kurtarmayı teklif etmekte ve bu yolla kocasını külfetsiz bir boşanmaya razı etmektedir.⁷⁶ Ancak mehr-i müeccel ve bir miktar para yanında eşya da vererek kadınların kocalarını boşamaya ikna edebildiği görülebilmektedir.⁷⁷

Kayıtlarda geçen muhâla’a usulü boşanmalarda, söz konusu miktar birbirlerinden farklılık göstermektedir. Buna göre boşanmak isteyen kadının eşinden boşanabilmek için kocasına hibe ettiği en yüksek miktar 30 sultânîdir.⁷⁸ En düşük muhâla’a usulü boşanma bedeli ise 4 altındır.⁷⁹ Halep’te bu miktar; 4 ile 30 altın arasında değişmektedir.⁸⁰

⁷³ Aydın, a. g. m., s. 2.

⁷⁴ Belge: 2489, Tarih: 28 Ramazân 961/ 29 Temmuz 1554.

⁷⁵ Belge: 806, Tarih: 27 Muharrem 969/ 7 Ekim 1561.

⁷⁶ Aydın, a. g. m., s. 2.

⁷⁷ Belge: 806, Tarih: 27 Muharrem 969/ 7 Ekim 1561.

⁷⁸ Belge: 2085, Tarih: 4 Rebî’ül-Âhir 962/ 26 Şubat 1555.

⁷⁹ Belge: 806, Tarih: 27 Muharrem 969/ 7 Ekim 1561.

⁸⁰ Belge: 806, 2085, 2489, 2869.

1.1.2.4. Ric'i talak

Ric'i talaklı boşanma olaylarında koca, hanımının iddet müddeti içinde yeni bir nikâha gerek kalmadan evlilik ilişkisine geri dönebilmektedir.⁸¹

Kayıtlarda geçen ric'i talak usulü boşanma davalarında, işlemlerin yine tarafların vekilleriyle veya bizzat kendileri tarafından yürütüldüğünü görmekteyiz. Boşanmak isteyen koca, 1 veya 2 talakla karısını boşasa bile mükellef olduğu mehri boşadığı kadına ödemek zorundaydı.⁸²

Aşağıdaki tabloda, H.956-972/ 1549-1565 yılları arasında Halep'te görülen boşanma usulleri ve oranları gösterilmiştir. Boşanma davalarına ilişkin toplam 35 adet kayıt tespit edilmiştir.

Tablo1.1.1.1. 956-972/1549-1565 Yılları Arasında Halep'te Boşanma Usulleri Oranı

Boşanma Usulü	Adet	%
Ric'i Talak ⁸³	2	5.71
Bâin Talak	22	62.85
Muhâla'a	3	8.57
Tefrik	8	22.85
Toplam	35	100

1.1.3. Boşanan Kadınların Yasal Hakları

1.1.3.1. Nafaka

İslam hukuku, evlilikte erkeğe bir takım ayrıcalıklı haklarla beraber bir takım mükellefiyetler de yüklemiştir. Tarafların onayına gerek kalmaksızın bu hukukî sonuçlar kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Evliliğe bağlanan sonuçların bir kısmı taraflardan birine hak olarak tanınırken diğer taraf için yükümlülük ifade etmektedir⁸⁴. Yani, bir erkek evlilik gerçekleştirerek, bahsi geçen sorumlulukları ve

⁸¹ Daha fazla bilgi için bakınız. Maydaer, a. g. m., s. 303.

⁸² Belge: 234, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

⁸³ Erkek tarafından üç boşama yetkisinin tamamı tüketildiğinde bu boşama "bâin" talak olur ve bu durumda kesin ayrılık ortaya çıkar. Bundan dolayı kayıtlarda rastlanan 3 talaklı boşamalar, bâin talak boşamalara dâhil edilmiştir. Bkz., Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *U. Ü. İ. F. Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2008, s. 81-107.

⁸⁴ Kaya, a. g. m., s. 86.

yükümlülükleri de kabul etmiş sayılmaktadır. Erkek için sorumluluk anlamına gelen hususlardan bir tanesi de nafakadır.⁸⁵

Sicil kayıtlarında nafaka konusuyla ilgili çok değerli olduğu düşünülen bilgilere rastlanılmıştır. Buna göre Halep'te kimlerin hangi amaçlarla nafaka ödediği, bu hususta hangi anlaşmazlıkların görüldüğü ve bunların mahkeme tarafından nasıl çözümlendiği, nafakaların miktarları ve yıllara göre değişme oranları üzerinde durulacaktır.

Evin reisi olan erkek, ev dışında çalışarak hem eşinin hem de çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayarak ailenin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayacak temel aile üyesi konumunda olsa da⁸⁶ nafaka konusu, sadece evlilik içinde kocanın çeşitli sebeplerle karısına veya çocuklarına ödemekle mükellef olduğu bir bedel değildir. Bir babanın evladına nafaka ödeyebildiği durumlar⁸⁷ olduğu gibi bir evladın da kendi babasına nafaka verebilmekteydi. Mesela 8 Zilka'de 956/ 28 Kasım 1549 tarihli bir kayıta⁸⁸ mahkeme Marangoz Muhammed b. Muhemmed'i babası Muhammed'e günlük 1 osmânî nafaka ödemesine hükmetmiştir.

Kocanın nafaka borcuyla yükümlü olması için zengin olması gerekmediği gibi, kadının da fakir olması gerekmez. Hatta kadın zengin bile olsa nafaka kocaya aittir. Koca bu yükümlülüğünü yerine getirmez ise, kadın mahkemeye başvurarak nafaka takdir ettirebilirdi.⁸⁹ 29 Zilhicce 962/ 14 Kasım 1555 tarihli bir kayıta⁹⁰ Gülnâr binti Abdullah'ın isteği üzerine kadı, kocası Yeniçeri Yusuf tarafından ödenmek üzere ona, yiyecek-içecek ve giyimi için günlük 2 osmânî nafaka bağlamıştır.

⁸⁵ Nafaka kelimesi "harcamak, tüketmek" anlamındaki infâk mastarından türetilmiş olup "azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler" manasına gelir. Fıkıhta kişinin başka varlıkları görüp gözetme yükümlülüğü belirli yakınlarıyla sınırlı olmayıp köle, hayvan ve cansızlara karşı da bu kapsamda sorumlulukları bulunduğu İslâm hukukçuları tarafından nafaka için değişik tarifler verilmiştir. Buna göre nafakanın terim anlamı, "hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar" şeklinde ifade edilebilir., Celal Erbay, " Nafaka", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, TDİA, İstanbul, 2006, s.282.

⁸⁶ Fatma Yaşar Ekici, "Türk Aile Yapısının Değişim Ve Dönüşümü Ve Bu Değişim Ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi," *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.30, 2014, s. 220.

⁸⁷ Belge: 125, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

⁸⁸ Belge: 1378, Tarih: 8 Zilka'de 956/ 28 Kasım 1549.

⁸⁹ Kaya, a. g. m., s. 88.

⁹⁰ Belge: 2461, Tarih: 29 Zilhicce 962/ 14 Kasım 1555.

Boşama ile evliliği sona eren kadının, beklemek zorunda olduğu iddet süresinde geçimi kocası tarafından karşılanmaktaydı⁹¹. İddet süresi ve zorunluluğu ise Kuran'ı Kerim'de, *'Boşanmış kadınlar, kendi başlarına 3 iddet ve temizlenme süresi beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanmakta iseler Allah'ın onların rahimlerinde yarattığını saklamaları helal olmaz'*⁹² ve *'Eğer hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin'*⁹³ ayetleriyle sabit kılınmıştır. Tarafların ekonomik durumları gözetilerek belirlenen iddet nafakası, peşin ödenebildiği gibi günlük olarak da ödenebiliyordu⁹⁴.

Aşağıdaki tabloda H. 956-972/ 1549-1565 yılları arasında Halep'te nafaka miktarları belirtilmiştir. İstisnai bir durum olmakla beraber osmânî adıyla akçe ve sultânî adıyla Osmanlı altını birim fiyat olarak kayıtlarda geçmektedir. Ancak nafaka miktarları, çoğunlukla kıt'a olarak kayıtlarda geçtiği için, diğer mevcut para birimleri de, kıt'a birimine dönüştürülerek tabloda gösterilmiştir. Ayrıca kayıtlarda geçen ödenmesi aylık ve yıllık olmak üzere yapılan nafaka değerlerinin ortalama günlük değerleri tespit edilerek dikkate alınmıştır. Genel olarak nafaka, muhtaç olan kimselerin gıda, giyim ve mesken gibi sosyal ve iktisadi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik verildiği anlaşılmaktadır. Kayıtlarda rastlanılan en düşük nafaka, günlük 0,08 kıt'a değeriyle giyim nafakasıdır. Bu nafakanın yıllık değeri, 30 kıt'adır. Sadece kadının ihtiyaçları için günlük ödenen en yüksek nafaka miktarı, 1,33 kıt'adır ve bu nafakayı ödemekle mükellef kılınan kişi bir yeniçeridir. Başka bir kayıta kadına ödenen günlük nafaka miktarı ise 1 kıt'adır. Nafaka ödemekle mükellef kılınan kişilerin iktisadi gücü, nafaka miktarını etkilemektedir.

Tablo 1.1.1.2. Nafaka Miktarları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Günlük Nafaka Miktarı	
1	956/1549	Boşanmış annenin 2 çocuğu için talep ettiği ve babanın ödeyeceği nafaka miktarı.	1 kıt'a	Belge: 1069
2	956	Kocanın kadına yiyecek ve giyim ihtiyacı için verdiği nafaka.	1 kıt'a	Belge: 1152
3	956	Kadına yeme, içme ve giyim için belirlenen nafaka.	1 kıt'a	Belge: 1174
4	956	Kadına yeme, içme ve giyim için verilen	1 kıt'a	Belge: 1232

⁹¹ Kaya, a. g. m., s. 100.

⁹² Kur'an, 2. Bakara Suresi, Ayet 228.

⁹³ Kur'an, 65. Talak Suresi, Ayet 6.

⁹⁴ Kadı, Habîb b. Hacı Muhammed'i, boşadığı zevcesi Sâtı binti Hannâ'ya günlük 1 osmânî iddet nafakası ödemesine karar vermiştir. Belge: 1257, Tarih: 4 Zilka'de 956/ 24 Kasım 1549.

		nafaka.		
5	956	Boşanan kadına iddet nafakası.	1 osmânî (0,66 kıt'a)	Belge: 1257
6	956	Kadına yeme, içme ve giyim için verilen nafaka.	1 kıt'a	Belge: 1329
7	956	Bakıma muhtaç baba için belirlenen nafaka.	1 osmânî (0,66 kıt'a)	Belge: 1378
8	957/1550	Kadına ihtiyaçlarını karşılamak için verilen nafaka miktarı.	1 kıt'a	Belge: 401
9	957	Kadına yeme, içme ve mesken dışında sadece giyimi için yıllık 30 kıt'a (0.75 sultânî).	0,08 kıt'a	Belge: 420
10	957	Hamal kocanın karısına ödeyeceği nafaka miktarıdır.	1 kıt'a	Belge: 552
11	957	Kadına ödenen giyim nafakası	1 kıt'a	Belge: 841
12	957	Kadına ödenecek yıllık giysi nafakası 60 kıt'adır.	1,16 kıt'a	Belge: 854
13	961/1554	Boşanmış annenin himayesindeki çocuk için 4 Halebi dirhemi.	0,57 kıt'a	Belge: 2539
14	961	Vasilerin 2 yetim çocuk için ödeyeceği nafaka.	2 kıt'a	Belge: 3063
15	961	Vasilerin 2 yetim çocuk için ödeyeceği nafaka.	1,5 kıt'a	Belge: 3076
16	961	Ninelerinin himayesindeki 3 çocuk için ödenecek olan nafaka miktarı.	1,5 kıt'a	Belge: 3211
17	961	Boşanmış kadının yanındaki 2 çocuk için ödenen nafaka.	1 kıt'a	Belge: 3238
18	961	Boşanmış kadının yanındaki 1 çocuk için ödenen nafaka (3 dirhem).	0,47 kıt'a	Belge:3296
19	961	Vasinin kontrolündeki 1 çocuk için ödenecek olan nafaka.	1 kıt'a	Belge: 3323
20	962/1555	Günlük nafakanın yanında babalarının mirasından çocuklarına giysileri için yıllık 20 kıt'a belirlenmiştir.	1,5 kıt'a	Belge: 127
21	962	Boşanmış annenin yanındaki kız için giyimi dışında belirlenen nafaka miktarı.	1 osmânî (0,66 kıt'a)	Belge: 734
22	962	Kocanın rızasıyla hanımına giyimi için yıllık 3 sultânî (120 kıt'a, 180 Osmânî) ödenecek.	0,33 kıt'a	Belge: 1645
23	962	Anne ve 2 çocuk için ödenecek nafaka miktarı.	2 kıt'a	Belge: 1767
24	962	Yahudi babanın 1 çocuğunun giyimi, yiyeceği, içeceği ve diğer yasal ihtiyaçları için ödeyeceği nafaka.	1 kıt'a	Belge: 2262
25	962	Yeniçeri olan kocanın kadına ödeyeceği nafaka miktarıdır.	2 osmânî (1,33 kıt'a)	Belge: 2461
26	963/1556	Kadına yeme içme ve giyim için ödenecek nafaka miktarı.	1 kıt'a	Belge: 305
27	963	Kocanın küçük kızı ve karısı için ödeyeceği aylık 1 sultânî nafaka.	1,33 kıt'a	Belge: 354
28	972/1565	Boşanmış annenin himayesindeki 2 çocuk için.	1 kıt'a	Belge: 2338

1.1.3.2. Mehir

Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya sair bir mala mehir denmektedir. Kur'an- Kerim'de erkeğin karısına vermek zorunda olduğu mehirle ilgili olarak müteaddit ayetler bulunmaktadır (en Nisa 4/4, 24).⁹⁵ Mehir ödeme şekline göre iki türdür. İlki mehir-i mu'accel denilen ve evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak verdiği miktardır. İkinci tür mehir ise; müeccel mehir olarak adlandırılan ve evlenme sırasında erkeğin kadına sonradan vermeyi taahhüt ettiği, eşlerin ölmesi veya karı-koca arasındaki ayrılıkla tahakkuk eden mehirdir.⁹⁶ Eğer nikâh esnasında mehir miktarı tesbit edilmezse, boşanma veya ölüm halinde emsallerine göre veya vereselerin kendi aralarında belirleyecekleri belirli bir miktar para, mehr-i müeccel adı altında terekeden düşülerek kadına verilir.⁹⁷

Nikâh akdi yapıldıktan sonra, cinsel birleşmeden önce bir ayrılık söz konusu olursa ayrılığa kimin sebep olduğuna bakılır. Eğer ayrılığa sebep olan erkek tarafı ise mehrin yarısını karısına ödemek zorundadır, fakat kadın sebep olmuşsa veya erkek velisinin kendisi adına yapmış olduğu evliliği buluş muhayyerliği denilen seçim hakkını kullanarak bozmuşsa, eski karısına mehir adında herhangi bir ödeme yapması gerekmez.⁹⁸

Kadına, bir köle veya canlı bir hayvan mehir bedeli olarak verilebildiği gibi mehir satılacak türden bir eşya ise kadın onu satabilir, rehin verebilir. Kadının mehrinde kocası dâhil hiç kimse hak iddia edemez. Kadın, diğer mallarında olduğu gibi mehrinde de her çeşit tasarrufta bulunabilme ve kocasından izinsiz harcayabilme hakkına sahiptir. Ekonomik değeri olan bir eşya ise kadın tarafından kiraya verebilir veya karşılıksız olarak kocasına, ana-babasına veyahut başkalarına hibe edilebilmektedir.⁹⁹ 23 Şa'ban 963/ 2 Temmuz 1556 tarihli bir kayıttaki¹⁰⁰ Azize binti Nureddin, kocası Mansur'u 5 sultânî altın karşılığındaki mehr-i müeccelden muaf

⁹⁵ Mehmet Akif Aydın, vd., *İlmihal II (İslam Ve Toplum)*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 217.

⁹⁶ Jülide Akyüz, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler," *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, S.38, s. 216.

⁹⁷ Rıfat Özdemir, "Kırşehirde Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı," (1880-1906), *O.A.*, Sayı IX. , İstanbul, 1989, s. 114.

⁹⁸ Daha fazla bilgi için bakınız. Aydın, *a. g. e.*, s. 219.

⁹⁹ Veysel Nargül; "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2012, s. 304.

¹⁰⁰ Belge: 306, Tarih: 23 Şa'bân 963/ 2 Temmuz 1556.

tutmuş ve muhtesiblik yapan Şihabuddin ve ortağı Abdulkadir b. Ahmet'i şahit göstermiştir.

Kayıtlarda mehirle ilgili çok sayıda anlaşmazlığa dair bilgi bulunmaktadır. Kocanın çeşitli sebeplerden dolayı vefat etmesi, kadının hakkı olan mehri almasına engel değildir. 16 Receb 962/ 6 Haziran 1555 tarihli bir kayıтта¹⁰¹ Ömer b. Şeyh Muhammed el-Ensârî ve Şeyh Abdulvâhid b. Hasan el-Ensârî'nin şahitliğiyle Ahmet b. Muhammed'in, Edeb binti Hacı Zeynuddin el-Ensârî'nin vekili olduğu tespit edilmiş, vekil, müvekkilesinin kocası Muhibbuddin b. Yahya'dan, mehr-i müeccel olan 50 sultânî altın alacağı olduğunu, kocasının öldüğünü ve borcun hala ödenmediğini iddia etmiş, mehrin ödenmesine hükmedilmiştir. Konuyla ilgili başka bir kayıтта ise¹⁰² merhum Muhammed'in zevcesi A'mâm binti İsa, merhum Muhammed bin Ebubekir'in mirasının vasisi Ebubekir b. Kaviyyuddin ve oğlu Muhammed aleyhine açtığı davada kocasından müeccel mehir olarak 30 sultânî alacağı olduğunu iddia etmiş, davalı ise davacının, iddiasını isbat etmesi gerektiği şeklinde cevap vermiş, davalı, iddiasını isbat edemeyince yemin etmesi istenmiş, bunun üzerine davacı, müeccel mehrinin ödenmediğine dair yemin etmiştir. Bu davanın sonucunda kadın, hakkı olan 30 sultânî müeccel mehrini, karşı tarafa evini sattırmak suretiyle almıştır.¹⁰³

Mehrin en az miktarı Hanefiler'e göre 10, Mâlikîlere göre ise 3 dirhem gümüştür. Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre mehrin bir alt ve üst limiti yoktur.¹⁰⁴

Aşağıdaki tabloda, 956-969/ 1549-1562 yılları arasında Halep'te kadınlara ödenen 23 adet mehir miktarı yer almaktadır. Bu kayıtlar, boşanma davalarında yer aldığı için bu mehirlerin müeccel mehir olduğunu söyleyebiliriz. İstisnai bir durum olmakla beraber, sadece bir kayıтта muaccel ve müeccel mehir miktarı birlikte belirtilmiş ayrıca yine bir kayıтта, mehir miktarı nafaka miktarı ile beraber gösterilmiştir. Muaccel mehir ile müeccel mehir miktarları birbirine eşit¹⁰⁵

¹⁰¹ Belge: 656, Tarih: 16 Receb 962/ 6 Haziran 1555.

¹⁰² Belge: 736, Tarih: 13 Safer 963/ 28 Aralık 1556.

¹⁰³ Belge: 761, Tarih: 16 Safer 963/ 31 Aralık 1556.

¹⁰⁴ Aydın, *a. g. e.*, s. 218.

¹⁰⁵ Toplam değeri 3.000 dirhem olan mehrin, muaccel değeri 1.500, müeccel değeri de 1.500 dirhem olduğu kadı tarafından tespit edilmiştir. Belge: 1292, Tarih: 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549.

olduğundan yola çıkarsak, aşağıdaki tabloda yer alan müeccel mehir miktarını iki ile çarparak mehir miktarının tamamını tespit etmemiz mümkündür. Bu açıklamalar doğrultusunda en yüksek müeccel mehir miktarı 90 altın olup en düşük müeccel mehir miktarı ise 4 altındır. Ortalama müeccel mehir miktarı ise 25,63 altındır. Buna göre en yüksek mehir miktarının tamamı 180 altın, en düşük mehir miktarının tamamı ise 8 altındır. H. 956-969/ 1549-1562 yılları arasında Halep'te ortalama mehir miktarı ise, 51,27 altındır.

Tablo 1.1.1.3. Mehir Miktarları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Mehir Miktarları (Altın)	
1	956/1549	Mehr-i Müeccel	10	Belge: 1070
2	956	Mehr-i Müeccel (1 köle ve ½ kısrak ile beraber)	20	Belge: 1201
3	956	Mehr-i Müeccel	15	Belge: 1259
4	956	Mehr-i Müeccel ve Muaccel (toplam 3000 dirhem)	10,71	Belge: 1292
5	961/1554	Mehr-i Müeccel	10	Belge: 2489
6	961	Mehr-i Müeccel	45	Belge: 2994
7	961	Mehir	35	Belge: 3230
8	962/1555	Mehr-i Müeccel	50	Belge: 615
9	962	Mehr-i Müeccel	10	Belge: 655
10	962	Mehr-i Müeccel	50	Belge: 656
11	962	Mehir'e karşılık verilen ev ve dükkân değeri	90	Belge: 1614
12	962	Mehr-i Müeccel	25	Belge: 1644
13	962	Mehr-i Müeccel	5	Belge: 2169
14	962	Mehr-i Müeccel ve Nafaka bedeli	20	Belge: 2357
15	962	Mehr-i Müeccel	50	Belge: 2428
16	963/1556	Mehr-i Müeccel	5	Belge: 306
17	963	Mehr-i Müeccel	10	Belge: 327
18	963	40 sultânî ve 15 sultânî altın karşılığı olan mehir miktarıdır.	55	Belge: 376
19	963	Mehr-i Müeccel	30	Belge: 736
20	963	Mehr-i Müeccel	4	Belge: 743
21	963	Mehr-i Müeccel	30	Belge: 761
22	963	Evin yarısı 30 altına satılarak bu miktar muaccel ve müeccel mehrine karşılık verilmiştir	30	Belge: 773
23	969/1562	Mehir miktarı	5	Belge: 806

Bu veriler ışığında, bir erkeğin evlilik yapabilmesi için öncelikle ortalama 25,63 altın mehir miktarına sahip olması gerekmektedir. Bununla beraber, evlilik için barınma, yeme, içme, giyim gibi diğer masrafları da göz önünde bulunduracak olursak bu rakam çok daha yüksek bir seviyeye ulaşabilir. Eğer kişi ikinci bir evliliğe

adım atacaksa ki bu durum, ortalama mehir miktarını iki ile çarpmak anlamına gelir. Yani ikinci bir evliliğe adım atan kişinin, ortalama 51,26 altını gözden çıkarması gerekmektedir. Bunun yanında kişinin bir önceki eşine 3 ay ödemekle mükellef olduğu iddet nafakası ve çocukları varsa çocuklarına ergenliğe erişinceye kadar ödemek zorunda olduğu nafaka da göz önünde bulundurulursa, Halep'te XVI yüzyılda evlilik kurumunu bitirme ve yeni bir evlilik veya ikinci bir evlilik bir erkek için ciddi ekonomik güç gerektirmektedir.

Tablo 1.1.1.4. Mehir Miktarlarının Yıllara Göre Artış Oranları

Tarih	Mehir Sayısı	Ortalama Mehir Miktarı (Altın)	Artış Oranı
956-961/1549-1554	7	20,81	
962-969/1555-1562	16	25,87	% 25,80

Sonuç itibariyle mehir, bir kadın için güvence anlamına gelmekle beraber erkek için ise bir yükümlülüktür. Mehir miktarlarının yüksek olması, erkeklere verilen boşama yetkisinin sınırlanması, her istediği zaman bu hakkını kullanmaya kalkmasının önlenmesi ve kutsal aile ocağının varlığını devam ettirmesi için önem arz etmektedir.

1.2. KÖLELER VE CARIYELER

1.2.1. Esirlerin Milliyetleri

Kölelik eski Mısır, Bâbil, Mezopotamya, eski Yunanistan ve Roma medeniyetlerinden itibaren binlerce yıllık geçmişi olan eski inanç, felsefe ve uygarlıklarda kökleşmiş bir kurumdur.¹⁰⁶ Köleler ise, eski çağlarda makineleşmenin olmadığı dönemlerde, insanların her türlü ihtiyacını karşılamak üzere yabancı ülkelerden getirilen veya zor kullanılarak hürriyetleri ellerinden alınan, istenildiği gibi alınıp satılabilen ve taşınabilir mal olarak kabul edilen kimselerdir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Aydın, *a. g. e.*, s. 326.

¹⁰⁷ Cahit Güngör, *Çağdaş Tefsirde "Kölelik" Yorumu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 3.

Kölelik müessesinin varlığı bugünkü uygarlık anlayışında her ne kadar insanlık için ahlaki açıdan geri bir davranış sayılıyorsa da¹⁰⁸ yüzlerce yıllık geçmiş olan köleliğin o dönemde kaldırılması imkânsızdı. Çünkü mevcut sistem, savaş esirlerinin toplu olarak öldürülmelerini önlediği gibi esirlerden köle olarak yararlanma beklentisi savaşlarda gereksiz kan dökülmesini de engelliyordu. Ayrıca savaş sonrasında karşı tarafın esirleri köleleştirmesi dolayısıyla İslamiyet'in tek taraflı köleliği kaldırması da düşünülemezdi.¹⁰⁹

Kölelik müessesesi, Osmanlı İmparatorluğunda sadece devletin değil aynı zamanda iktisadi hayatın da temelinde yer almaktaydı. Bu durum, İstanbul ve Bursa gibi büyük Osmanlı kent merkezlerinde çok hareketli bir köle piyasası oluşturduğu gibi esir ve cariyeye ticareti, önemli esir pazarlarında daima iyi gelir getirmiştir ve bu sebeptendir ki Osmanlı tarihinin ilk üç yüz yılı boyunca, sınır boylarındaki akıncı gruplarının esir alma faaliyetini hızlandırmıştır.¹¹⁰ XVI. yüzyıldan itibaren batı sınırlarında direnişin artması, Osmanlı Devleti'nde köle ihtiyacının karşılanamaz hale gelmesine sebep olduysa da bu talebi Karadeniz'in kuzeyinde etkin bir güç olan Kırım Hanlığı üstlenmiştir.¹¹¹ Osmanlı Devletinin sadece Kırım limanlarından esir ticaretinden elde ettiği kazanç 1520 'de 1.310.000 akçeye tekabül etmekteydi. 1577-1578 yılları arasında köle vergisinin 14 aylık geliri, Kırım'daki Osmanlı topraklarının toplam gelirinin %29' una eşitti.¹¹²

Köle elde edilmesi değişik kaynaklardan sağlanıyordu. Bunların başında savaş ganimeti olarak alınan esirler geliyordu. Onu, insan avcılığı izlemekteydi. Hediye verme ve ticaret de ayrıca köle elde edilmesinde önemli bir yol olarak kendini göstermektedir.¹¹³

1 Numaralı Halep sicil kaydında azat edilen köle ve cariyelerle ilgili toplam 34 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlardan bazılarında köle ve cariyelerin milliyetleri belirtilmekle beraber bazıları hakkında milliyetlerine dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı kayıtlarda ise cariyeye ve kölelerin sadece ten rengi

¹⁰⁸ Güngör, *a. g. e.*, s. 2.

¹⁰⁹ Aydın, *a. g. e.*, s. 326.

¹¹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Cilt I, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, s. 342.

¹¹¹ Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606- 1607)," *History Studies*, Balıkesir, 2011, s. 375.

¹¹² İnalçık, *a. g. e.*, s. 339.

¹¹³ İsmail Parlatur, "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1984, s. 418.

belirtilmiştir. Sicildeki azat işlemleri ile ilgili kayıtların 21 adedi kölelere, 13 adedi de cariyelere aittir. Azat edilen köle ve cariyelerin Rus, Çerkez ve Gürcü ırklarının yoğunlukta olmasının sebebi, yukarıda değindiğimiz gibi, XVI yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı Batı sınırlarının direnişinin artmasından dolayı ve Osmanlı Devleti'nin esir ihtiyacını karşılamak için Karadeniz bölgesine yönelmesiyle ilgili olmalıdır.

Tablo 1.1.2.1. Azat Edilen Cariye ve Kölelerin Milliyetlerine Göre Dağılımı

	Milliyeti	Sayısı		Milliyeti	Sayısı
	KÖLELER	Rus		3	CARIYELER
Habeşî		3	Gürcü	2	
Hintli		3	Habeşî	2	
Çerkez		2	Rus	1	
Nubî (Sudan)		1	Hintli	1	
Bernavi		1	Cavalı	1	
Arnavut		1	Abaza	1	
Ermeni		1	Ermeni	1	
Belirsiz		6	Belirsiz	2	
Toplam		21	Toplam	13	

Sicilde esir pazarlarında satılan köle ve cariyeler ile ilgili toplam 54 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu satış kayıtlarından 22 adedi kölelere, 32 adedi cariyelere aittir. Genel olarak beyaz ırka sahip olan kölelerden sadece 5 farklı ırk tespit edilmiştir. Milliyeti belli olmayan beyaz ırk ise 8'dir. Siyahi kölelerden milliyeti belirsiz 6 adet kayıt bulunmuştur. Rengi ve milliyeti belli olmayan köle satış kaydı sadece 1'dir. Kayıtlarda, beyaz ırka sahip olan cariyelerden ise 7 farklı ırk tespit edilmekle beraber ırkı kayıtlarda belirtilmeyen cariye sayısı 6'dır. Siyahi cariyelerden tespit ettiğimiz Nubî sayısı 2, Habeşî sayısı 5 ve milliyeti belirsiz olan cariye satış kaydı 1'dir. Rengi ve milliyeti belirsiz olan cariye sayısı ise 3'tür. Rengi ve milliyeti belirsiz olan köle veya cariye satışı işlemlerinde ise, bahsi geçen esirin sadece ismi¹¹⁴ veya bedensel özelliği¹¹⁵ ile geçmektedir.

¹¹⁴ Süveyka Ali Mahallesinden Muhammed b. Kâbil, Kamer adlı cariyeyi Mustafa b. Cafer'den, Receb ayının başına kadar tehir edilmiş 8 sultanî fiyatla satın almış ve bunun üzerine kayıt altına alınmıştır. Belge: 2400, Tarih: Evâhir Cemâziye'l-Âhir 962/ 21 Mayıs 1555.

¹¹⁵ Beytül-Mâl Emininin görevlisi Havâce Zeyneddin b. Ahmet, sakallı, orta boylu siyahi köle Bilal b. Abdullah'ı yasal olarak teslim almıştır. Belge: 1343, Tarih: 7 Zilka'de 956/ 27 Kasım 1549.

Tablo 1.1.2.2. Esir Pazarlarında Satılan Köle ve Cariyelerin Milliyetleri

	Milliyeti	Adet		Milliyeti	Adet
	Beyaz Köleler	Ermeni		2	Beyaz Cariyeler
Kürt		1	Gürcü	3	
Abaza		1	Çerkez	2	
Rus		1	Ermeni	2	
Hintli		1	Bosnalı	1	
Belirsiz		8	Rum	1	
Siyah Köleler	Habeşî	1	Siyah Cariyeler	Hintli	1
	Belirsiz	6		Belirsiz	6
				Nubî	2
Rengi Ve Milliyeti Belirsiz		1	Rengi Ve Milliyeti Belirsiz	Habeşî	5
				Belirsiz	1
	Toplam	22		Toplam	32

Azat etme ve satış işlemleri dışındaki sicil kayıtlarında köle ve cariye milliyetlerinin tespitine dair toplam 66 adet sicil kaydı tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda yer alan köle ve cariye, çeşitli toplumsal hadiselerle karışmış, vekâlet ve kefalet gibi konularla uğraşmış, efendisi adına ticaret veya başka işler yapmış kimselerdir ve bu sebepten dolayı kayıtlara geçmiştir.

Tablo 1.1.2.3. Azat ve Satış İşlemleri Dışında Esirlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı

	Milliyeti	Adet		Milliyeti	Adet
	Beyaz Köleler	Hintli		3	Beyaz Cariyeler
Gürcü		2	Hintli	1	
Ermeni		1	Bosna	1	
Rus		1	Belirsiz	7	
Arnavut		1			
Acem		1			
Bulgar		1			
Belirsiz		4			
Siyah Köleler	Habeşî	7	Siyah Cariyeler	Habeşî	4
	Mısır	1		Belirsiz	3
	Belirsiz	9			
Rengi ve Milliyeti Belli Olmayan Köleler		11	Rengi ve Milliyeti Belli Olmayan Cariyeler		5
	Toplam	43		Toplam	23

H. 956-972/1549- 1565 yılları arasında Halep'te 15 farklı milletten kölenin varlığı tespit edilmekle beraber bu kölelerin çoğunluğu, Habeşî, Hintli, Rus ve Ermeni milliyetlerine sahiptir. Kayıtlarda 11 farklı milliyeti tespit edilen cariyelerde ise Habeşî, Çerkez, Gürcü, Ermeni ve Abaza milliyetleri Halep'te yoğunluktadır.

1.2.2. Köleler ve Azatlı Kölelerin Ekonomik Hayattaki Yeri

Sicil kayıtlarında köle ve azatlı kölelerin, sahipleri adına çeşitli iktisadi faaliyetler yürütebildiği gibi bizzat kendi şahısları adına da bazı işlemler yapabildiğine dair birçok belge yer almaktadır. Özellikle köle efendi arasındaki samimiyet ve güven duygusu, kölelere bir esir sıfatından ziyade aile bireyi görünümü kazandırmıştır. Bundan dolayı, Halep'te çok büyük meblağların söz konusu olduğu ticari işlemler, efendileri tarafından kölelerine yaptırılmıştır.

Köle ve azatlı kölelerin, efendiler adına dükkân ve ev satışı, borç tahsil etme, mal ve para taşıma işlerini bizzat yürüttüğünü gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Bununla beraber efendileri adına yapılan ticaretin niteliği ve ekonomik değeri, bize efendi-köle ilişkisi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. 3 Şevvâl 961 tarihli/ 1 Eylül 1554 bir kayıta¹¹⁶ Havâce Nasıreddin b. Ahmet'in azatlı kölesi Hacı Mahyi b. Abdullah ile adı geçen Havâce Nasıreddin'in kölesi Rıdvan b. Abdullah, Hindistan'ın Kalkuta şehrine gidip, kendilerine verilecek olan para ve malları 1000 sultânî değerindeki eşya ve malların 200 sultânî karşılığında, Haleb'e Havâce Nasıreddin'e alıp getirmeyi taahhüt etmişler, ayrıca Nasıreddin, bu seferden döndüğü zaman Rıdvan'ı, Allah rızası için azad edeceğini taahhüt etmiştir. Köle ve azatlı köleye bu kadar yüksek bir meblağlık işin verilmesi, bahsi geçen köle ve azatlı kölenin çok güvenilir ve başarılı olduğunu göstermekle beraber efendi köle ilişkisinin ne denli samimi ve güvene dayalı boyutlara ulaştığının da güzel bir örneğidir. Öyle ki bu işin de üstesinden gelmek sahibinin gönlünü hoş tutacağından kölesini hiçbir karşılık beklemeden Allah rızası için azat edecektir. Bu durum bir efendi için iktisadi boyutu büyük bir iş, bir köle için ise özgürlük anlamına gelmektedir.

¹¹⁶ Belge: 2547, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

Kölelerin efendileri adına yapmış olduğu iktisadi işlemlerden birisi de gayri menkul satışlarıdır. 11 Şevvâl 961/ 9 Eylül 1554 tarihli bir kayıta¹¹⁷ Havâce Yakub'un kölesi olan Hüsrev b. Abdullah adı geçen efendisi için, Hacı Ali b. Hasan'dan, Hayır Bey Hânında bulunan dükkânı 62 sultânîye satın almıştır.

Halep'te sosyal ve iktisadi hayatın birçok alanında kendi adlarına işler yapabilen köleler¹¹⁸ de bulunmaktadır. 30 Şevvâl 962/ Eylül 1555 tarihli bir kayıta¹¹⁹ Dârul Vekâle Emîni Acem Havâce Ahmet b. Ali'nin kölesi Hüsrev b. Abdullah, Mahmut b. Ahmet'ten, sağ gözünde beyazlık bulunan 3 yaşındaki gök tayı 12,5 altın sultânî fiyatla satın almıştır. Yine 14 Şevvâl 962/ 1 Eylül 1555 tarihli başka bir kayıta¹²⁰ İlyas Çelebi'nin kölesi olan Bervana b. Abdullah, Halep Kalesi Yeniçerilerinden Ali b. Hamza ve Abdî b. Ahmet'ten ipek ve yaşmaklarla ilgili hiçbir hak ve talebi kalmadığını ikrar etmiştir.

Azatlı kölelerin sosyal ve iktisadi işlemlerine dair kayıtlar da oldukça fazladır. Azatlı köleler, diğer hür vatandaşlar gibi özgürdür. Ancak mahkeme tutanaklarında bu özgür bireylerin "*birinin azatlısı*" ya da "*azatlı kölesi*" şeklinde kayıt altına alınması, uzun yıllar eski sahibi ile beraber olmasıyla ilgili olmalıdır. Bu sayede, özgürlünü kazanmış bu vatandaşların hem mahkemede hem de toplumda daha kolay tanınabilirliğini sağlamak, esas amaç tutulmuş olabilir. Azatlı köleler, efendileri tarafından özgürlüğü verilmiş kişiler olmasına rağmen kayıtlarda hala eski sahibi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Hatta bu ilişki, ortak yapılan bir ticaret boyutuna bile ulaşmıştır.¹²¹ Bazı kayıtlarda ise eski sahibi, kendi adına tüm işlerinde azatlı kölesine vekâlet dahi verebilmiştir. 18 Ramazân 962/ 6 Ağustos 1555 tarihli bir kayıta¹²² Mekke'nin Şamlılar Mahallesinden Muhammed el-Halvânî b. Yusuf'un azatlısı Ferhat b. Abdullah, kendi adına (asaleten) ve tüm işlerinde kendisine vekillik

¹¹⁷ Belge: 3050, Tarih: 11 Şevvâl 961/ 9 Eylül 1554.

¹¹⁸Bu tür kölelere mezun köle denilmektedir. Mezun köleye doğrudan sosyal ve iktisadi işlem yapabilme hakkı, efendisi tarafından verilmekte olup bu iznin süresi de efendisine bağlıdır. Mezun kölenin kazancı efendisine aittir. Alışveriş edebilir, rehin alabilir ve akitlerini serbestçe yapabilir. Ticaret için izin verilen köle başkasını evlendiremez, ama yemek yedirebilir, misafir edebilir. Mezun köle borçlardan sorumludur. Ama kendisinin bedelinden fazla olan borcundan efendisi kölesini satarak kurtulabilir. Borç kölenin bedelinden fazla ise köle azat olduğu zaman bu borcu ödemek zorundadır. Kısıtlama olmadan önce efendi ölür veya delirse ruhsatlı kölenin izni kalkar. Daha fazla bilgi için bakınız. Raif Kaplanoğlu, "1573 tarihli tahrir defterine göre Bursa'nın Eski Köleleri," *Bursa Araştırmaları Dergisi*, Bursa, 2011, s. 5.

¹¹⁹ Belge: 1734, Tarih: Şevvâl 962/ Eylül 1555.

¹²⁰ Belge: 2881, Tarih: 14 Şevvâl 962/ 1 Eylül 1555.

¹²¹ Belge: 2547, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

¹²² Belge: 2207, Tarih: 18 Ramazân 962/ 6 Ağustos 1555.

yaptığı Muhammed'in adına (vekâleten), Mer'î b. Ahmet el-Alebî'ye, 480 sultânîsi, üç aya kadar ertelenmiş yasal borç ve kadife ücreti olmak üzere toplam 960 altın sultânî borçlu ve birbirlerine kefil olduklarını ikrar etmiştir. Bahsi geçen bu kayıta, özellikle efendi tarafından azatlı kölesine verilen vekâlet, köle ve azatlı köle arasındaki ilişkilerin samimi bir şekilde sürdüğünü göstermektedir. Bununla beraber azatlı kölelerin Halep'te esir satışı¹²³ ve alımı,¹²⁴ alacak talebi,¹²⁵ borç ödeme¹²⁶ ve iltizam üstlenme¹²⁷ gibi iktisadi hayatın pek çok alanlarında yer aldığını söylemek mümkündür.

1.2.3. Kaçak Köleler

Osmanlı Devleti'nde kaçak kölelere *abd-i abık*, cariyelere ise *kenizek* denilmektedir. Bu esirler, yakalandığı zaman beytülmal eminine teslim edilmekteydi. Kaçak esirlerin sahipleri 3 ay içerisinde ortaya çıkarsa, esirleri sahiplerine iade edilir, çıkmazsa bahsi geçen zaman diliminden sonra satışa çıkarılırdı. Bu 3 aylık zaman diliminde ise kaçak esirlerin temel ihtiyaçları, beytülmal emini tarafından belirli bir miktar nafaka ile karşılanırdı.¹²⁸

Kaçak kölelerle ilgili toplam 18 adet kayıt tespit edilmiş olup bu kayıtlardan 7 adedi kaçak esirlerin Beytülmal eminine teslim edilmesi, 7 adedi köle mülkiyeti ispatı, 3 adedi kaçak esirlerin sahiplerine iadesi ve 1 tanesi de kaçak esirin yakalanması ile ilgilidir. Kayıtlarda kaçak durumuna düşen cariyelerle ilgili bulguya rastlanmamıştır.

Halep'te vatandaşların kayıp ya da kaçak köle olaylarında duyarsız kalmadığını görmekteyiz. Öyle ki bir kişinin kölesi kaçtığı vakit, bu haber kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Kaçak köleyi vatandaşların beytülmal eminine ya da vekiline bizzat teslim ettiğini gösteren kayıtlar da bulunmaktadır. Mesela 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549 tarihli bir kayıta¹²⁹ Beytül-Mâl Emini vekili Havâce Zeyneddin Ahmet, Muhammed b. Ali'den, Kasap Yunus'a kölelik yaptığını ikrar eden İstanbullu Kasap

¹²³ Belge: 2485, Tarih: 28 Ramazân 961/ 27 Ağustos 1554.

¹²⁴ Belge: 1087, Tarih: 20 Zilka'de 956/ 10 Aralık 1549.

¹²⁵ Belge: 2208, Tarih: 18 Ramazân 962/ 6 Ağustos 1555.

¹²⁶ Belge: 2253, Tarih: 20 Ramazân 962/ 8 Ağustos 1555.

¹²⁷ Belge: 792, Tarih: 7 Safer 963/ 22 Aralık 1556.

¹²⁸ Kabacık, *a. g. e.*, s. 85

¹²⁹ Belge: 1249, Tarih: 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549.

Muhammed'i ve 2 şâhîyeyi yasal olarak teslim almıştır. Yine başka bir kayıttan ise¹³⁰ Beytül-Mâl Kâtibi Muhammed b. Şeyh Hüseyin, Halep Kalesinden Hacı Kasım b. Abdullah'tan, Hint asıllı küçük köle Yakut b. Abdullah'ı yasal olarak teslim almıştır. Bu tür kaçak köle hadiselerinde, toplumun bu duruma duyarsız kalmaması dikkat çekicidir. Bunun dışında efendisinden kaçmış bir kölenin sonrasında bu durumdan muhtemelen pişmanlık duyup beytülmal eminine teslim olduğunu gösteren kayıtlar da bulunmaktadır. Mesela 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549 tarihli bir kayıttan¹³¹ Beytülmal Kâtibi Muhammed b. Şeyh Hüseyin; efendisinden kaçan Hint asıllı köle Nesîm b. Abdullah'ı, kendisinin Tımarlı Sipahi Hacı Ali'ye kölelik yaptığını itiraf etmesi üzerine yasal olarak teslim almıştır.

Sicil kayıtlarında oldukça sık karşımıza çıkan diğer bir konu ise köle mülkiyeti ispat davalarıdır. Bu tür davalarda sahibi muhtelifli olan köle ve cariyelerin asıl sahibinin tespiti söz konusudur. Muhtemelen esirlerin kaçma eylemine girişmelerinden dolayı eski ve yeni sahipleri arasında anlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Kesin karar ise mahkeme tarafından verilmektedir. 28 Şevvâl 956/ 19 Kasım 1549 tarihli bir kayıttan¹³² Beyâda Mahallesinden Hacı Yusuf b. Muhammed ve Ahmet b. Süleyman, yasal hasım Beytülmal Kâtibi Abdülkerim b. Muzaffer'in huzurunda yaptıkları şahitlikle; sakallı, kısa boylu, sarı renkli (tenli) köle Kasım b. Abdullah'ın, Ca'fer Bey b. Hasan Bey'in mülkü olduğu yasal olarak kesinlik kazanmıştır. 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549 tarihli başka bir kayıttan¹³³ Sinan Paşa'nın Kethüdası Muhammed Bey b. Abdullah tarafından açılan davada Beytül-Mâl Emini Mahmut b. Abdullah'ın huzurunda Nâsîf b. Hacı Yusuf ve Ali b. Mustafa'nın, yaptıkları şahitlikle, Hacı Mahmut tarafından haczedilen Gürcü Bervâne b. Abdullah ve Gürcü Hızır b. Abdullah es-Surûcî, beyaz tenli Arnavut Mahmut b. Abdullah es- Surûcî, seyis zenci Reyhân b. Abdullah'ın Sinan Paşa'nın mülkü olduğu ve onları, herhangi bir satış ya da hibe yoluyla mülkünden çıkmadıkları yasal olarak kesinlik kazanmıştır.

Kayıtlarda kaçak durumuna düşmüş kölelerin milliyetine baktığımızda bunlardan bazıları beyaz ırka sahip olup¹³⁴ Hintli¹³⁵, Gürcü¹³⁶ ve Rus'tur.¹³⁷

¹³⁰ Belge: 1266, Tarih: 4 Zilka'de 956/ 24 Kasım 1549.

¹³¹ Belge: 1225, Tarih: 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549.

¹³² Belge: 1147, Tarih: 28 Şevvâl 956/ 19 Kasım 1549.

¹³³ Belge: 1303, Tarih: 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549.

¹³⁴ Belge: 1225, 1249, 1266, 1324, 1147, 1303, 1349, 1277.

¹³⁵ Belge: 1225, Tarih: 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549.

Kayıtlarda geçen siyahi kaçak köle sayısı ise 8 olup¹³⁸ bunlar da Mısırlı¹³⁹ve Habeşli'dir.¹⁴⁰

1.2.4 Esirlerin Azadı

Köleliğin devam ettiği dönemlerde Müslümanlar, Kur'an¹⁴¹ ve sünnetteki yerine uygun olarak çoğunlukla köle ve cariyelerine birer aile üyesi olarak bakmışlar ve bu doğrultuda köle satın alıp onları azat ederek Allah rızasını kazanmayı ahlaki bir şuur olarak sürekli canlı tutmuşlardır.¹⁴²

Halep'te köle veya cariyelere, efendileri tarafından *Allah'tan hidayet talep etmek*¹⁴³, *ecir ve sevap kazanmak*¹⁴⁴ ve *Allah'ın rızasını kazanmak*¹⁴⁵ amaçlarıyla özgürlükleri verilmekteydi. Bunun dışında kayıtlarda bazen esirin neden azat edildiğine dair bilgilere yer verilmemiştir.¹⁴⁶ Bir efendinin esir pazarlarında yüksek rakamlarla satın aldığı esiri neden özgür bıraktığı hususu, azat etme durumunu daha iyi anlamamız açısından son derece önemlidir. Kayıtlarda geçen azat işlemlerinde çok önemli bir kısmının sebebi Allah rızasını kazanmaktır. Azat etme olayının en büyük sebebi, Kur'an-ı Kerim'de köle azadının teşvik edilmesidir.

Esir azat etme olayı, gayrı müslimler tarafından da gerçekleştiriliyordu. 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550 tarihli bir kayıтта¹⁴⁷ Ermeni Mansûr b. Hannâ, kendi öz malı olan Ermeni asıllı, uzun boylu ve beyaz tenli Devlet adlı cariyesini Allah'tan hidayet talep ederek azat edip hürriyetine kavuşturduğunu ikrar etmiştir.

Köle azat işlemi, mahkeme de şahitler eşliğinde yürütülen ve kadı veya naibinin tutanaklarına kaydetmesiyle yasallaşan bir süreçtir. Bu işlemin yasallaşması özellikle kayıt altına alınması, esirler için son derece büyük önem arz eder. Nitekim, azat olmuş bir esir, sonrasında köleleştirilmek istenebilmekteydi. İşte bu durumda

¹³⁶ Belge: 1303, Tarih: 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549.

¹³⁷ Belge: 1277, Tarih: 4 Zilka'de 956/ 24 Kasım 1549.

¹³⁸ Belge: 535, 1343, 1612, 2412, 2870, 3069, 3321, 2056.

¹³⁹ Belge: 535, Tarih: 27 Cemâziye'l-Âhir 957/ 13 Temmuz 1550.

¹⁴⁰ Belge: 2870, Tarih: 10 Şevvâl 962/ 28 Ağustos 1555.

¹⁴¹ Özgürlüğünden yoksun inanmış bir kadın, müşrik bir kadından çok daha hayırlıdır. Bakara, 2/231. Benzer ayetler için bakınız. Hucurât 49/10, Nisa; 4/92, Mâide 5/89, Nûr 24/32.

¹⁴² Aydın, *a. g. e.*, s. 328.

¹⁴³ Belge: 427, Tarih: 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550.

¹⁴⁴ Belge: 2001, Tarih: 12 Safer 962/ 6 Ocak 1555.

¹⁴⁵ Belge: 137, 768, 1181, 2177, 2447, 2765, 3142, 3149.

¹⁴⁶ Belge: 1123, 1495, 1974, 2065.

¹⁴⁷ Belge: 427, Tarih: 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550.

kölenin mahkemede kendinin özgür olduğunu ispat etmesi istenmekteydi. 21 Zılka'de 956/ 11 Aralık 1549 tarihli bir kayıta¹⁴⁸ Mısırlı Hacı Ramazan b. Mühennâ ve Hacı Yakut b. Abdullah'ın, yasal hasım Beytül-Mâl Emîni Mahmut b. Abdullah'ın huzurunda yaptıkları şahitlikle, davacı Bernâvi asıllı zenci Bilal b. Abdullah'ın, Arap Defterdarı merhum Nakkâş Ali Bey'in azatlısı olduğu ve hayattayken merhumun kölesini yasal olarak azat ettiği kesinlik kazanmıştır. 20 Zılka'de 956/ 10 Aralık 1549 tarihli başka bir kayıta ise¹⁴⁹ Cübeyle Mahallesinden Zennûn b. Ali ve Yeniçeri Hacı Abdi b. İbrahim, Hacı Ramazan b. İbrahim tarafından açılan davada, Ma'arra'da bulunduğu duyulan Yahya b. Malkoc'un, aslen hür olduğu ve annesinin Rahîme olduğu ve yasal yollarla çalıştırıldığı şahitliğinde bulunmuşlardır.

Kölelerin azat olma yollarından birisi de sahibi ile bir anlaşma niteliği gösteren Mükatebe Sözleşmesidir. Bu sözleşmeye göre, köle efendisine belirli bir usûl ve esaslar çerçevesinde bir miktar para ödeyeceğini taahhüt etmektedir. Bu ödeme şekli taksitli de olabileceği gibi, anlaşma esasları efendi ve kölesi arasında belirlenmektedir. Belirli bir süre içerisinde sözleşmede belirlenen miktarı efendisine getirebilen köle, sahibi tarafından azat edilmekteydi. 21 Şevvâl 962/ 8 Eylül 1555 tarihli bir kayıta¹⁵⁰ Şerî'atlı Mahallesinden Ahmet b. Hacı İbrahim ve Ataullah b. Hacı Ali'nin vasisi olan kardeşi Muhammed, Hasan b. Abdullah adlı müşterek kölelerinden 40 altın sultânîyi yasal olarak teslim aldıklarını ve kitabetten dolayı köleden herhangi bir hakları kalmadığı için artık onun, diğer hür insanlar gibi olduğunu ikrar etmişlerdir. Ancak sahibi ile bu tür sözleşme yapan bütün köleler, bu kadar şanslı olamayabiliyordu. Eğer köle sözleşmede bahsi geçen miktarı efendisine ödeyemezse, köle sahibi sözleşmeyi feshetmek zorunda kalabilirdi. 6 Zılka'de 962/ 26 Kasım 1555 tarihli başka bir kayıta ise¹⁵¹ Bilal b. Abdullah Habeşî, efendisi Ali b. Yusuf aleyhine dava açarak kendisiyle 100 altın sultânî üzerine her ay 2 sultânî ödeme suretiyle anlaştıklarını, fakat buna tamamen güç yetiremediğini ve mükatebeyi sona erdirerek efendisinin mülkiyetine geçmek istediğini söylemiştir. Hâkim de buna olumlu cevap vermiştir. Bu kayıttan efendinin bu sözleşmede kâr amacı güttüğünü söylemek mümkündür. Çünkü kölesinden talep ettiği miktar, Hicri

¹⁴⁸ Belge: 1127, Tarih: 21 Zılka'de 956/ 11 Aralık 1549.

¹⁴⁹ Belge: 1110, Tarih: 20 Zılka'de 956/ 10 Aralık 1549.

¹⁵⁰ Belge: 1676, Tarih: 21 Şevvâl 962/ 8 Eylül 1555.

¹⁵¹ Belge: 2637, Tarih: 6 Zılka'de 962/ 26 Kasım 1555.

962/ 1555 yılında ortalama köle fiyatının çok üstündedir. Köle fiyatlarına daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Efendilerinin ölümü, bazen esirler için özgürlüğünü kazanabilmelerine imkân sağlayabilmekteydi. Bu durumun gerçekleşmesi, efendinin kendi ölümünden sonra kölesinin hür olacağına dair mahkemede tutanak tutturmasına bağlıydı. Yani bu durum, köle sahibi tarafından yasallaştırılması gerekmekteydi. 2 Zilka'de 956/ 22 Kasım 1549 tarihli bir kayıta¹⁵² Nasûh b. Abdullah, Habeşî cariyesi Gazel binti Abdullah'a, ona, kendisi öldükten sonra hür olduğunu söylemek suretiyle yasal olarak tedbir koymuş ve uygun görülmüştür. Böyle bir tedbir konulması, esir için de çok önemlidir. Çünkü efendisinin ölümünden sonra köle, bazı kesimler tarafından tekrar köleleştirilmek istenebilmekteydi. 28 Rebî'ül-Evvel 962/ 20 Şubat 1555 tarihli başka bir kayıta ise¹⁵³ Hulle Livası Emiri Cafer b. Kasım'ın çocukları Muhammed Çelebi ve Aişe Hatun için vasi olarak seçilen Hasan Kethüda b. Abdullah mahkemeye gelmiş ve müteveffanın, hayatta iken, birçok köle ve cariyesini azat edip onlara hürriyetlerini verdiğini, onlar arasında beyaz tenli Çerkez, kaşları birbirinden ayrı, Hanefî mezhepli Seminez binti Abdullah'ın da bulunduğunu söylemiş, Behrâm b. Abdullah ve İskender b. Abdullah da bu şekilde şahitlikte bulunmuş ve bunun üzerine kayıt altına alınmıştır.

Kayıtlarda oldukça sık karşımıza çıkan konulardan bir tanesi de efendilerin cariyelerden çocuk sahibi olmasıdır.¹⁵⁴Bu şekilde çocuk sahibi olan cariyeler, kocasının ölümüyle 2 şahitle hür olabileceği, kocası sağ iken satılamayacağı İslam hukukunda sabittir. Ayrıca kocanın ölümünden sonra, hem cariyeye hem de çocuğu yasal mirasçuları arasında yer almaktadır. Cariyenin çocuk anası olarak kabul görmesinde ise cariyenin Müslüman olması şartı bulunmamaktadır.¹⁵⁵ Azat edilen cariyeye, diğer hür kadınlar gibi mehrini alabilmektedir. 19 Safer 963/ 3 Ocak 1556 tarihli bir kayıta¹⁵⁶ Yusuf b. Abdullah mahkemeye gelmiş, Havâce Ahmet b. Nâsıruddîn'in azatlısı olan zevcesi Mercâne binti Abdullah'a, Elmacı Mahallesinde bulunan ve üstü açık bir avlu, bir kemerli oda, irakî tarzda bir oda, bir mutfak, bir su kuyusu, mürtefik, menâfi ve hukuk'tan oluşan evin yarısını 30 sultânî fiyatla sattığını,

¹⁵² Belge: 1204, Tarih: 2 Zilka'de 956/ 22 Kasım 1549.

¹⁵³ Belge: 2311, Tarih: 28 Rebî'ül-Evvel 962/ 20 Şubat 1555.

¹⁵⁴ Belge:137, 647, 773, 1024, 1235, 2177, 2460.

¹⁵⁵ Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 45-47, Sayı: 1-4, İstanbul, 1982, s. 659.

¹⁵⁶ Belge: 773, Tarih: 19 Safer 963/ 3 Ocak 1556.

bunu, kendisine borcu olan muaccel ve müeccel mehrine karşılık saydığını ikrar etmiştir. Yine bu konuyla ilgili başka bir kayıta¹⁵⁷ Haleb Kalesi mustahfizlarından Süleyman b. Hamza, Baytar Kara Muhammed'in azatlısı olan karısı Can Habib binti Abdullah'ı bâin talak yoluyla boşamış ve her ikisi de, birinin diğeri üzerinde talep edebileceği herhangi *hak, istihkak, altın, gümüş, eşya, mal, mihir ya da nafaka* bulunmadığına yönelik tam bir şekilde ibra-i zimmet eylemişlerdir.

Gerek Müslüman gerekse gayrı müslim bir efendi tarafından yapılan azat işlemlerinde din olgusunun doğrudan bir etkisi söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber doğrudan köle azadına yönelik belge sayısı, 18¹⁵⁸ olup bu rakam cariyeler de ise 11'dir.¹⁵⁹ Bir esirin dolaylı yoldan özgür olduğunu anladığımız ve belgelerde *birinin azatlısı* şeklinde geçen kayıt sayısı ise 18'dir.¹⁶⁰ Belgelerde cariyelerin azat edilerek evlilik¹⁶¹ yapıldığını da görmekteyiz ve bu son derece insani ve ahlaki bir durum olarak düşünülmektedir. Çünkü cariyeler de hakları kısıtlı, parayla alınıp satılabilen bir esirdir. Toplum nezdinde cariyelere insan olarak değer verilip ve onlarla aile kurulması, ahlaki açıdan önemli bir olaydır. Bunun yanında hoş karşılanmayacak hadiseler de kayıtlarda mevcuttur. Bunlardan bir tanesi bazı esirlerin özgürlüğünü kazanmış olduğu halde bazı kesimler tarafından tekrar köleleştirilmek istenmeleridir.¹⁶²

1.2.5. Esir Fiyatları

Kölelerin alınıp satılma işlemi köle pazarlarında gerçekleştiriliyordu. Meslekleri esir alıp-satmak olan kişiler ise “esirci” adını almaktaydı. Osmanlılarda köle alım-satımı bazı kurallar dâhilinde olmaktadır. Bu işi düzenleyenler arasında “*esirciler kethüdası*” ve “*esirciler şeyhi*” gibi şahsiyetler bulunmaktaydı. Esir pazarlarında köle alıp-satanlardan devlet adına bir miktar vergi alan ve bu işin kanuna uygun olarak yapılıp yapılmadığını kontrol eden kişi ise “esirci emini” adını

¹⁵⁷ Belge: 674, Tarih: 17 Receb 962/ 7 Haziran 1555.

¹⁵⁸ Belge: 84, 106, 137, 768, 807, 1123, 1181, 1495, 1906, 1974, 2048, 2065, 2073, 2446, 2311, 2547.

¹⁵⁹ Belge: 137(mükerrer), 427, 1204, 2001, 2177, 2447, 2448, 2658, 2765, 3142, 3149.

¹⁶⁰ Belge: 409, 657, 674, 792, 1024, 1235, 1239, 1244, 1631, 1861, 2134, 2207, 2208, 2485, 2556.

¹⁶¹ Cüdeyde Mahallesinden Nasrânî Ferec b. Yakub, Gürcü beyaz cariyeyi Nureddin b. Hacı Muhammed'ten, azat edip evlenmek üzere satın aldığı ikrar etmiş ve Nureddin de onu bu konuda tasdik etmiş ve bu durum, istek üzerine kayıt altına alınmıştır. Belge: 1235, Tarih: 3 Zilka'de 956/ 23 Kasım 1549.

¹⁶² Belge: 657, Tarih: 16 Receb 962/ 6 Haziran 1555.

almakta idi. Bu vergilere ise “*nafaka*” ve “*tellaliye*” denmekteydi.¹⁶³ Osmanlı şehir kanunnamelerinde, alınacak vergilerin miktar ve oranları belirtilmiş olmasına rağmen Halep’te esir ticaretinden alınacak vergilerin miktar ve oranları konusunda hiçbir Halep kanunnamesinde bilgiler bulunmamaktadır.

Halep sicil kayıtlarından yola çıkarak, köle pazarlarında satışı yapılan köle ve cariye fiyatlarının onların çeşitli özelliklerine göre değişebildiğini söylemek mümkündür. Ancak kayıtlarda satışı yapılan esirlerin detaylı bir şekilde özelliğinin verilmemesi, esir satışında doğrudan fiyata etki eden unsurları tespit etmemizi güçleştirmiştir. Bunun dışında bazı kayıtlarda ise¹⁶⁴ esirlerin toplu olarak satışı yapıldığı görülmüştür. Bu tür kayıtlarda hangi esirin ne kadar bir meblağ karşısında satışı yapıldığına dair bilginin olmayışı, bizi milliyetlerine göre fiyat tespiti yapmamız konusunda güç duruma düşürmüştür.

Aşağıdaki tabloda, H.956-963 / 1549-1556 yılları arasında, Halep’te esir pazarlarında satışı yapılan köle fiyatları gösterilmiştir. Buna göre en düşük fiyata satılan köle, 20,5 altın ile milliyeti belirsiz siyahi bir köledir. En yüksek değer ise 150 altın fiyatıyla beyaz tenli kumral özellikleriyle bir Rus köleye aitti. Satış esnasında kölelerin bedensel rahatsızlıkları da fiyata doğrudan etkili olan bir husustur. Sağ gözü bulanık esmer renkli bir Gürcü köle 35 altına satılırken tüm şer’i ayıplardan arınmış sağlıklı başka bir Gürcü köle ise 54 altına satılmıştır. Muhtemelen bu fiyat farkında, kölelerin yaşı, sağlığı ve farklı özellikleri etkili olmuş olmalıdır. Çocuk kölelerin fiyatı ise, ortalama yetişkin sağlıklı bir köleden çok daha düşüktür. Kayıtlarda rastladığımız çocuk köle değeri ise 24 altındır.

Tablo 1.1.2.4. Köle Fiyatları

Sıra No	Tarih	Milliyeti	Açıklama	Fiyatı (Altın)	
1	956/1549	Belirsiz	Siyah bir köle	29,5	Belge: 991
2	956	Gürcü	Sağ gözü bulanık ve esmer renkli	35	Belge: 1079
3	957/1550	Ermeni	Uzun boylu beyaz tenli bir köle	26	Belge:426
4	961/1554	Belirsiz	Bahçeni n ¼ ‘i ve siyahi bir köle satışı	75	Belge: 2619
5	961	Belirsiz	Beyaz tenli bir çocuk köle	24	Belge: 3129

¹⁶³ Duygu Tanrı, “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri’ne Göre Rusçuk’ta Köleler ve Cariyeler,” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 2013, s. 225.

¹⁶⁴ Belge: 692, 2740.

6	961	Gürcü	Tüm şer'i ayıplardan arınmış beyaz tenli köle	54	Belge: 3290
7	961	Belirsiz	Siyah bir köle	22	Belge: 3336
8	962/1555	Belirsiz	Sol elinin üzerinde ateş yanığı izi bulunan beyaz köle	100	Belge: 245
9	962	Gürcü	Beyaz bir köle	26	Belge: 258
10	962	Abaza asıllı	Hiçbir kusuru olmayan Beyaz bir köle	75	Belge: 732
11	962	Belirsiz	Beyaz bir köle	71	Belge: 1590
12	962	Belirsiz	Beyaz bir köle	47	Belge: 1824
13	962	Belirsiz	Hiçbir hastalığı olmayan beyaz bir köle	22	Belge: 1847
14	962	Belirsiz	Beyaz bir köle	90	Belge: 2075
15	962	Habeşî		40	Belge: 2134
16	962	Hintli		33	Belge: 2159
17	962	Habeşî		37	Belge: 2274
18	962	Habeşî		100	Belge: 2637
19	962	Belirsiz		66	Belge: 2740
20	962	Bulgar		87	Belge: 2760
21	962	Belirsiz	Siyah bir köle	20,5	Belge: 2886
22	962	Belirsiz	Kusuru olmayan beyaz bir köle	100	Belge: 2942
23	963/1556	Rus	Beyaz tenli, kumral köle	150	Belge: 312
24	963	Ermeni		60	Belge: 767

Kayıtlardan yola çıkarak, Halep'te renklerine göre kölelerin fiyat değerleri hususunda bir fikir yürütülebilir. Aşağıdaki tablo; renk özellikleri belirtilmeyen Habeşli köleler siyahi kölelere, Hintli köleler ise beyaz kölelere dâhil edilerek oluşturulmuştur. Siyahi kölelerin ortalama fiyat değeri, 44,87 altın olup esir pazarlarında siyahi kölelere olan rağbet beyaz kölelere kıyasla düşüktür. Halep'te esir pazarlarında satışı yapılan kölelerden beyaz tenli olanlara ilgi yüksek ve ortalama bir beyaz kölenin değeri ise 64,33 altındır.

Tablo 1.1.2.5. Renklerine Göre Ortalama Köle Fiyatları

Köleler	Kayıt Sayısı	Ortalama (Altın)
Siyahi Köle	8	44,87
Beyaz Köle	15	64,33
Rengi ve Milliyeti Belirsiz	1	66

Sicil defterinde yer alan cariye satış kayıtları, köle satış kayıtlarına kıyasla fazladır. Bu durum bize insanların esir pazarlarında, cariyelere olan ilgisinin kölelere kıyasla çok daha yoğun olduğunu düşündürmektedir. Sicil kayıtlarında 37 adet cariye satışı ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Belgelerde en düşük cariye fiyatı 8 altın olup bu cariyenin milliyetine ve rengine dair bilgiler bulunmamaktadır. En yüksek cariye

fiyatı ise, 84,25 altın olup, bu kayıta 2 Abaza, 1 Bosna ve 1 Çerkez olmak üzere, toplam 4 cariyeye 337 altına satılmıştır.

Tablo 1.1.2.6. Cariye Fiyatları

Sıra No	Tarih	Milliyeti	Açıklama	Fiyatı (Altın)	
1	956/1549	Belirsiz	Siyah bir cariyeye	22	Belge: 1087
2	956	Nubî	Nubî 2 cariyeye toplam 50 altın	25	Belge: 1116
3	956	Gürcü	Beyaz bir cariyeye	35	Belge: 1142
4	956	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	37	Belge: 1160
5	956	Rum	Buğday tenli beyaz bir cariyeye	38	Belge: 1172
6	957/1550	Belirsiz	Beyaz tenli, uzun boylu ve siyah gözlü cariyeye	71	Belge: 386
7	957	Habeşî	Belirsiz	28,5	Belge: 413
8	957	Habeşî	Kusurlu bir cariyeye	22,5	Belge: 414
9	957	Belirsiz		50	Belge: 419
10	957	Ermeni	Uzun boylu ve beyaz tenli cariyeye	26	Belge: 426
11	957	Nubî		20	Belge: 930
12	961/1554	Belirsiz		50	Belge: 2485
13	961	Belirsiz		10	Belge: 2557
14	961	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	75	Belge: 2611
15	961	Hintli	Kurusu bulunmayan bir cariyeye	19	Belge: 3067
16	961	Belirsiz		12	Belge: 3095
17	961	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	30	Belge: 3131
18	961	Habeşî	Kusuru bulunmayan bir cariyeye	19,5	Belge: 3151
19	961	Belirsiz	Siyah bir cariyeye	27	Belge: 3176
20	961	Abaza	Beyaz tenli bir cariyeye	46	Belge:3259
21	962/1555	Belirsiz		75	Belge: 43
22	962	Belirsiz	Beyaz Cariyeye	60	Belge: 241
23	962	Belirsiz		30	Belge: 640
24	962	2 Abaza, 1 Bosnalı, 1 Çerkez cariyeye (top. 337 altın)	Dördü de beyaz tenlidir	84,25	Belge: 692
25	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	35	Belge: 1649
26	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	52	Belge: 1773
27	962	Çerkez	Beyaz bir cariyeye	37	Belge: 1813
28	962	Gürcü	Beyaz bir cariyeye	28	Belge: 1873
29	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	83	Belge: 1884
30	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	47	Belge: 1896
31	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye	44	Belge: 2011
32	962	Belirsiz		40	Belge: 2190
33	962	Belirsiz	Beyaz bir cariyeye (zihinsel engelli olması sebebiyle satış akdi feshedilmiştir).	22	Belge: 2268
34	962	Belirsiz		47	Belge: 2399
35	962	Belirsiz		8	Belge: 2400
36	962	Çerkez ve Bosnalı cariyeye (top.105 altın)	Kusuru bulunmayan cariyeler	52,5	Belge: 2740
37	962	Belirsiz		34	Belge: 2660

Halep esir pazarlarında, tıpkı beyaz kölelerde olduğu gibi beyaz cariyelere de ilgi yüksek olmuştur. Bu konuyla ilgili sicil kaydında, 20 adet beyaz cariyeye satış kaydı tespit edilmiş olup siyahi cariyelerin satış kaydı ise sadece 7'dir. Milliyeti ve rengi belirsiz olan cariyeye satış kaydı ise 10'dur.

Tablo 1.1.2.7. Renklerine Göre Ortalama Cariye Fiyatları

Cariyeler	Kayıt Sayısı	Ortalama (Altın)
Siyahi Cariyeler	7	23,5
Beyaz Cariyeler	20	46,08
Belirsiz	10	35,6

Halep'te köle fiyatları, onların milliyetleri, sağlık durumları, yaş ortalaması, bilgi, beceri ve yeteneklerine göre değişmektedir. Beyaz ırka sahip olan kölelerin siyahi kölelere nazaran çok daha pahalı olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.6 Satış İşlemleri İle İlgili Anlaşmazlıklar

Esir satış işlemlerinde en çok karşılaştığımız konulardan birisi satıcı ile alıcı arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Öyle ki bu anlaşmazlıklar; satıcıya ödenmesi gereken ücretin ödenmemesi,¹⁶⁵ taksitle alınan esirin taksit ödemesinin gecikmesi¹⁶⁶ ya da satış işlemi esnasında esirde var olan gizlenmiş bir rahatsızlığının sonradan ortaya çıkması,¹⁶⁷ gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanmıştır.

Esir pazarlarında yukarıda bahsi geçen sorunlardan dolayı, alıcı ile satıcı arasında sıkıntılar yaşanabilmekteydi. Hatta bazı satıcılar böyle bir sorunun yaşanmaması için bizzat mahkemede satışı yapılan esirin ‘herhangi bir kusurunun bulunmadığına¹⁶⁸’ dair kayıt yaptırmaktaydı. Bu durum aynı zamanda, alıcı için satışı yapılan esirde herhangi bir ayıbın bulunduğu takdirde esirin geri iade edilebileceğinin de garantisiydi. Neticede alıcı; daha önce hiç tanımadığı, görmediği bir esir almaktaydı. Esirlerin ne denli önemli işlerde kullanılabildiği alanlara daha önce değinmiştik. Diğer taraftan kölelerin alıcısını dolandırabileceği gibi çok daha farklı şekillerde zarar verebileceği ihtimalini de unutmamak gerekir.

¹⁶⁵ Belge: 2075, Tarih: 24 Rebî'ül-Evvel 962/ 16 Şubat 1555.

¹⁶⁶ Belge: 1590, Tarih: 11 Şevvâl 962/ 29 Ağustos 1555.

¹⁶⁷ Belge: 2268, Tarih: 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555.

¹⁶⁸ Belge: 428, Tarih: 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550.

18 Safer 962/ 12 Ocak 1555 tarihli bir kayıta¹⁶⁹ Cuma b. İdris, Antakyalı Ahmet b. Mustafa'dan zenci Berekat b. Abdullah'ı 20,5 sultânîye satın almıştır. Satın alınan kölede herhangi bir ayıp ortaya çıkarsa, satan kişiye geri getirilmesi hususunda Ahmet b. Abdullah kefil olmuştur. Bu konuyla ilgili başka bir kayıta ise¹⁷⁰ Kardeşi Yusuf'un vekili olan Ali b. Şemseddin, Mustafa b. Abdullah Kızılbaş adındaki çocuk köleyi Nasır b. Kasım'a 24 sultânîye sattığını ve on yıllığına kefil olduğunu ikrar etmiştir. Satıcı tarafından alıcısına güvence veren diğer bir kayıta¹⁷¹ Mustafa b. Muhammed, kendi adına ve kendi parasıyla Halâbakçı Hacı Yahya b. Ali'den, Kelîme binti Abdullah adlı Gürcü beyaz cariyeyi, hastalık ve zayıflığını kontrol ettikten sonra hiçbir hastalığı olmaması şartıyla, altı aya kadar ertelenmiş 28 altın sultânî fiyatla satın almış, müşteri ve satıcı, cariyenin, *''bu süre zarfında ölmesi halinde''*, satıcıya adı geçen fiyattan 4 sultânî verileceği üzerinde uzlaşmışlar ve bunun üzerine kayıt altına alınmıştır. Bu kayıta satışı gerçekleşen cariyenin yaşına dair bilgilerin olmamasına rağmen yaşlı olduğu veya hasta olduğu anlaşılıyor. Satışı yapılan cariyenin 6 ay içinde ölümü gerçekleşirse, alıcının zararını kısmen karşılanacağına yönelik bir madde içermektedir. Ayrıca satışı yapılan cariyenin değeri, ortalama cariyeye fiyatının altındadır.

Sicil kayıtlarında esir ticaretinden dolayı yaşanılmış en önemli sorunlardan bir tanesi esir satış işleminden dolayı satıcıya borçlanmadır. Borçlanma fiyatlarına bakıldığı zaman, Halep esir pazarlarında vadeli satışlarla da esir sahibi olunabilmekteydi. 5 Şa'bân 962/ 25 Haziran 1555 tarihli bir kayıta¹⁷² Sâhatu Bizâ Mahallesinden İbnul Accâk adıyla meşhur Hacîc b. Hacı Muhammed, Dimeşk'in Mescidul Aksâb Mahallesinden Dimeşkli Zeynulâbidîn b. Abdurrahman aleyhine açtığı davada; onun, kendisine Abaza asıllı Şemsî b. Abdullah adlı beyaz köle ücretinden 75 sultânî borçlu olduğunu iddia etmiştir. Davalı, yasal kusurları bulunmayan sağlıklı köleyi satın aldığını itiraf etmiştir. Yine esir satışından kaynaklanan borçlanmaya örnek olarak bir başka kayıta ise¹⁷³ şahitlerin huzurunda, Yunus Bey'in azatlısı Benefşâ binti Abdullah'ın, Dimeşk'te olduğu duyulan çuha (kumaşı) satıcısı Cum'a b. Ali'den, Hasan binti Abdullah adlı cariyenin satışından kaynaklanan 50 altın sultânî alacağı olduğu kesinlik kazanmıştır. Sonrasında davacı

¹⁶⁹ Belge: 2886, Tarih: 18 Safer 962/ 12 Ocak 1555.

¹⁷⁰ Belge: 3129, Tarih: 17 Şevvâl 961/ 15 Eylül 1554.

¹⁷¹ Belge: 1873, Tarih: 13 Cemâziye'l-Evvel 962/ 5 Nisan 1555.

¹⁷² Belge: 732, Tarih: 5 Şa'bân 962/ 25 Haziran 1555.

¹⁷³ Belge: 2485, Tarih: 28 Ramazân 961/ 27 Ağustos 1554.

kadın, paranın teslim alınması için Hüseyin b. İsmail'e vekâlet vermiştir. Bu tür borçlanmalarda bahsi geçen miktarın ortalama esir fiyatına yakın ya da üstünde olduğu görülmektedir.

Halep esir pazarlarında, alıcı tarafından satıcıya bir miktar peşinat ödenip geri kalanını da ileri bir tarihte ödenmesi suretiyle esir sahibi olunabilmekteydi. Ödeme günü geldiği halde alıcı tarafından ödemenin yapılmadığı durumlarda ise satıcı mağduriyetini giderebilmek için mahkemeye gitmekteydi. Özellikle bu gibi anlaşmazlıklarda; satıcının talep ettiği tutarla alıcının ödemek istediği tutar arasında belirli bir fark olabilmekteydi. 8 Safer 963/ 23 Aralık 1556 tarihli bir belgede¹⁷⁴ Emin b. Hamza, Hacı Hüseyin b. Yusuf aleyhine açtığı davada; ondan, cariye ücretinden kalan 9 sultânî altın alacağı olduğunu iddia etmiş, davalı ise borcunun sadece 4 sultânî olduğunu belirtmiştir. Kadı, davacıdan ispat etmesini isteyince davacı bunu yapamamıştır. Bunun üzerine kadı, davalıdan yemin etmesi istemiş, bundan kaçınıncı, davalının davacıya mezkûr meblağı vermesine hükmedilmiştir. 20 Zılka'de 956/ 10 Aralık 1549 tarihli bir başka davada ise¹⁷⁵ Hacı Ali b. Muhammed ve Hacı İbrahim b. Muhammed'in Beytül-Mâl Emini Hacı Mahmut b. Abdullah'ın huzurunda yaptıkları şahitlikle; Ahmet b. Muhammed er-Reşîdî'nin müteveffa zenci Hayrullah b. Abdullah'tan, Trablus şehrinde 22 sultânîye sattığı cariye ücretinden kaynaklanan 12 sultânî alacaklı olduğu belirtmişlerdir. Bu miktarın 10 sultânîsi teslim edilmiş, geri kalan ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Satışı yapılan esirlerde birtakım sağlık sorunları olmasına rağmen satıcıları tarafından bu durumun gizlenerek alıcılara satışının yapılması, satıcı-alıcı arasında bazı anlaşmazlıklar yaşanmasına sebep olmaktadır. Osmanlı Devleti'nde hamile bir cariyenin ticari bir amaçla satılamayacağı¹⁷⁶ kesin bir durum olmasına rağmen sicil kayıtlarında hamile cariyelerin hamileliği gizlenerek bazı kesimlerce satıldığı görülmüştür. Bu durumu sonrasında farkedilen alıcılar ise mahkemeye giderek satıcı aleyhinde şikâyetlerde bulunmaktaydı. 17 Şevvâl 961/ 15 Eylül 1554 tarihli bir kayıta¹⁷⁷ Abdullah b. Muhammed, Abdurrahman b. Şihabuddin'e, Hasna b. Abdullah adında beyaz bir cariyeyi 30 sultânîye sattığını ve bu cariyeyi sattığında hiçbir kusurun olmadığını, ancak daha sonra hamile olduğunun ortaya çıktığını ifade

¹⁷⁴ Belge: 794, Tarih: 8 Safer 963/ 23 Aralık 1556.

¹⁷⁵ Belge: 1087, Tarih: 20 Zılka'de 956/ 10 Aralık 1549.

¹⁷⁶ Tahiroğlu, a. g. m., s. 659.

¹⁷⁷ Belge: 3131, Tarih: 17 Şevvâl 961/ 15 Eylül 1554.

etmiştir. Bunun üzerine satıcı bu cariye'nin sattığı kişi tarafından hamile bırakıldığını, bunun kendisinden olmadığını iddia etmiştir. Bunun üzerine Abdurahman bu olayın aydınlatılması için mahkemeye başvurmuştur. Anlaşmazlığın hamilelik olduğu bir başka kayıttan ise¹⁷⁸ Muhammed Bey b. Seyyidî, Hesnâ binti Abdullah olarak isimlendirilen beyaz tenli Abaza cariye'yi 18 gün önce 46 sultânîye satın almış, ancak iki aylık hamile olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum mahkemede tescil edilmiştir. Belgelerde zihinsel engelli bir esirin de satışı söz konusu olmuştur. Bu durumu fark eden alıcı mahkemeye gitmiş ve lehine olan bir sonuçla oradan ayrılmıştır. 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555 tarihli bir kayıttan¹⁷⁹ Alaeddin b. Muhammed, Sakar b. Muhammed aleyhine açtığı davada, Hunsâ binti Abdullah adlı beyaz cariye'nin deli olduğunu, bu sebeple tekrar Ali'ye iadesi ve aralarındaki satış akdinin feshinin gerektiğini iddia etmiştir. Akabinde akit feshedilmiş ve Sakar, cariye'nin bedeli olarak teslim aldığı 22 altın sultânîyi iade etmiştir.

Sonuç itibariyle Halep'te esir satışlarında alıcı ile satıcı arasında bir takım sorunlar yaşanmıştır. Alıcıların bariz bir şekilde haklı olduğu durumlarda, karar alıcıların lehlerine çıkmıştır. Uygun ödeme planlarıyla¹⁸⁰ esir sahibi olunabilmenin yanında, Halep'te bir miktar peşinat ödenerek¹⁸¹ ya da tamamen borçlanmak şartıyla¹⁸² esir sahibi olunabilmiştir. Alacağını tahsil edemeyen bazı satıcılar ise mahkemede gerek ödeme gününü erteleyerek¹⁸³ gerekse alacağı miktarın bir kısmını alıcıya hibe ederek¹⁸⁴ alıcıya insafli davrandığını gösteren kayıtlara da rastlanılmıştır.

1.3. TOPLUMSAL OLAYLAR VE DAVALAR

1.3.1. İçki İçme ve Zina Olayları

İslam hukukunda içki içme¹⁸⁵ ve zina olayları¹⁸⁶ gayet açık ve tartışılmaya mahal vermeyecek şekilde yasaklanmıştır. Bu duruma paralel olarak Halep halkının

¹⁷⁸ Belge: 3259, Tarih: 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554.

¹⁷⁹ Belge: 2268, Tarih: 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555.

¹⁸⁰ Belge: 1142, 1884, 2190.

¹⁸¹ Belge: 2619, 1160.

¹⁸² Belge: 732, 1896, 2075.

¹⁸³ Belge: 1087, Tarih: 20 Zilka'de 956/ 10 Aralık 1549.

¹⁸⁴ Belge: 2399, Tarih: Evâhir Cemâziye'l-Âhir 962/ 21 Mayıs 1555.

¹⁸⁵ Ey iman edenler! Uyuşturucu/şarap, kumar, tapılmak için dikilen taşlar, fal okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz. *Kur'an*, 5. Mâide Suresi, Ayet 90.

¹⁸⁶ Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o iğrenç bir iştir; yol olarak da çok kötüdür. *Kur'an*, 17. İsrâ Suresi, Ayet 32.

da içki ve zina olaylarını uygun bulmadığını ve bu durumun toplum nezdinde rahatsızlık verici olduğunu gösteren çok sayıda kayıt bulunmaktadır.

Sicil kayıtlarında içki ile ilgili toplam 22 adet kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlar, içki içilmesine dair şahitlik konusu 12 adet, içki içmenin tescillenmesi 5 adet, içkili bir şekilde olaya karışma 4 adet, gayri müslimlerle ilgili 1 adettir. Kayıtlarda en fazla geçen içki türü ise şarap¹⁸⁷ olmakla beraber karanfil rakısı¹⁸⁸ da Halep'te tüketildiği anlaşılan bir içki türü olmuştur.

Halep halkının içki konusunda şikâyetle bulunduğunu gösteren birçok dava örnekleri bulunmaktadır. 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555 tarihli bir kayıta¹⁸⁹ Hacı Hüsam b. Yusuf ve Muhammed, Ahmet b. Mustafa'nın ağzında sarhoş edici şarap kokusu olduğuna dair şahitlikte bulunduğu; iddia davalıya sorulduğunda, satın aldığını fakat az da olsa hiç içmediğini iddia etmiştir. Bu tür olaylar karşısında halkın mahkeme kapılarına gidip şikâyetlerde bulunması, toplumun içki konusunda hoş karşılamadığını göstermektedir. İçki olaylarına karşı insanların bakış açısında inancın etkisi olmakla birlikte burada ahlaki bir baskının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Mesela 8 Şevvâl 962/ 26 Ağustos 1555 tarihli bir başka belgede¹⁹⁰ ise Bekçi Mustafa nöbetinin bitiminden sonra gece yarısına yakın beraberinde sarhoş olan Ali b. Hüseyin, Hüseyin b. Üveys ve Muhammed b. Hüseyin ile mahkemeye gelerek onları Cellûm Mahallesinde sokakta bulunduğunu söylemiştir. Onlara sorulduğunda ise sarhoşluk veren şarabı içtiklerini itiraf etmişlerdir.

Kayıtlarda geçen bir diğer konu ise içkili iken türlü toplumsal olaylara karışmış, karşındakine zarar vermeye yönelik eylemlerde bulunmuş kimselerle ilgilidir. 7 Zılka'de 961/ 4 Ekim 1554 tarihli bir belgede¹⁹¹ Ahmet b. Ahmet ve Ali b. Muhammed'in ağzından içki kokusunun geldiğine ve Mustafa b. Kânî'nin de Ahmet b. Ahmet'e bıçak çektiği hususu şahitlerin şehadetiyle kesinlik kazanmıştır. Bunun yanında içkili iken zina yapan insanlarla ilgili kayıtlar da vardır. 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555 tarihli bir belgede¹⁹² Osman b. Hasan, Muhammed b. Resûl aleyhinde açtığı davada onun şarap içtiğini ve zina yaptığını iddia etmiştir. Bu husus davalıya sorulduğunda, içki içtiğini ve zina işlediğini itiraf etmiş, davacının da şarap içtiğini

¹⁸⁷ Belge: 163, 184, 185, 225,944, 1427, 2015, 2848, 2029.

¹⁸⁸ Belge: 1063, Tarih: 19 Zılka'de 956/ 9 Aralık 1549.

¹⁸⁹ Belge: 225, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

¹⁹⁰ Belge: 2848, Tarih: 8 Şevvâl 962/ 26 Ağustos 1555.

¹⁹¹ Belge: 3313, Tarih: 7 Zılka'de 961/ 4 Ekim 1554.

¹⁹² Belge: 214, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

belirtmiştir. Davacıya bu husus sorulduğunda iddiayı inkâr etmiş, bunun üzerine kadı, delil getirmesini talep etmiştir. Zina olayı ile ilgili bir diğer belgede ise¹⁹³ Özdemir Hân'nda Bevvâb (Kapıcı) Abdusselâm b. Şemseddin, Perşembe gecesini Zekeriya b. İbrahim el-Bâbilî'nin, beraberinde bir kadın ve içki testisi ile birlikte geldiğini, onun ve kadının bilincini yitirene kadar içmeye başladıklarını, sonra sabah vakti Hân'ın kapısını açıp kadını çıkardığını belirtmiştir. Davalıya bu durum sorulduğunda ise kadının Çavuş'un zevcesi olduğunu söylemiştir. Kayıt örneklerinden de anlaşılacağı üzere, Halep'te insanların bahsi geçen sebeplerden dolayı mahkemelerde başkaları aleyhinde şahitlik yapmasının temel sebebi, insanların kendi başlarına sorun teşkil edecek olaylara karşı ihtiyatlı yaklaşması ve önleyici tedbirler alması ile ilgili bir durumdur. Çünkü gayri meşru ilişki ya da evlilik öncesi hamilelik gibi durumlarda, Halep mahkemesi bütün grubu sorumlu tutabilmekteydi.¹⁹⁴

Halep'te hem dinen hem de toplum ahlakı açılarından kabul görmediği bu tür olaylar; Halep halkı arasında bıkkınlık yaratabilmekteydi. Kendi evladını bu tür hadiseler karşısında koruyamayan uzak tutamayan bir baba; öz evladından sorumlu olmadığını mahkemelerde kayıt altına aldrabilmekteydi. 23 Rebî'ül-Evvel 962/ 15 Şubat 1555 tarihli bir belgede¹⁹⁵ Habîb b. Hilâl adlı kişi, davranışlarının çirkinliği ve kötü insanlarla arkadaşlık yaptığı, onu bu konuda yasakladığı ve buna rağmen başarılı olamadığı için çocuğu Ahmet'in sorumluluğunu yasal olarak taşımadığını ikrar etmiştir. Bazen ise bu sorumluluk almama meselesi iki kardeş arasında da görülebilmekteydi. 7 Rebî'ül-Âhir 962/ 1 Mart 1555 tarihli bir başka belgede ise¹⁹⁶ Zeyneddin b. Ahmet Şureym, hareketlerinin çirkinliği, hatalarının çokluğu, çirkin davranışlar ortaya koyması ve evbâş kişilerle arkadaşlık yapmasından dolayı erkek kardeşi Ebubekir b. Ahmet Şureym'den sorumlu olmadığını ikrar etmiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur. Bu kayıtlar, Halep halkının içki ve zina olaylarına nasıl baktığı ve buna karşı nasıl önlemler aldığı açılarından önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti, Müslüman kesimin içki içmesi hususunda taviz vermez iken gayri müslim tebaaya ise biraz daha hoşgörülü davranmaktaydı. Fakat Halep halkı aynı hoşgörüyü gayri müslimlere gösteremeyebiliyordu. İçki konusunda, gayri

¹⁹³ Belge: 1913, Tarih: 2 Safer 962/ 27 Aralık 1555.

¹⁹⁴ Marcus, *a. g. e.*, s. 154.

¹⁹⁵ Belge: 2058, Tarih: 23 Rebî'ül-Evvel 962/ 15 Şubat 1555.

¹⁹⁶ Belge: 2139, Tarih: 7 Rebî'ül-Âhir 962/ 1 Mart 1555.

müslimlerin üzerlerinde Müslümanlar tarafında bir baskı ya da rahatsızlık verici bir durum söz konusu olduğunda, gayrı müslimler çareyi İstanbul'a bildirmekte buluyordu. Frenk ve zimmilerin içki içmelerinin serbest bırakılması konusunda Halep Subaşısına gönderilen 9 Rebî'ül-Evvel 961/ 12 Şubat 1554 tarihli bir belgede¹⁹⁷, Halep'in şehir merkezinden bir kısım Frenk ve zimminin içki konusunda İstanbul'a şikayete geldiği belirtilmiştir. Halep'te Ziyaret ve Sağlıncak mevki'inde bazı gayrı müslim vatandaşlarının oturduğu, burada içki içtiklerinde şenaatları ve gayri hususları yok iken rahatsız edilip korkutuldukları hususunda İstanbul'a gelerek şikayetçi olmuşlardır. Belirtilen şikayet konusunda Halep kadısına yazılan hükümde, eski adetleri üzere çevreye zarar vermedikleri sürece içki içen gayrı müslimlerin rencide edilmemeleri ve bu mektubun bir nüshasının gayrı müslimlerin elinde bırakılması ve bir nüshasınının da Hızır Paşa'ya gönderilmesi bildirilmiştir.

İçki içtiği halde çevresine rahatsızlık vermeyen gayrı müslim tebaa ile müslümanlar arasında vuku bulan anlaşmazlıklarda Osmanlı Devletinin tavrı çok nettir. Bu durumun tek sebebi gayrı müslim halkın yaşayış biçimine gösterdiği saygı ve hoşgörüdür.

1.3.2. Hırsızlık ve Gasp Olayları

Toplumda gayrı ahlaki bir davranış sayılan hırsızlık ve gasp olayları ile ilgili Halep sicil kayıtlarında çok sayıda belge bulunmaktadır. Başlıca çalınan ve gasp edilen mallar arasında para, canlı hayvanlar, değerli yüzükler, buğday gibi besin maddeleri; yatak ve elbise, bıçak ve mendil gibi kişisel araç ve gereçler geçmektedir. Ancak Osmanlı hukukunda çalınan ya da gaspedilen ürünlerden sadece ispat edilebilenler sahiplerine iade edilirdi. Bununla beraber bu davalarda şahit gösterilir, şahiti bulunamayan davalarda ise davalılara yemin ettirilirdi.

Kayıtlarda rastladığımız çalınan en yüksek para miktarı 30 altın sultânî ve 465 osmânî bir miktar olup¹⁹⁸en düşük miktar ise 3 sultânî 22 gümüş kıt'adır.¹⁹⁹Halep'te en yaygın olarak çalınan madde para²⁰⁰olmasına rağmen kayıtlarda diğer çalıntı ürünlerine bakıldığı vakit, hepsinin de maddi değerinin

¹⁹⁷ Belge: 3005, Tarih: 9 Rebî'ül-Evvel 961/ 12 Şubat 1554.

¹⁹⁸ Belge: 1304, Tarih: 5 Zılka'de 956/ 25 Kasım 1549.

¹⁹⁹ Belge: 2044, Tarih: 17 Safer 962/ 11 Ocak 1555.

²⁰⁰ Belge: 79, 299, 649, 1304, 2044, 3245.

önemli miktarlara tekabül ettiğini görmekteyiz. Mesela maddi değere dönüştürülmesi mümkün olan canlı hayvanlardan at,²⁰¹ deve²⁰² ve katır²⁰³ hırsızlığı da kayıtlarda geçmektedir. Halep'te soygun işlerinde uyuşturucunun da kullanıldığına bir kayıta rastlanılmıştır. 3 Rebî'ül-Evvel 962/ 26 Ocak 1555 tarihli bir kayıta,²⁰⁴ Haleb'in A'cem tüccarlarından Muhammed b. Hasan el-Acemî'nin Haleb'in adalet sarayının bitişiğindeki Hüsreviye Kasâriye'sinde bulunan odasına Muhammed b. İhlâs el-Acemî ve Necib Kulî b. el-Ustâz Hacı et-Tebrizî el-A'cemî akşam beraberlerinde piriñç pilavı ile gelmişler ve ona bu pilavdan yedirmişlerdir. Ancak bir süre sonra Muhammed b. Hasan el-A'cemî bilincini kaybetmiş ve diğerleri içinde 4 şahî gümüş olan para kesesini alarak kaçmışlardır. Sabah olduğunda Muhammed b. Hasan el-A'cemî'nin bilinci yerine gelmiş ve adı geçen şahıslar pilava uyuşturucu kattıkları suçlamasını inkar etmişlerdir.

Hırsızlar yakalandıktan sonra mağdur olan kimse ile mahkeme önünde sulhlaşlabilmektedir. 9 Receb 957/ 24 Temmuz 1550 tarihli bir kayıta,²⁰⁵ vezin ve ayarı tam 10 sultânîyi teslim alan Gâliye binti Hacı Hilâl; Zeyn b. Ömer, Mubarek b. Abdullah, Ahmet b. Hasan, Za'ter b. Cum'a ve kardeşi İsa aleyhlerinde açtığı hırsızlık davasına yönelik olarak sulhlaştıklarını ikrar etmiştir.

Hırsızlık yapmaya teşebbüs eden fakat amacına ulaşmadan yakalanan hırsızların durumlarıyla ilgili de kayıtlar bulunmaktadır. Ev sahibinin Hicaz'a gitmesini fırsat bilen hırsızlar, evi soymaya yeltendiyse de bazı duyarlı insanların bu durumu fark etmesiyle yakalanmıştır. 5 Zilka'de 961/ 2 Ekim 1554 tarihli bir belgede²⁰⁶ İbnu'l-Adim adıyla meşhur olan İzzeddin b. Yahya ve beraberinde iki kişinin, Hicaz'a giden Osman b. Hacı'nın evinin kapısını kırmaya çalıştıkları görülmüştür. Kaçmaya çalışırken adı geçen İzzeddin'in yakalandığına dair şahitler şahitlik yapmışlardır.

Gasp olayları, hırsızlık olaylarına göre çok daha tehlikelidir. Çünkü hırsızlıkta tek amaç karşı şahsın haberi olmadan doğrudan değerli bir malını ele geçirmek iken gasp olaylarında ise karşı tarafa fiziksel saldırı hem de malını zor kullanarak ele geçirme söz konusudur. Bu tür tehlikeli olaylara da Halep sicil kayıtlarında

²⁰¹ Belge: 42, 1177, 527, 2469.

²⁰² Belge: 3135, Tarih: 17 Şevvâl 961/ 15 Eylül 1554.

²⁰³ Belge: 3087, 3114.

²⁰⁴ Belge: 2980, Tarih: 3 Rebî'ül-Evvel 962/ 26 Ocak 1555.

²⁰⁵ Belge: 917, Tarih: 9 Receb 957/ 24 Temmuz 1550.

²⁰⁶ Belge: 3297, Tarih: 5 Zilka'de 961/ 2 Ekim 1554.

rastlanmaktadır. Genellikle gasp olayları Halep'te birden fazla kişinin uygun zamanda baskın yapmasıyla gerçekleşmekteydi. Öyle ki eşkıyalar gasp ettikleri ürünü paraya çevirebilmek amacıyla, bir başka şahsa satabilmekteydi. 13 Receb 957/ 28 Temmuz 1550 tarihli bir kayıta²⁰⁷ şahitliği kabul edilen Ramazan b. Hacı Ömer ve İzzeddin b. Ahmet, A'yntâblı Maksud b. Kundal'ın huzurunda, Ahmet b. İlyas tarafından açılan davada, Maksud'un elinde bulunan Mısır yapımı kaba elbisenin, Ahmet'in öz malı olduğuna, yol kesicilerin baskın düzenleyerek ondan zorla aldıklarına dair şahitlik yapmışlardır. Yine grup olarak gasp olayının gerçekleştirildiği ifade eden bir başka kayıta ise,²⁰⁸ Mehmet bin Muhyiddin adlı şahıs Hacı Ahmet, Derviş ve daha birkaç kişinin Vezir bağı denilen bağlık mevkide eşyalarını gasp ettiği hususunda şikâyetçi olmuştur. Kendisinden ispatı istendiğinde iki şahit dinletmiş ve şahitler davalıları gördüklerini ve bu konuda şahit olduklarını ifade etmişlerdir.

Gasp ile ilgili 25 Şevvâl 961/ 23 Eylül 1554 tarihli bir belgede²⁰⁹ Alvan b. Ali, Z'ib kabilesinden olan Ali Hasan el-Bedevî'nin kendisini tutup boynuna ve ayaklarına zincir geçirip 17 sultânîsini ve elbiselerini aldığını iddia etti. Adı geçen Bedevî ise Alvan'ın iki devesini çaldığını ve onu yakaladığını ifade etmiştir. Bu iddialar mahkemede tescil edilmiştir. 5 Zılka'de 962/ 21 Eylül 1555 tarihli gasp davası ile başka bir belgede²¹⁰ Sadiye Mahallesinden Hacı Halil bin Hacı Ahmet, Haşîş ve Afyon amillerinin kadı marifeti olmaksızın dükkânını basıp kendisini döğdüğünü ve bir kutu afyonunu gasp ettiğini iddia etmiştir. Şikâyet edilen şahıslar bu suçlamayı ret etmiş ve Defterdar kethüdası Kasım Beğ ve Sırru b. Abdullah adlı şahsın dükkânı bastığını söylemişlerdir.

Toplumsal bir mesele olan hırsızlık ve gasp olaylarının Halep'te de yaşandığını, ve böyle bir durumla karşılaşmış olan halkın doğrudan mahkemelere başvurdukları ve haklılığını ispat edebilen zümrelerin haklarını yasal bir zeminde aldığı görülmüştür. Diğer taraftan halkın içki ve zina olaylarında olduğu gibi o dönemde gayri ahlaki kabul edilen hırsızlık ve gasp olaylarına duyarsız kalmadığı ve şahitlik yaptıkları anlaşılmıştır.

²⁰⁷ Belge: 951, Tarih: 13 Receb 957/ 28 Temmuz 1550.

²⁰⁸ Belge: 487, Tarih: 22 Cemâziye'l-Âhir 957/ 8 Temmuz 1550.

²⁰⁹ Belge: 3204, Tarih: 25 Şevvâl 961/ 23 Eylül 1554.

²¹⁰ Belge: 1749, Tarih: 5 Zılka'de 962/ 21 Eylül 1555.

1.3.3. Komşulara Zarar Verme Davaları

Halep'te bulunan mahalle sayılarına bakıldığında 15. Yüzyılda mahalle sayısı 39 iken²¹¹ bu rakam 16. Yüzyıl boyunca 68 ila 71 arasında değişmekteydi. Halep'te Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların ayrı ayrı mahalleleri bulunmakla beraber iç içe yaşadıkları yerler de bulunmaktaydı. 1550'de Halep'te mahalleler, genellikle Kürt, İranlı, ve Bedevi kişilerin yaşamış olduğu Tatlar kesimi Sur içini ifade eder iken, Bankuse ise Sur dışı kesimi ifade etmekteydi. Bu ayırım ise daha sonra kaldırılmıştır.²¹²

Halep halkının içki içme, zina, hırsızlık ve gasp gibi bazı toplumsal hadiselerle karşı gerek şahitlik yaparak gerekse bu tür olaylara doğrudan müdahale ederek kayıtsız kalmaması, bu anlamda komşuluk ilişkilerinin son derece gelişmiş olduğunu ve komşuların birbirlerini kontrol ettikleri anlamına gelmektedir. Fakat bu gelişmiş komşuluk ilişkilerine rağmen her yerde olduğu gibi Halep'te de komşular arasında bir takım sorunlar, anlaşmazlıklar yaşandığı görülmüştür. Nitekim kayıtlarda, bu tür anlaşmazlıklara örnek teşkil edecek olaylar yer almaktadır.

Çevre kirliliği konusu, Halep'te komşular arasında vuku bulan anlaşmazlıkların başında gelmektedir. Genellikle bu kirliliği, çöp dökme hususu teşkil etmektedir. 24 Safer 962/ 18 Ocak 1555 tarihli bir belgede²¹³ Afara b. Ali, evlere yakın han kapısında bulunan çöplüğün komşulara ve mallarına zarar verdiğini söylemiş. Bu durum Muhammed b. Mubarek'in talebi üzerine tescil edildi. Yine bu konuyla ilgili 13 Safer 963/ 28 Aralık 1556 tarihli bir başka kayıta ise²¹⁴ Hacı Ahmet b. İdris ve Ali b. Mahlî, Subaşının görevlisi Muhammed b. Mubarek'in talebi üzerine, İpekçi Ebubekir b. Ma'rûfun huzurunda; onun yoldan geçenlere zarar veren çöp ve pislikleri yola attığına şahitlik yapmışlardır. Bu tür davaların olması, özellikle Halep halkının çevre kirliliği konularında duyarlı olduğunu göstermektedir. Başka bir kayıta²¹⁵ Hacı Zeyn b. Hasan, insanların gelip geçtiği yola atılan ve geçenlere ve komşulara zarar veren pislik ve çöplerin, kendi konağından çıkarıldığını ikrar etmiş ve bu durum, Muhammed b. İbrahim'in talebi üzerine kaydedilmiştir.

²¹¹ Mehmet Köçer vd., *a. g. e.*, s. 44.

²¹² Kabacık, *a. g. e.*, s. 101.

²¹³ Belge: 2932, Tarih: 24 Safer 962/ 18 Ocak 1555.

²¹⁴ Belge: 737, Tarih: 13 Safer 963/ 28 Aralık 1556.

²¹⁵ Belge: 314, Tarih: Şa'bân 963/ Haziran 1556.

Komşular arasındaki anlaşmazlıklardan birisini de kanalizasyon sorunu oluşturuyordu. 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555 tarihli bir belgede²¹⁶ Ali b. Emir, kanalizasyon kuyusunun yoldan geçenlere ve komşulara zarar verdiğini ikrar etmiştir. Bu konuyla ilgili bir başka kayıta ise²¹⁷ Nasrânî İlyas b. Necm, pisliklerin yola kendi lağımından çıktığını belirtmiştir.

Komşular arasında kirlilik hususu dışında, evlerin mimari özelliklerinden kaynaklı sorunlarda yaşanmaktaydı. 2 Şa'bân 962/ 22 Haziran 1555 tarihli bir belgede²¹⁸ Bâbun-Nasr Mahallesinden Mehmet bin Hacı Halil adlı kimse evinin batı cephesindeki komşusu Cuma bin Ahmet adlı kişinin yapmış olduğu havaleden dolayı penceresinden gelen rüzgârın engellendiğini belirterek şikâyetçi olmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda, rüzgârı engelleyen yükseltinin yıkılmasına karar verilmiştir.

Komşular arası anlaşmazlıkları gösteren bazı kayıtlara aşağıda yer verilmektedir.

Suk-1 Kumeyle sakinlerinden olan Fevâz b. Beşîr, Ali b. Süleyman, Halife b. Muhammed, Suûd b. Alaeddin ve daha başka kişilerin de şahitliğinde, Kasîle Mahallesinden Sabuncu Mansûr b. Abdulkadir'in yolu işgal ettiği ve sabun sattığı yerin yolda kazaya sebep olduğu ve çevreye zarar verdiği belirtilmiştir.²¹⁹

Şeyh Şemseddin b. Muhammed el-Ensârî'nin evinin güney ve kuzey duvarı ile Ahmet b. Huceyc'in evi arasında bulunan ortak duvarın mülkiyeti ve tahtaları bu duvarın üzerine koyma hakları konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Şeyh Şemseddin'in duvardaki hakkının daha eski olduğu ve duvarı kendisinin inşa ettiği hususunda şahitler görüş bildirmiş ve kadı da bu doğrultuda Şemseddin'in bu duvara el koyması hususuna hükmetmiştir.²²⁰

²¹⁶ Belge: 229, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

²¹⁷ Belge: 989, Tarih: 17 Zilka'de 956/ 7 Aralık 1549.

²¹⁸ Belge: 17, Tarih: 2 Şa'bân 962/ 22 Haziran 1555.

²¹⁹ Belge: 228, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

²²⁰ Belge: 3247, Tarih: 1 Zilka'de 961/ 28 Eylül 1554.

1.3.4. Küfür ve Hakaret Davaları

Küfür ve hakaret davaları kapsamında sicil kayıtlarında toplam 17 adet belge tespit edilmiş olup bunlardan hiç birisinin içeriğinin de bu çirkin söz ve davranışların gerekçesi belirtilmemiştir. Fakat böyle bir dava türünde kayıtlarda gerekçenin olmayışı, iki taraf arasında bir tartışmanın ya da husumetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Bununla beraber bazı kayıtlarda sarfedilen çirkin söze doğrudan yer verilirken bazılarında ise sadece hakaret ettiği belirtilmiştir.

Sicil kayıtlarında rastlamış olduğumuz bazı küfür ve hakaret davalarında özellikle dikkat çekmek istediğimiz husus *hırsız*, *kalpazan* gibi suçlamaların yer almasıdır. Toplum içerisinde söylenmiş bu sözler, mağdur olan kişiyi toplum nezdinde, sosyal hayatta küçültücü bir yere itmekteydi. 5 Receb 957/ 20 Temmuz 1550 tarihli bir belgede²²¹ Derkuşlu Zeynuddin b. Hacı Muhammed ve Hacı Ahmet b. Muhammed, Şeyh Cebrail b. Ali, Muhammed b. Şeyh Cebrail ve Mansûr b. Muhammed'in, Muhammed b. Ahmet'e küfrettiğine ve onların ona, "hey hırsız" dediklerine şahitlik yapmışlardır. Hırsızlık ile ilgili diğer bir kayıta ise²²² Hacı Ali b. Abdulaziz, Hacı Selim b. Muhammed'e "sen hırsızısın" şeklinde söz sarf etmiştir. Bu durum mahkemede tescil edilmiştir. 19 Şevvâl 961/ 17 Eylül 1554 tarihli bir başka kayıta ise²²³ Şahitlerin huzurunda Maksud b. Murad en-Nasrânî'nin, Nureddin b. Abdulkerim el-Atraş'a "sen kalpazansın" dediği kesinleşmiştir.

Gayrı müslim tebaa ile Müslümanlar arasında da yine bu tür davalar da olmuştur. Yahudi İshak b. Yakub ve Yahudi Sudka b. İvaz, Nasrânî Yeşu' b. Abdulkerim'in Yahudi İbrahim b. Şenfah'a küfrettiğine (ya muarras) şahitlik yapmışlardır. Toplumun her kesiminde din, milliyet ayırımı yapmadan bu tür hadiseler Halep'te yaşanmaktaydı.

Bazı durumlarda ise, karşı şahsın yerel ikameti ön plana çıkarılarak hakaret edildiği görülmüştür. 29 Şevvâl 956/ 20 Kasım 1549 tarihli bir belgede²²⁴ Hacı Abdurrahman b. Ali el-Lâvendî'nin, Hacı Şerefeddin'e "Ya tât! Ya kâfir!" dediğine ve tâtların tümünün kâfir olduğunu söylediğine Abdurrahim b. Hacı Hasan, Abdullah

²²¹ Belge: 866, Tarih: 5 Receb 957/ 20 Temmuz 1550.

²²² Belge: 2939 Tarih: 25 Safer 962/ 19 Ocak 1555.

²²³ Belge: 3157, Tarih: 19 Şevvâl 961/ 17 Eylül 1554.

²²⁴ Belge: 1170, Tarih: 29 Şevvâl 956/ 20 Kasım 1549.

b. Ebubekir ve Ebubekir b. Hacı Ahmet şahitlik yapmışlardır. Bu dönemde Tât taifesi, sur içerisinde oturan kimselere denmekte olup, farklı kesimlerde oturan insanların birbirleriyle düşmanlığı olduğu da bilinmektedir.²²⁵

Halep'te küfür ve hakaret davalarına örnek teşkil edecek diğer kayıtlar ise aşağıda gösterilmektedir:

Muhammed b. Muhammed ile Ahmet b. Muhammed'in, Hacı Yusuf b. Muhammed'e "Ey kahpenin çocuğu, seni bir daha burada görürsek bıçak ile öldürürüz" dedikleri şahitlerin şهادetleriyle sabit olmuştur.²²⁶

Bâhsîtâ Mahallesinden Mer'î b. Muhammed, Altın Boğa Mahallesinden Muhammed b. Hamza'nın kendisine küfrettiğini ve "Ey güve! Ey saman!" şeklinde hitap ettiğini iddia etmiş, sarraf Abdurrahman b. İbrahim ve Abdullah b. Ebubekir'i şahit göstermiştir.²²⁷

Muhammed b. Hasan, Muhammed b. Muhammed aleyhinde, onun, kendisine sâbiye lafızlarla küfrettiğini iddia etmiştir. İddia kendisine sorulduğu inkâr etmiştir. Safsâfa Mahallesinden Süleyman b. Ebubekir ve Cemâleddin b. Şerhân'ın şahitliğinde iddia ispat edilmiştir.²²⁸

Halil b. Yahya, Abdulkadir b. Muhyiddin aleyhine açtığı davada, onun, kendisine "yâ rencelî yâ ma'râs" (edep dışı çirkin sözler) dediğini iddia etmiş ve Fahreddin b. Muhibbuddin ve Bedreddin b. Muhyiddin şahit gösterilmiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.²²⁹

Şihabuddin b. Yusuf, Yusuf b. Yunus aleyhinde açtığı davada onun, kendisine küfrettiğini ve çirkin sözlerle hakaret ettiğini iddia etmiş ve Nâsır b. Yusuf ve Ahmet b. Yusufu şahit göstermiştir.²³⁰

²²⁵ Kabacık, *a. g. e.*, s. 105.

²²⁶ Belge: 2559, Tarih: 4 Şevvâl 961/ 2 Eylül 1554.

²²⁷ Belge: 55, Tarih: 4 Şa'bân 962/ 24 Haziran 1555.

²²⁸ Belge: 150, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

²²⁹ Belge: 2016, Tarih: 13 Safer 962/ 7 Ocak 1555.

²³⁰ Belge: 215, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

Muhammed b. Ebubekir, Yusuf Berekât aleyhinde açtığı davada onun, kendisine bazı çirkin sözler söylediğini iddia etmiş ve Alaeddin b. Hamd ve ahçı Ömer b. Ebubekir'i şahit göstermiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.²³¹

Hasan b. Mahmut, erbab-ı tımardan Mustafa b. Mahmut'un, kendisine bazı çirkin lafızlar söylediğini iddia etmiş ve Hasan b. Ali ve Kabr-i Yakub Mahallesinden Muhammed b. Muhammed'i şahit göstermiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.²³²

Dâhil Bâbun-Neyreb 'in Şahtîn Mahallesinden Abdullah b. Muhammed, Hüseyin b. Tanrıverdi'ye küfrettiğini ve ona çirkin sözler söylediğini ikrar etmiştir.²³³

Şahitlerin huzurunda Kal'atü-Şerîf Mahallesinden Taha b. Hacı Hasan'ın Mahalle Kethüdası Muhammed b. Şemsuddin'e edebe aykırı kötü söz söylediği subut olmuştur. Bu da Tercuman Alaaddin'in isteği üzerine mahkemede tescil edilmiştir.²³⁴

Abdulvahhab b. Hacı Ali'nin, Abdulkerim b. Umran'a küfür ettiği şahitlerin huzurunda kesinleşmiştir.²³⁵

Günümüzde ancak tazminat davalarına konu olabilecek pek çok söz ve davranış; 16. yüzyılda Halep'te mahkemelere dava edilmiş, şikayette bulunulmuştur. Bu durum; kaba, hakaret içeren söz ve davranışların halk tarafından hoş karşılanmadığını göstermiştir. Ayrıca toplumun en küçük meseleleri dahi hukuk yolu ile çözmeye çalışması da mahkemede hak arama alışkanlığının olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.3.5. Adam Öldürme Davaları ve Diyet

Halep sicil kayıtlarında adam öldürme hadiseleri ve mağdur olan tarafa ödenen diyet miktarları ile ilgili az sayıda belge bulunmaktadır. Ayrıca bu konu dahilinde tespit edilen belgelerde, öldürme eylemine sebep olan hadisenin ayrıntılarına dair bilgiler de sınırlıdır. Bazı kayıtlarda istisna olarak ayrıntıya

²³¹ Belge: 374, Tarih: 3 Ramazân 963/ 11 Temmuz 1556.

²³² Belge: 288, Tarih: 11 Cemâziye'l-Âhir 957/ 27 Haziran 1550.

²³³ Belge: 1959, Tarih: 7 Safer 962/ 1 Ocak 1555.

²³⁴ Belge: 2880, Tarih: 14 Şevvâl 962/ 1 Eylül 1555.

²³⁵ Belge: 3158, Tarih: 19 Şevvâl 961/ 17 Eylül 1554.

girilmeden öldürme eyleminin nerede ve ne zaman gerçekleştiğine dair bilgilere yer verilmektedir.

Kayıtlarda yer alan bir kısım belgeler; ölüm olayı sonrasında zan altında kalan kimselere yönelik, öldürülen kimsenin yakınları tarafından sorumlu tutulmadığı ve zan altındaki kimselerden herhangi bir hak talep edilmediğine dair açıklamalar ile ilgilidir. Muhtemelen zan altında olan kimseler, toplum gözünde şüpheli durumdaydılar. 30 Muharrem 969/ 10 Kasım 1561 tarihli bir belgede²³⁶ öldürülen Muhammed b. Muhammed'in kardeşi Çiftçi Ahmet b. Muhammed, kardeşinin ölümüyle ilgili olarak; Receb b. Nebhân, Süveyd b. Musa, Yunus b. Ebubekir, Ömer b. Sâlim, Assâf b. Hâmid, Şahin b. Yahya ve Gânim b. Davud ve köy halkından herhangi birisinden bir hakkı, davası ve talebinin olmadığını mahkemeye bildirmiştir.

Öldürülen kimsenin yakınları; katilin belli olmadığı durumlarda, diyet ve diğer yasal haklarını kişinin öldürüldüğü mahalleden talep etmekteydi. 22 Rebî'ül-Evvel 962/ 11 Şubat 1555 tarihli bir belgede²³⁷ Kasım bin Maksut, Bânkûsâ'nın Hân-ı Sebîl Mahallesi ahalisinden Cemaleddin b. Ömer, Hüseyin b. Muhammed ve İmam Hâmit b. Ali aleyhine açtığı davada; babasının, Bânkûsâ'da Hasbey Camii yakınındaki mahzende ölü bulunduğunu ve katilinin bilinmediğini belirtmiştir. İşte bu sebeple mahalle halkından diyetin ödenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine davalılar ise; onun, mahzende ölü bulunduğunu ve mahzenin mahalleye değil cami vakfına ait olduğunu ve Hacı Maksud tarafından kiralandığını ve onun tasarrufu altında bulunduğunu ve onun, orada oturduğunu söylemişlerdir. Oğluna sorulduğunda söylenenleri kabul etmiş, böylece diyet sorumluluğu mahalle halkından düşmüştür. Bu kayıttan anlaşılan, her mahalle sakini kendi mahallesinden sorumlu tutulabilmekteydi. Ancak mahkemenin bu dava sonucunda, mahzen sahibi olan cami vakfını mahkûm etmiş midir, bu konu hakkında bilgi yoktur.

Cinayet olaylarının çözümünde mahkeme, diğer dava türlerinde olduğu gibi bu dava türlerinde de görgü tanıklığına çok önem vermekteydi. Görgü tanıklarının vereceği ifade, cinayetin kimin işlediğine dair bilgileri ortaya çıkarmaktaydı.

²³⁶ Belge: 805, Tarih: 30 Muharrem 969/ 10 Kasım 1561.

²³⁷ Belge: 2051, Tarih: 22 Rebî'ül-Evvel 962/ 11 Şubat 1555.

Haleb'in İbnus Suyûfi Mahallesinden ayakkabı tamircisi Abdulkerim b. Ubeyd ve Kellâse Mahallesinden Mansur b. Hacı Osman, Hacı Hasan b. Şa'bân tarafından açılan davada Cellûm Mahallesinden Bileyici (Revvâs) Ahmet b. Muhammed'in huzurunda, Ahmet'in, Pazartesi ikindi vaktinden sonra günün sonuna doğru maktul Ma'tûk b. Hacı Hasan'ı çağırdığına, onun önünde yürüdüğüne ve Ma'tûk'un da kendisini izlediğine yasal olarak şahitlik yapmıştır.²³⁸ Bu davaya benzer bir başka kayıta ise²³⁹ Kardeşi Muhammed b. Hacı Muhammed'in yetiminin vasisi Cebel-i Sem'ân Nahiyesi Mi'râtâl Mâristân Köyü'nden Ahmet b. Hacı Muhammed mahkemeye gelerek adı geçen köyden Cemâleddin b. Yunus'un, kardeşini çağırarak köyündeki konağından alıp sabah vakti götürdüklerini ve Şeyh Faris'in ikametgâhına gittiklerini söyledikleri, sonra kardeşini ölü olarak bulduğunu ikrar etmiştir. Davalı Muhammed b. İsmail'e sorulduğunda, o da iddiayı kabul etmemiş, yasal delil talep etmiştir. Bunun üzerine davacı, şahitlerini getirmiş ve davasını isbat etmiştir. Bazı durumlarda ise davacı iddiasını şahit bulamadığı için mahkemede ispat edememekteydi. Böyle bir durumda ise davalı olan kişi, kendisine iddia edilen suçtu reddetmekteydi. 5 Rebî'ül-Âhir 962/ 27 Şubat 1555 tarihli belgede²⁴⁰ Ahmet b. Muhammed, Hâric Bâbun-Nasr Mahallesinden Ahmet b. Osman aleyhine açtığı davada kölesinin, çocuğu Yahya'ya kasıtlı olarak vurduğunu ve onun da öldüğünü iddia etmiş, davalıya sorulduğunda olayı inkâr etmiş ve davacıdan, yasal delil talep etmiştir. Davacı delil getiremeyince yemin etmesini talep etmiş, o da, hiçbir bir bilgisi olmadığına dair yasal olarak Allah adına yemin etmiştir.

Din farkı gözetmeksizin Haleb halkı arasında, ölümün Allah'tan geldiğine inanılan durumlarda mağdur olan kişinin bu durumu kabullenebildiği ve sorumlulardan hak talep etmediği görülmüştür. Ömer b. Diyâb ve karısı Fatma binti Ahmet, katırın küçük kızları Balhaş'a attığı tekmeden dolayı doğacak zararla ilgili Hacı Alauddin b. Tabak el-Verd, oğlu Muhammed ve kölesinden hiçbir hak iddia etmeyeceklerini ve şayet kızları ölürse Allah'ın emriyle ölmüş olacağı hususunda ikrarda bulunmuşlardır²⁴¹. Bu konuyla ilgili başka bir kayıta ise²⁴² Yahudiler taifesinden Afif bin Halife iki Yahudi huzurunda mahkemeye gelerek oğlum Nahom

²³⁸ Belge: 1481, Tarih: 24 Zilka'de 956/ 14 Aralık 1549.

²³⁹ Belge: 800, Tarih: 30 Muharrem 969/ 10 Kasım 1561.

²⁴⁰ Belge: 2108, Tarih: 5 Rebî'ül-Âhir 962/ 27 Şubat 1555.

²⁴¹ Belge: 3115, Tarih: 15 Şevvâl 961/ 13 Eylül 1554.

²⁴² Belge: 846, Tarih: 3 Receb 957/ 18 Temmuz 1550.

gece dam üstünden kendisi düşüp vefat etmiştir. Oğlum Nahom'un ölümüyle ilgili Musa bin Sefer ve Abdurrahman bin Sefer adlı Yahudilerle ilgili diyet ve dava talebim yoktur diyerek kayda geçirtmiştir.

İnsanlar arasında cinayet işleyenlerden ya da cinayetten sorumlu olanlardan diyet parası talep edilmekteydi. Diyet miktarı ödendiği vakit, karşılıklı olarak her türlü husumet de ortadan kalkmaktaydı. Konuyla ilgili bir belgede²⁴³ Armûş b. Cum'a, Ali b. Ahmet, Sa'd b. Assâf ve diğerleri, Kefer Kum köyünde öldürülen Ahmet b. Muhammed'in kanına (diyet) yönelik Süleyman b. Halife, İskender b. Yusuf ve diğerleri ile 150 altın sultânîlik miktar üzerinde, dava ve husumetlerini kökünden kesecek şekilde yasal olarak sulhlaştıklarını ikrar etmişler, paranın teslim alındığı ikrarı ve maktülün kanına yönelik ibra-i zimmet gerçekleştirilmiştir. 7 Receb 957/ 22 Temmuz 1550 tarihli bir belgede²⁴⁴ Abdulkâfi b. Seyyid Guneym ve Deyyâb b. Hacı Berekât, Sermîn'den Ramazan b. İsmail'in, kendi yanlarında, maktul Ömer'in zevcesi Sittulkul binti Deyyâb ve vekili Muhammed el-Hatip b. Yusuf'a, maktul Ömer'in diyetine karşılık 7.000 dirhem ve Ramazan b. İsmail'in kardeşinin maktul Ömer'in diyeti borcuna kefaleti yoluyla 11.000 Osmanlı dirhemi borçlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak katil ödeme yapmadan kaçmıştır. Konuyla ilgili diğer bir belgede ise²⁴⁵ Rukiyye binti Ca'fer'in vekili Şumeysâniye Mahallesinden Şa'bân b. Hüseyin, Haremeyn Nazırı Mekin Muhammed b. Abdullatîf'i, maktul erkek kardeşinin kanına yönelik ibra-i zimmet eylediğini ikrar etmiştir.

1.4. KEFALET SİSTEMİ

1.4.1. Borç Kefaletleri

Kefalet sözlük anlamı ile “*Birinin vereceği bir meblağı veya edeceği bir işi, bir taahhüdü ifa etmediği takdirde onun yerine ifa etmeyi deruhte eylemek muamele-i kanunisidir.*” İslâm hukukçuları ise kefaleti “*Bir kimsenin başka birinin borcunu*

²⁴³ Belge: 1713, Tarih: 26 Şevvâl 962/ 13 Eylül 1555.

²⁴⁴ Belge: 894, Tarih: 7 Receb 957/ 22 Temmuz 1550.

²⁴⁵ Belge: 2217, Tarih: 19 Ramazân 962/ 7 Ağustos 1555.

*ödeme, şahsını mahkemeye izhar ve satılan bir malı teslim hususunda zimmeti o kimsenin zimmetine eklemesidir” şeklinde açıklamışlardır.*²⁴⁶

Halep bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin en önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Bu sebepten ötürü çok canlı bir ticarete sahip olan Halep, doğu ve batıdan gelen tüccarların yoğun ilgisi altındaydı. Aynı zamanda Halep'te ticari işlemlerin peşin olarak yapılmasının yanında uygun ödeme planlarıyla da yapılması²⁴⁷ mahkemelerde bazı uygulamaları gerekli kılmıştır. Bu uygulamalardan bir tanesi ise yapılan ticaret sonrasında, ortaya çıkan borcun, borçlu tarafından ödenmediği hallerde bu borcun karşılanmasına yönelik kefillerin istenmesidir.

Şahsa kefalet, kefil olacak kimsenin aklı başında ve ergenlik çağına erişmiş olması, kefil olunacak şahsın tanınması ve yerinin bilinmesi, kefalet akdinin kadı huzurunda yapılması, kefaletle konu olan şeyin kefilen istenebilecek miktarda olması ve son olarak kefilin rızası gibi esaslar dâhilinde gerçekleşmekte olup sözleşmeye dâhil olan süreye kadar kefilin sorumluluğu olmakta ve mahkemeye müracaatla kefilliği sona ermektedir.²⁴⁸

Kefalet sistemine göre hem borçlu kişi hem de borçlu kişinin kefil, birbirlerine karşı son derece önemli sorumlulukları bulunmaktaydı. Öyle ki, borçlu kimsenin teminatını verdiği ödemeyi yapamaması, kefil olan kişi için büyük sıkıntılara sebep olabilmekteydi. Bu sebeplerden olmalı ki bir belge de²⁴⁹ Muhammed b. Osmân mahkemeye gelerek Salih Hasan b. Abdullah el-Vazzân'ın yararı için Bedreddin b. Hasan Dokmâk'a kefil olmaktan kendi rızasıyla vazgeçtiğini ilan etmiştir. Bazı durumlar da ise borçlu bir kişinin ödeme yapmadığı durumlarda, bu borca kefil olan kişilerin kefillik durumunu inkâr da edebilmekteydi. Kemal b. Şehabeddin, Hacı Muhammed b. Ahmet el-Hariri'nin, kardeşi Alaaddin'e 172,5 sultânî için kefil olduğunu iddia etmiş. Fakat o bunu inkâr etmiş. Davacı delil getirmek üzere mahkemeden ayrılmıştır. Fakat mağdur olan kişinin borcunu ödeyememesi, kefil olan kişiyi bu borçla karşı karşıya bırakmaktaydı. Hamza b. Cuma en-Nahhâs, Bâhaddin b. Abdulvahhâb'a kefil olmaktan dolayı Hacı

²⁴⁶ Abdullah Karaman, “İslam Hukukunda Şahsa (Nefse) Kefalet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukukundaki Teminatla Salıverme Müessesesi İle Mukayesesi”, *C.Ü.İ.F. Dergisi*, Sivas, 1998, s. 1

²⁴⁷ Kabacık, *a. g. e.*, s. 129.

²⁴⁸ Uysal, *a. g. m.*, s. 4.

²⁴⁹ Belge: 2975, Tarih: 3 Rebî'ül-Evvel 962/ 26 Ocak 1555.

Muhammed b. Ahmet er-Rudeynî'ye 53,5 sultânî borçlu olduğunu ikrar etmiştir.²⁵⁰ Yine bu konuyla ilgili başka bir kayıta ise²⁵¹ Abdulkadir b. Hacı Ahmet, oğlu Hacı Ali'ye kefil olmasından dolayı bu belgeyi taşıyan Ali b. Hacı Muhammed'e 170 sultânî borçlu olduğunu ikrar etmiştir. 13 Cemâziye'l-Evvel 962/ 5 Nisan 1555 tarihli bir başka belgede ise²⁵² Şemseddin b. İbrahim, Sermînli Abd b. Ali Emînî'ye, 32 sultânîsi babasına kefil olmaktan, geri kalanı buğday fiyatından kaynaklanan toplam 130 altın sultânî borcu olduğunu ikrar etmiş, o da bu konuda kendisini tasdik etmiştir.

25 Cemâziye'l-Âhir 962/ 17 Mayıs 1555 tarihli bir belgede²⁵³ Yahudi İshak b. Ferec, Karamanlı İbrahim b. Hızır'ın yanında, kardeşinin 2.160 altın sultânî borcuna yasal olarak kefil olduğunu ikrar etmiş, kendisine ikrarda bulunulan kişi tarafından gönderilen Hasan b. Abdullah da onu tasdik etmiştir. Bu kayıta bahsi geçen miktar, sicil kayıtlarında tespiti yapılmış en yüksek kefil olunan borç miktarıdır. Örnekten de anlaşılacağı gibi bu uygulama, alacaklı olan kimselere için bir güvence anlamına gelen yasal bir işlemdir. Dolayısıyla bu uygulama, özellikle tüccar kesimin gönlü rahat bir şekilde korkmadan Halep'te ticaretini yapabildiği gibi farklı tüccarları da Halep pazarlarına çekmekteydi.

Bazı durumlarda kefil olan kimseleri, borç sahibinin borcunu ödeyememe ihtimali çok tedirgin ettiği kayıtlara da yansımaktaydı. Sonuç itibariyle eğer ki söz konusu borç çok büyük bir meblağ ise kefil olmuş kimselerin endişelerini anlamak gerekir. Bu sebepten olmalıdır ki Halep'te bazı kefiller, borçlu kimsenin toplam borcunun sadece bir kısmına kefil olmaktadır. 17 Cemâziyel-Evvel 962/ 9 Nisan 1555 tarihli bir belgede²⁵⁴ A'câm Mahallesinden Berekât b. Muhammed, Seyyid İbrahim b. Seyyid Muhammed'in yanında oğlu Muhammed'e toplamı 105 sultânî olan borcun 26 sultânîlik kısmına kefil olmuştur. A'câm Mahallesinden Hacı Abdurrahman b. Ahmet ve Zâhir Bâbun-Nasr Mahallesinden Bedruddin b. Hasan da hazır bulunmuş, ikrar sahibine kefil olmuşlardır.

Söz konusu borç, nakit para olabileceği gibi değerli bir mal da olabilmekteydi. Böyle durumlar mahkeme kayıtlarında bu bahsi geçen mal, parasal

²⁵⁰ Belge: 3187, Tarih: 23 Şevvâl 961/ 21 Eylül 1554.

²⁵¹ Belge: 3314, Tarih: 8 Zilka'de 961/ 5 Ekim 1554.

²⁵² Belge: 1859, Tarih: 13 Cemâziyel-Evvel 962/ 5 Nisan 1555.

²⁵³ Belge: 2419, Tarih: 25 Cemâziyel-Âhir 962/ 17 Mayıs 1555.

²⁵⁴ Belge: 597, Tarih: 17 Cemâziyel-Evvel 962/ 9 Nisan 1555.

değerleriyle kayıtlara geçmektedir. Mesela Rebiü'l-Evvel 962/ Ocak 1555 tarihli bir belgede²⁵⁵ Ebu Bekr b. Hacı Muhammed ve oğulları Derviş, Ahmet ve Cebel-i Sem'ân'a tabi Cubeyrin el-Bun köyünden bir grup çiftçi, Muhammed b. Ebî Bekr el-Bağva'ya 50 sultânî altın ve 10 mekkûk buğday ve bunun kadar arpa borçlu olduklarını ve bu borcu da dört ay sonra ödeyeceklerini ikrar etmişlerdir. Hepsi de birbirine kefil olmuştur. İbnu'l Bağva'nın vekili adı geçenlerin ifadelerini tasdik etmiştir. Bir başka belgede ise²⁵⁶ Hacı Yakut b. Abdullah, Mahmut b. Muhammed'e pembe cuh (kumaş) ile ilgili kefil olduğunu, istenildiğinde bu kumaşı getireceğini ya da herhangi bir kusur bulunduğunda iade edeceği teminatını vermiştir.

Kefalet sisteminin ne denli önemli bir risk taşıdığı hususuna, yukarıda detaylı örnekler vererek açıklamaya çalıştık. Fakat bu sistemin fitratından kaynaklı üzerinde taşınmış olduğu bu risk, Halep'te bazı kesimlerin kefil bulamamasına neden olabilmektedir. Böyle bir durumda ise, borçlu kimse, kendi şahsına ait bazı hususi mallarını rehin bırakmaktaydı. Yani rehin bırakma usulü günümüzdeki ipotek uygulamasının aynısıdır. Bu konuyla ilgili bir belgede²⁵⁷ Busralı Ahmet b. Cudey' ve Necidli Reşid b. Râşid, Neccârlı Havâce Maksud b. Hasan'a ticaret alış-verişinden kaynaklanan 800 Muhammedî borçlu olduklarını, borçlarına karşılık olarak her yükü 100 rıtl, (Halebî rıtl ölçüsüyle iki rıtl olmak üzere) iki yük demir ve Halebî rıtlıyla 116 rıtl olmak üzere bir yük pamuk ve 5 deve rehin bıraktıklarını ikrar etmişler, sonra onlara rehinleri ödünç olarak geri vermiş, onlar da rehinleri ödünç olarak geri almışlar ve taraflar birbirlerine kefil olmuşlardır.

Halep sicil kayıtlarında, özellikle yakın akrabaların birbirlerine sıkça kefil olmasının²⁵⁸ yanında, farklı inançtan insanların birbirlerine kefil oldukları görülmüştür. Dil, din, mezheb ve milliyet gözetmeksizin Halep'te, her kesimin birbirlerine kefil olabildiğini gösteren sicil kayıtları aşağıda gösterilmiştir.

Ürdünlü Seyyid Mustafa b. Şucâ', Nasrânî Ermeni Seyyid Bişr b. Yunân'a 150 sultânî altını için kefil olmuştur.²⁵⁹

²⁵⁵ Belge: 2961, Tarih: Evvel Rebi'ül-Evvel 962/ Ocak Ayının Sonları 1555.

²⁵⁶ Belge: 2954, Tarih: 27 Safer 962/ 21 Ocak 1555.

²⁵⁷ Belge: 500, Tarih: 24 Cemâzîyel-Âhir 957/ 10 Temmuz 1550.

²⁵⁸ Belge: 283, 290, 2691, 3032, 3041, 3069, vd.

²⁵⁹ Belge: 171, Tarih: 15 Muharrem 962/ 10 Aralık 1555.

Nasrânî Mansûr b. Gannâm, Cercis b. Mansur'a üç günlüğüne, getirememesi halinde Hacı Ali'ye olan borç sorumluluğunu üstleneceğine dair kefil olmuş ve bu durum, çocuğu Ahmet'in talebi üzerine kayıt altına alınmıştır.²⁶⁰

Venedikli Frenk İskender b. Costen ed-Dulsî, Fransız Frenk Gabriel Dermûn'a vekâleten, 1.149 sultânîye Karamanlı Havâce İbrahim b. Hızır'a 322 zira kemha kumaş sattığını ve adı geçen Gabriel'in Karamanlı Havâce İbrahim'e 813 sultânî borcu kaldığını ve kendisinin (adı geçen İskender'in) kefil olduğunu ve tasdik ettiğini ikrar etmiştir.²⁶¹

Yahudiler Mahallesinden Yahudi İbrahim b. Yahya, Şamlı Harun b. Abdullah'a, her çağrıldığında onu getirmek üzere kefil olmuş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur.²⁶²

Türkmen Yusuf b. Seyyid, Yahudi İsmail b. Yusuf'a kumaşı iade edeceğine dair Türkmen Hasan b. el-Cemmâl'in kefil olduğunu ikrar etmiş ve bu durum, İsmail'in talebi üzerine kayıt altına alınmıştır.²⁶³

1.4.2. Adli Kefaletler

Osmanlı mahkemelerinde; yeterli delillerin toplanabilmesi, şahitlerin dinlenmesi ve bu konuya dair keşiflerin yapılması gibi hususlar, davaların uzun bir zaman dilimine yayılmasına sebep olabilmekteydi. Bu zaman zarfında, şüpheli kimselerin tutuklanması gerektiği gibi kaçma ihtimali bulunan şüpheliler ise bahsi geçen zaman diliminde mahkeme tarafından her ne zaman talep edildiği vakit, şüphelileri mahkemeye getirmeye garanti edebilecek kefillerin bulunması sayesinde serbest bir şekilde yargılanmasına olanak tanınabilmekteydi.²⁶⁴

Bu konu kapsamında kayıtlarda oldukça fazla belge bulunmaktadır. Bu belgelerin büyük bir kısmında şüpheli kimselerin işlemiş olduğu suça dair bilgi yok denecek kadar azdır. Bu eksiklikle beraber bir kısım belgeler,²⁶⁵ kefilin şüpheliyi

²⁶⁰ Belge: 1287, Tarih: 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549.

²⁶¹ Belge: 2521, Tarih: 2 Şevvâl 961/ 31 Ağustos 1554.

²⁶² Belge: 351, Tarih: 3 Ramazân 963/ 11 Temmuz 1556.

²⁶³ Belge: 1181, Tarih: 1 Zilka'de 956/ 21 Kasım 1549.

²⁶⁴ Kabacık, *a. g. e.*, s. 126.

²⁶⁵ Belge: 98, 160, 177, 202, 220, 221, 222, 290, 351, 531, 958, 1078, 1086, 1171, 1326, 1923, 1941, 3032, vd.

kadı tarafından ne zaman talep edilirse mahkemeye getireceği ile ilgilidir. Bu tür belgelerde kefil olan kişinin alacağı tek sorumluluk, kadı tarafından belirtilen zaman diliminde, kefil olduğu kişiyi sadece mahkemeye ulaştırmaktır. Bununla beraber kefilin sorumluluğu ise şüpheliyi zamanında mahkemeye götürmesiyle ortadan kalkmaktaydı. Mesela 22 Rebî'ül-Evvel 962/ 14 Şubat 1555 tarihli bir belgede,²⁶⁶ Ferhat b. Hamza, kendisine kefil olduğu Haleb Kalesinden Hüseyin b. Hayrettin'i, Ahmet Çavuş b. Murat'a teslim etmiş, böylece kefaletinden kurtulmuştur.

Şüpheli kimseler, kendilerine mahkeme tarafından kabul edilebilecek bir kefil buluncaya kadar hapisane de tutulmaktaydı. Evâsıt Zilhicce 962/ 4 Kasım 1555 tarihli bir belgede²⁶⁷ Vezir Sâlih Paşa'nın tercümanı Muhammed b. Hacı Ahmet, beraberinde Cebel-i Sem'ân'ın Tel Cubeyr Köyü sakinlerinden birkaç kişiyi de alarak mahkemeye gelmiş, onlardan biri olan Hacı Ali b. Ali, bir at ve bazı eşyaların çalınması suçlamasıyla adı geçen Sâlih Paşa'nın hapisanesinde olduklarını, atı getirdiklerini ve eşyaları ise çalmadıklarını söylemiştir. Bunun üzerine; aynı köyden bazı kişilerin kendilerine kefil olmasından sonra kâdı, onları serbest bırakmış ve onlar da Paşa'dan hiçbir şekilde bir hak taleplerinin olmadığını bildirmişlerdir. Öyle ki kefalet sistemi, bir olaydan ötürü şüpheli durumuna düşen kimseler için serbest kalmalarına olanak tanımaktaydı. Hatta borcunu ödeyemediği için hapse düşmüş kimseler de, bazı kefillerin bulunmasıyla serbest kalabilmekteydi.²⁶⁸ Bir kayıтта²⁶⁹ Kâmil b. Muhammed, Hamîdân b. Muhammed, Osman b. Ahmet, İbrahim b. Muhammed, Muhammed b. Yusuf, Ali b. Muhammed el-Cârih; suçlunun kardeşi Abdulkerîm b. Ahmet, Ali b. Ahmet, Muhammed b. Muhammed, Cum'a b. Davud, İsa b. Ali ve Halil b. Muhammed, hapiste bulunan Musa b. Ahmet'in Süleyman b. Abdullah'a olan 63 sultânî borcuna kefil olmuşlardır.

Adli kefaletler, Halep sosyal tarihine yönelik bir fikir vermesi bakımından da önem arz etmektedir. Farklı dinden ve ırktan insanların birbirlerine mahkeme olaylarında kefil olabilmeleri, bize Halep'te toplum bilincinin var olduğunu göstermektedir. 3 Safer 962/ 28 Aralık 1555 tarihli bir belgede²⁷⁰ Muhammed b. Osman, Özdemir Hân'ında oturan Rûmî Nasrânî Bolo b. İskentero'nun şahsına, her

²⁶⁶ Belge: 2050, Tarih: 22 Rebî'ül-Evvel 962/ 14 Şubat 1555.

²⁶⁷ Belge: 2469, Tarih: Evâsıt Zilhicce 962/ 4 Kasım 1555.

²⁶⁸ Halep mahkemeleri, özellikle borcunu ödeyemediği için tutuklanmış olan şahıslara, çalışıp borcunu ödeyebilmesine fırsat verebilmekteydi. Daha fazla bilgi için bakınız. Kabacık, *a. g. e.*, s. 127.

²⁶⁹ Belge: 459, Tarih: 18 Cemâziye'l-Âhir 957/ 4 Temmuz 1550.

²⁷⁰ Belge: 1942, Tarih: 3 Safer 962/ 28 Aralık 1555.

talep edildiğinde onu getirmek üzere kefil olmuş ve bu şekilde kayıt altına alınmıştır. Öyle ki bu kayıttan anlaşılacağı üzere, Halep'te Müslüman ve gayri müslimler arasında sıkı bir ilişki bulunmaktaydı. Din farkı gözetmeksizin bu tür önemli davalarda birbirlerine kefil olabilmeleri, Halep'in 16. Yüzyıl sosyal tarihi açısından önemli ve değerli bir durumdur.

Borçlanmadan dolayı suçu sabit olan kişilerin dışında; kadı tarafından belirlenen bir zaman diliminde, kefilin şüpheli kişiyi mahkemeye ulaştıramamasından doğacak sonuca dair bir bulguya rastlanmamıştır. Aşağıda adli kefaletlere örnek teşkil edecek diğer belge örnekleri gösterilmektedir.

Hapishane görevlisi Nureddin b. İsmail, Zeyneddin b. Yusuf ve arkadaşları Musa b. Ahmet ve kardeşi Ali'ye kefil olmuştur.²⁷¹

Hâcî b. Abdullah, Yahudi Abraham b. Zeyn'in talebi üzerine, mahkemeye her ne zaman çağrılırsa getirecek şekilde Acem Şâhkulu b. Beyrkulu'nun şahsına kefil olmuş ve bunun üzerine kayıt altına alınmıştır.²⁷²

Frenk Yahudi Yusuf b. Said, Şahate b. Abdulkadir'in talebine binaen Musa b. Abdullah Eslemi'ye kefil olduğunu ikrar etmiştir.²⁷³

Cebbûl Mahallesinden Muhammed b. Ebubekir ve Ali b. Ali, Baytar Kasım b. Ali'ye, çağrıldığında getirememeleri halinde onun yapması gereken şeyin kendi sorumlulukları olacağına dair kefil olmuşlar ve bu durum, Beyrî Cân oğlunun talebi üzerine kayda geçirilmiştir.²⁷⁴

Boyacı Halil b. Ahmet, Haleb Subaşısının talebi üzerine Mahmut b. Ahmet el-Hariri'ye kefil olmuştur.²⁷⁵

²⁷¹ Belge: 3032, Tarih: 10 Şevvâl 961/ 8 Eylül 1554.

²⁷² Belge: 2313, Tarih: 3 Rebi'ül-Âhir 962/ 25 Şubat 1555.

²⁷³ Belge: 2553, Tarih: 4 Şevvâl 961/ 2 Eylül 1554.

²⁷⁴ Belge: 202, Tarih: 13 Muharrem 962/ 8 Aralık 1555.

²⁷⁵ Belge: 3310, Tarih: 7 Zilka'de 961/ 4 Ekim 1554.

İvâz b. Ahmet el-İskâf ve Mustafa b. Behrâm, Muhammed b. Ömer'e kefil olmuşlardır. Daha sonra adı geçen İvâz ve Mustafa'ya da Haleb'in Hüccâc Mahallesi Kethüdası Yunus b. İdris kefil olmuştur.²⁷⁶

Ebu Bekir b. Yusuf, kardeşi Yusuf b. Kamer'in çocukları Muhammed ve Ebu Bekir'e her ne zaman talep edilirse getirmek üzere kefil olmuştur.²⁷⁷

Haleb'in Hayır Bey Hânında bulunan Havâce Muhammed b. Hızır Bâli el-Hânî, Hacı Muhammed b. Hacı Kabil el-Kirmânî'ye talep edildiğinde getirilmek üzere kefil olmuştur. Bu kafelet Ebu Bekir b. Ahmet el-Hânî'nin talebi üzerine yapılmıştır.²⁷⁸

1.4.3. Kefalet Süreleri

Mahkeme kayıtlarında, kefalet sürelerine dair bilgiler de yer almaktadır. Fakat söz konusu süre, davanın niteliğine ve devam etmesine göre değişebildiği tespit edilmiştir.

Bazı dava kayıtlarında, insanların başka şahıslara 1 günlüğüne kefil olduğu belirtilmektedir. Hatta bazı kayıtlarda 3 günlüğüne kefil olanları da görmekteyiz. Özellikle kişilerin bu kadar kısa bir zaman için kefil olabilmesi, bu davanın basit ve kısa sürede çözümlenebilecek bir dava türüyle ilgili olmalıdır. 13 Cemâziye'l-Âhir 957/ 29 Haziran 1550 tarihli bir belgede²⁷⁹ Şemseddin b. Takiyyuddin, Osman b. Bedreddin'e bir günlük süreyle kefil olmuştur. Başka bir kayıta ise²⁸⁰ Muhammed b. Mahmut b. Vefa, Mısırlı Sâlim b. Müennes'e, Fıstıkoğlu adıyla meşhur alacaklısı Muhammed b. Hacı Ali'nin talebi doğrultusunda ertesi güne kadar kefil olmuştur.

Borç sebebiyle istenen kefaletlerde, genellikle kefil olacak kişilerin kefillik süresini belirli bir zamanla sınırlandırdığını görmekteyiz. Borç miktarı, borçlunun ve kefilin ekonomik durumu, bu tür kefalet sürelerinde etkili olduğunu düşünülmektedir. 24 Cemâziye'l-Âhir 957/ 10 Temmuz 1550 tarihli bir belgede²⁸¹ Kanber b. Miftâh, Hacı Abdullatif b. Havâce Yunus'a ticaret alış-verişinden

²⁷⁶ Belge: 3300, Tarih: 6 Zilka'de 961/ 3 Ekim 1554.

²⁷⁷ Belge: 3041, Tarih: 10 Şevvâl 961/ 8 Eylül 1554.

²⁷⁸ Belge: 3013, Tarih: 9 Şevvâl 961/ 7 Eylül 1554.

²⁷⁹ Belge: 394, Tarih: 13 Cemâziye'l-Âhir 957/ 29 Haziran 1550.

²⁸⁰ Belge: 400, Tarih: 12 Cemâziye'l-Âhir 957/ 28 Haziran 1550.

²⁸¹ Belge: 502, Tarih: 24 Cemâziye'l-Âhir 957/ 10 Temmuz 1550.

kaynaklanan 50 sultânî borçlu olduğunu, kardeşi Hayri ve Musa b. Necdet'in zikredilen meblağa 6 aylık süreyle kefil olduklarını ikrar etmiştir. 7 Rebî'ül-Âhir 962/ 1 Mart 1555 tarihli bir başka kayıta ise²⁸² Cebbûl'da âmil (işçi) Muhammed b. Ma'tûk, Muhammed b. Abdullah'ın Seyyid Alaeddin b. Muhammed'e olan 6 altın sultânî borcuna, üç ay süreyle kefil olmuştur. Bu durumu biraz daha derinlemesine incelemek gerekirse, borçlu ve ona kefil olan kimse, söz konusu borç miktarının ödeme planında dahi istişare yaptıklarına dair fikir yürütmek mümkündür. Borçlu kimsenin kendisine kefil olacak olan kişiyi bir şekilde ikna etmesi yani borcu ödeyebileceğine inandırabilmesi, çok önemli olmalı. Çünkü borcun kefil olan kişiye kalma ihtimalini de düşünecek olursak onların da kendilerine göre bir ödeme planları olmalıydı. 20 Ramazân 962/ 8 Ağustos 1555 tarihli bir belgede²⁸³ Cebbûl'a bağlı Hakle Köyü'nden Selîm b. Deyyâb, Gânim b. Deyyâb'ın 25 altın sultânî borcuna sekiz gün süreyle, her ne zaman talep edilirse parayı getirmek, ortalıktan kaybolması halinde sözü edilen miktar borcu üstlenmek üzere kefil olmuştur.

Bazı kefalet durumlarında, kefalet işleminin sona ermesi, davanın sağlıklı bir şekilde sonuçlanmasına bağlıydı. Bu tür kefaletlerde kadı, söz konusu davalar için dilediği vakit kefilden şüphelinin mahkemeye getirilmesini isteyebilirdi. Mesela 20 Ramazân 962/ 8 Ağustos 1555 tarihli bir belgede²⁸⁴ Defterdar Seyisi Mısırlı Ebulhayr b. Muhammed, Altun Boğa Mahallesinden Ali b. Harrân'ın şahsına, her ne zaman talep edilirse getirmek üzere kefil olmuştur. Bir başka kayıta ise²⁸⁵ Hâcî b. Abdullah, Yahudi Abraham b. Zeyn'in talebi üzerine, mahkemeye her ne zaman çağrılırsa getirecek şekilde Acem Şâhkulu b. Beyrkulu'nun şahsına kefil olmuştur. Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere bu tür kefaletlerde, dava henüz sonuçlanmamıştır. Yani hala sonucun her an değişebileceği ve bu dava ile ilgili araştırmaların devam ettiğini söylemek de mümkündür.

Kefalet süreleri, kefil olan kişiler için çok önemli olduğu ve bundan dolayı bu sürenin kefil tarafından mahkeme kayıtlarına geçirildiği söylenebilir. Bazen bu kefalet sürelerinin anlaşmazlık konusu da olduğunu görmekteyiz. 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554 tarihli bir belgede²⁸⁶ Mısırlı Şeyh Nureddin b. Şerafeddin, Molla Hafız

²⁸² Belge: 2137, Tarih: 7 Rebî'ül-Âhir 962/ 1 Mart 1555.

²⁸³ Belge: 2247, Tarih: 20 Ramazân 962/ 8 Ağustos 1555.

²⁸⁴ Belge: 2249, Tarih: 20 Ramazân 962/ 8 Ağustos 1555.

²⁸⁵ Belge: 2313, Tarih: 3 Rebî'ül-Âhir 962/ 25 Şubat 1555.

²⁸⁶ Belge: 2536, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

b.Hasan el-Acemi'nin zimmetinde 62 sultânî alacağı olduğunu iddia etmiştir. Ali ise yirmi gün öncesine kadar bu meblağa kefil olduğunu söyleyerek kefaleti kabul etmeyerek delil getirmek üzere çıkmıştır.

Sonuç itibariyle kefalet sistemi, Osmanlı hukukunda geçerliliğini korumuş ve bu sayede davaların daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine olanak tanımıştır. Bununla beraber özellikle alacak verecek gibi iktisadi meselelerde, alacaklıya bir sigorta işlevi görmüş, şüpheli kimselerin hapisneden kurtarılmasına zemin hazırlamıştır. Fakat şüpheli veya borçlu kimselerin üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmemesi de kefalet sisteminin gereği olarak kefil olan kimseleri bazı güç durumlara düşürmüştür.

1.5. VAKIF SİSTEMİ

1.5.1. Vakfetme İşlemleri

Arapça olan Vakıf kelimesi, “*durma, durdurma, hareketten mahrum bırakma ve hapsetme*” gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh kitaplarında vakıf sistemi tanımı ise, malın bir kısmının veya tamamının Allah için vakfedip kazancını İslam’a hizmet ve hayır yolunda harcamak şeklinde geçmektedir.²⁸⁷

Osmanlı döneminde esas amacı hayır işlemek olan vakıflar, mütevellî adı verilen kişiler tarafından yönetilmekteydi. Bunlar, vâkıfın ve kadının onayından sonra beratla atanırlardı. Mütevellî olanlar²⁸⁸, vakıftan rızıklananın (ehl-i mürtezika) gelirlerinin dağıtımını, vakıf haklarının korunması, artan gelirlerin işletilmesi ve taşınmaz malların kiraya verilmesi gibi işleri yürütmekteydi. Mütevellîlerin ilk amiri kadı idi. Büyük vakıflarda mütevellînin yanında vakfın hesaplarına bakan bir nazır ile vakıf gelirlerini toplayan câbi görev yapmaktaydı.²⁸⁹ Ayrıca bir vakfın hukuki açılarından nitelik kazanması için bazı esaslara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunlar; açık ve

²⁸⁷ İsmail Kurt, “Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul, 1997, s. 501.

²⁸⁸ Mütevellî olacak kişilerde her şeyden önce temiz bir ahlak ve güvenilirlik aranmaktaydı. Bir kayıta; Hacı Muhammed bin Halife'nin vakfına ücretsiz mütevellîlik yapan Zeyneddin bin Abdülaziz'in vakfa hiyaneti, gadri olduğundan ve emanete ehil olmadığından azledilmesi, evlâd-ı vakıftan kimse bulunmadığı, iş bu bâis-i kitâb Hacı Ali bin Ali nam kimsenin mütevellîliğe uygun ve evlâd-ı vakıftan Hacı Aliye binti Hacı Mehmed'in eşi olduğu, bu yüzden evkaf gelirinden senelik on akçe ile mütevellî vazifesine atandığı kayıt edilmiştir. Belge: 2124, Tarih: 4 Rebî'ül-Âhir 962/ 26 Şubat 1555.

²⁸⁹ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516- 1566)*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003, s. 104.

yazılı olmak şartıyla bir irade beyanı, vakfın ebedi olması, vakıf malının hiçbir şekilde başka birinin mülkiyeti altına girmemesi ve vakıf kurumunun yasallaşması sonrasında başkaları tarafından feshedilememesi gibi esaslardır.²⁹⁰

Sicil kayıtlarında yer alan belgelere göre, Halep'te vakıf işlemleri belirli usûl ve esaslar çerçevesinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Buna göre, mülkünü vakfeden kişi, hayatı boyunca vakfın yöneticisi olarak kalabilmekteydi. Mülk sahibi öldüğü zaman ise yerine, önceden belirlenmiş kişiler geçmekteydi. Bu kişiler çoğunlukla ya mülk sahibinin oğlu ya da yakın bir akrabası olmaktadır. 14 Zilka'de 962/ 30 Eylül 1555 tarihli bir belgede Karlık Mahallesinden İbrahim b. Halil, üstü açık avlu, ahşap tavanlı üç irakî oda, akan su kuyusu, tuvalet ve menafi olan imarlı evinin tamamını Allah rızası için vakfetmiştir. Vâkıfın hayatı boyunca kendisi için daha sonra ise evlatları ve şer'i yakınlık ile kendi zürriyetinden olanlara, eğer nesli sona ererse vakfın iki kardeşi Musa ve Hasan ile bunların nesillerine dönmesini, eğer bunların nesli de sona ererse, Haremeyn-i Şerifeyn'e dönmesini ve kendisinin nazır olmasını daha sonra da neslinden en layık olanların nazır olmasını gibi esasları şart koymuştur.²⁹¹ Yine konumuzla ilgili farklı bir kayıta ise ²⁹² Zemzem binti Bedreddin, kendisine miras yoluyla intikal ederek sahibi olduğu A'kabe Mahallesinde bulunan üstü açık bir avlu, odalar, bir salon ve iki eyvan içeren evin tümünü vakfetmiştir. Yöneticiliği ise; Alaeddin b. Necmeddin'e, ondan sonra onun çocuklarına, çocuklarının çocuklarına, torunlarına, devam eden sülalesine, daha sonra da Haremeyn-i Şerifeyn'e, sefil fakirlere, kendisinden sonra en reşit olanın, daha sonra da en reşit olanına geçecek şekilde şart koşmuştur. Görüldüğü gibi vakıf yöneticiliği, belirli ve sürekli bir döngü doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Mülk sahibi tarafından vakıf yöneticiliğinde böyle bir hiyerarşinin ve döngünün oluşturulmasında çeşitli sebeplerin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu uygulamanın en önemli sebepleri arasında mülk sahibinin mülklerini ailesi adına vakfederek ölümünden sonra bu mülkün varisler tarafından satılıp elden çıkarılmasına engel olmak ve borç ya da diyet olarak haczini önlemek yer

²⁹⁰ Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar," *Divan Dergisi*, Ankara, Aralık, 2011, s. 28. Bir vakıf sahibi kendisinden sonra mülkünü sahiplerini tayin ve idaresini belirlemesindeki esas amaç, vakıf malının iki veya üç nesil sonra parça parça edilmesi ve satışının yapılmasının önüne geçmektir. Aksi durum söz konusu olduğunda ise vakıf malı ufalanıp önemini kaybeden ve soysuzlaştığında ise kolaylıkla devletin müdahalesine sebebiyet verebilmekteydi. Çakar, *a. g. e.*, s. 301.

²⁹¹ Belge: 2696 Tarih: 14 Zilka'de 962/ 30 Eylül 1555.

²⁹² Belge: 2424 Tarih: 22 Cemâziye'l-Âhir 962/ 14 Mayıs 1555.

almaktadır. Böylece vakıf haline sokulmuş aile mülkleri, mirasçıları arasında parçalanıp ufalanmadan, vakıf sahibinin tayin edeceği şartlar dâhilinde daima ailenin ancak bazı mümessilin istifade edebileceği bir şekilde, nesiller halinde bütün kalabilmekteydi.²⁹³

Vakfetme işlemi esnasında mülk sahibi, vakfiyesinde vakıf gelirlerinin nerelerde harcanağında dair beyanda bulunmaktadır. Vakıf gelirleri bu beyan çerçevesinde harcanmaktaydı. Mesela bir kayıta²⁹⁴ Bakırcı Hacı Bedreddin İbn Abdurrezzâk eş-Şağarî, aklının yerinde ve bedeninin hasta olduğuna dair kendi kendini şahit göstermiş ve Allah rızası için el-Cellûm Mahallesi Zuccâciye Sokağı'nda bulunan büyük evi, küçük evi, Ebbârîn Çarşısı'ndaki dükkânın yarısı ve bakır kazanlarını vakfetmiştir. Bunun karşılığında ise, küçük evin gelirin Kur'an-ı Kerim okunması ve yemek pişirilmesi için verilmesi; dükkânın yarısından gelecek olan gelirin ise vakıf sahibinin ruhu için Kur'an-ı Kerim okunması için kullanılması şartlarını koymuştur. Son olarak ise vakıf mallarının kesinlikle zengin bir kişiye kiraya verilmeyeceğini belirtmiştir. Recep ayının sonlarına doğru kaydedilmiş başka bir belgede ise²⁹⁵ mallarını vakfeden kişi vakıf gelirlerini; önce 10 küçük çocuğa Kur'an öğretilmesi ve onların giyimine harcanmasını şart koşturmuştur. Onlardan sonra da fakir, miskin ve yetimlere ait olacak şekilde ve vakfın gelirlerinden 1 altın, Peygamberin, vakıf sahibinin ve ölmüş Müslümanların ruhları için Kur'an okuyacak olan imama verilmesi şartını getirmiştir.

1.5.2. Vakıfların Gelir ve Gider Durumları

1.5.2.1. Gelirler

Vakıfların gelirlerini genellikle zamana dayanıklı, uzun süre varlığını devam ettirebilen tarla, bağ, bahçe, ev, dükkân gibi gayrimenkullerden elde edilen kiralar oluşturmaktadır. Halep'te de önemli vakıf malları; ev,²⁹⁶ konak²⁹⁷ ve dükkân,²⁹⁸ gibi binaların yanında arazi, meyve ağaçları,²⁹⁹ bahçe fidanları³⁰⁰ oluşturmaktadır. Bu

²⁹³ Çakar, *a. g. e.*, s. 302

²⁹⁴ Belge: 2471 Tarih: Evâsıt Zilhicce 962/ Kasımın İlk Haftası 1555.

²⁹⁵ Belge: 2269 Tarih: 22 Ramazân 962

²⁹⁶ Belge: 3266 Tarih: 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554.

²⁹⁷ Belge: 3268 Tarih: 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554.

²⁹⁸ Belge: 2269 Tarih: Receb Ayının Sonları.

²⁹⁹ Belge: 2278 Tarih: 22 Ramazân 962/ 10 Ağustos 1555.

³⁰⁰ Belge: 2431 Tarih: Evâsıt Cemâziye'l-Âhir 962/ Mayısın İlk Haftası 1555.

örneklerden de anlaşılacağı üzere vakıf sistemi için esas önemli olan unsur, vakfedilen malların düzenli bir gelir getirebilmesiydi.

Dükkânların kiraya verilmesiyle Halep'teki vakıflar, önemli gelirler elde etmekteydi. Hatta bir kayıta, vakfa ait konakların dükkânlarla değiştirilmesi, vakıf için çok daha hayırlı olduğu ifade edilmektedir.³⁰¹

2 Safer 962/ 27 Aralık 1555 tarihli bir belgede³⁰² Ahmet b. Ömer, Atruş Camii vakıfları câbîsi Yusuf b. Nâsır'dan, Alebiyye çarşısında bulunan kahve (kahvehane) için tahsis edilmiş dükkânı tam bir yıllığına günlük 7 kıt'a ücretle kiralamıştır. Bu kahvehaneden, vakfın 1 yıllık kira bedeli kazancı 63 altındır. Yine vakfa ait bir kahvehane dükkânının kira sözleşmesiyle ilgili başka bir kayıta ise³⁰³ Mustafa b. Hamze el-Kahveci, Muhammed Paşa'nın Vakıflarının mütevellisi Mevlamız İsa Hir Halife b. Hasan'dan vakfa ait ve Kumeyle Çarşısı'nda yer alan dükkânın tümünü kahvehane malzemeleriyle beraber bir yıllığına ayda 6,5 altına kiralamıştır. Bu kahvehanenin Muhammed Paşa vakfına 1 yıllık kira getirisi ise 78 altındır. Tabi Halep'in bu gözde dükkânlarına karşı kayıtlarda yıllık getirisi düşük olan dükkânlar da bulunmaktadır. 15 Muharrem 962/ 10 Aralık 1555 tarihli bir belgede³⁰⁴ Kal'atuş Şerîf Mahallesinden Semerci Kasım b. Bereke, Haremeyn-i Şerîfeyn vakıfları câbîsi Hüsamuddin b. Hasan'dan, Sâhatu Bizâ'da bulunan dükkânın tümünü üç yıllığına aylık 12 kıt'a karşılığında kiralamış ve bu durum kadı tarafından da tespit edilmiştir. Bu dükkânın yıllık kira bedeli ise 3,6 altındır.

Halep, bölgenin ve uluslararası ticaretin önemli merkezlerinden birisidir. Halep'in bu ticari konumundan dolayı burada özellikle çok sayıda han, hamam, dükkân, çarşı inşa edilmiş ve bunların çok büyük bir kısmı da vakfedilmiştir. Bu yüzden Halep'teki vakıfların gelirleri arasında belirtilen mekânlardan elde edilen gelirler büyük önem taşımaktadır. Ancak elimizde vakıfların muhasebesine dair bir defter bulunmadığından, bu gayrimenkulların gelirlerinin tamamı ve vakıf gelirleri içerisindeki oranı gibi bilgilere ulaşamamaktayız.

Tarla, arsa ve mezraalar da Halep'te vakfedilen diğer gayri menkullerden bazılarıdır. Tarlanın büyüklüğü ve sulak olup olmaması gibi hususların kira

³⁰¹ Belge: 1026 Tarih: 19 Zilka'de 956/ 9 Aralık 1549.

³⁰² Belge: 1916 Tarih: 2 Safer 962/ 27 Aralık 1555.

³⁰³ Belge: 2924 Tarih: 23 Safer 962/ 17 Ocak 1555.

³⁰⁴ Belge: 162, Tarih: 15 Muharrem 962/ 10 Aralık 1555.

bedellerine etkisi bulunmaktaydı. 18 Cemâziye'l-Âhir 957/ 4 Temmuz 1550 tarihli bir belgede³⁰⁵ Şemsuddîn el-Bâdî'nin vakıflarının mütevellisi Hacı Abdulkadir b. Ebubekir, Seyyid Fahrüddin b. Muhammed'e Cebel-i Sem'ân'da bulunan 2,25 feddânlık araziye üç yıllığına 5 kıbrısî ücret karşılığında kiraya vermiştir. Vakıf arsaları ile ilgili ise 2 adet kira akdi bulunmaktadır. Arsaların yıllık kira getirisi ise kısmen biraz daha düşüktür. Bir kayıtta³⁰⁶ Hâric Bâbun-Nasr Mahallesinden Ahmet b. Alaeddin, kendi parasıyla ve kendi adına, müderris olarak da çalışmakta olduğu Halâviyye Medresesi vakıflarının yasal mütevellisi Şemseddin b. Muhammed'ten, Hâric Bâbun-Nasr Mahallesinden bulunan, marangoz ölçüsüyle doğu ve batıdan 7 ziralık, kible ve kuzeyden 14 ziralık bir alana sahip boş arsanın tümünü yıllık 3 kıt'a ücretle kiralamış, kendisine, bina yapma ve yükselme (üst kat çıkma) izni verilmiş ve bunun üzerine kayıt tutulmuştur. Mezraların yıllık kira getirisi ise arsalarla oranla daha iyi olmaktadır. Hubbut Tavâşî olarak bilinen vakıf mezrasının mütevellisi Hacı İbrahim b. Ferah, Havâce Nebhân b. Emin'e, imareti kiracıya ait olmak üzere mülkiyeti ile birlikte yıllık 8 kıbrısî ücret karşılığında kiraya vermiştir.³⁰⁷

1.5.2.2. Giderler

Kayıtlarda Halep'te yer alan vakıfların harcamalarıyla ilgili belgeler de bulunmaktadır. Bu veriler doğrultusunda vakıf gelirlerinin belirli bir amaç için harcandığını görmekteyiz. Vakıf harcamaları; hayır yolunda yapılan giderlere ek olarak vakıflara ait bazı malların onarımı, işçi masrafları, işçilerin yemek ihtiyacı,³⁰⁸ vergileri ve yasal harçları³⁰⁹ kapsamaktadır.

Vakıf adına yapılacak olan zorunlu masraflar, kadının bilgisi ve izni dâhilinde gerçekleşmekteydi. 21 Cemâziye'l-Âhir 962/ 13 Mayıs 1555 tarihli bir belgede³¹⁰ merhum Tanrıverdi tarafından yaptırılan caminin yasal nazır vekilinin cami ve vakıflarının ihtiyaç duyduğu zorunlu tamirâtı için kadıdan izin talep etmiştir. Kadı ise bu talebe karşılık, adı geçen caminin müderrisi Şeyh Muhammed el-Ensârî'nin izni ve bilgisi doğrultusunda olması şartıyla kararlaştırmış ve bu şekilde

³⁰⁵ Belge: 460, Tarih: 18 Cemâziye'l-Âhir 957/ 4 Temmuz 1550.

³⁰⁶ Belge: 2068, Tarih: 24 Rebî'ül-Evvel 962/ 16 Şubat 1555.

³⁰⁷ Belge: 881, Tarih: 6 Receb 957/ 21 Temmuz 1550.

³⁰⁸ Belge: 111, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

³⁰⁹ Belge: 1298, Tarih: 5 Zılka'de 956/ 25 Kasım 1549.

³¹⁰ Belge: 2386, Tarih: 21 Cemâziye'l-Âhir 962/ 13 Mayıs 1555.

izin vermiştir. 3 Rebî'ül-Evvel 962/ 26 Ocak 1555 tarihli başka bir kayıta ise³¹¹ Haleb kadısı 'A'yntâblı ve Özbek Mescidlerinin vakıf mütevellisi Muallim b. Ömer en-Neccâr'a adı geçen mescidlerin onarımı için izin vermiştir.

Vakıf harcamalarının en önemli kısmını; dini ve eğitim hizmetleri, sosyal yardımlaşma gibi konularda yapılmaktaydı. Mesela bir kayıta³¹² Hacı Ömer'in karısı Sittulayş binti Havâce Mustafa'nın kendi mülkünde olan Cellûm Mahallesinin Bîmâristân Sokağında yer alan evi ve bu evin bitişiğindeki avlunun yarısını, *Haleb'deki müslüman fakirlerin yararı için* vakfetmiştir. Yine bu konuyla ilgili farklı bir kayıta ise³¹³ Bakırcı Hacı Bedreddin İbn Abdurrezzâk eş-Şağarî, aklının yerinde ve bedeninin hasta olduğuna dair kendi kendini şahit göstermiş ve Allah rızası için, yasal mülkü olan, el-Cellûm Mahallesi Zuccâciye Sokağı'nda bulunan ve bir kapı, dehliz, salon, eyvan, tümü sarı mermerle döşeli bir alan ve mutfak içeren evin tümünü, Zücâciye Sokağı'nda bulunan, küçük bir salon ve sarı mermerle döşeli bir oturma yeri içeren evin tamamı ve Ebbârîn Çarşısı'ndaki Hacı Sadeddin el-Kuftî (köfteci) dükkanı adıyla bilinen dükkânın yarısını ve bakır kazanlarını *vakıf sahibinin ruhu için Kur'anı Kerim okunması ve yemek pişirilip dağıtılması* için vakfetmiştir. Vakıf harcamalarının dini boyutuna ek olarak bir de eğitim öğretim, sosyal yardımlaşma gibi yönleri de bulunmaktaydı. Bir belgede³¹⁴ vakfedilen gayrı menkullerin gelirleri, *10 çocuğa Kur'an-ı Kerim öğretilmesi, bu çocukların giydirilmesi, yetimlere sadaka verilmesi* gibi esaslar, vakıf sahibi tarafından şart koşulmuştur.

Halep'te vakıf gelirlerinin bir kısmı ise, vakfa ait olan gayrı menkullerin onarımı ve bakımı için harcanmaktaydı. Bakım ve onarım işlemlerine; işçi çalışma bedelleri, onların yeme içme giderleri de dâhil tutulmaktaydı. 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555 tarihli bir belgede³¹⁵ Bahsîtâ Mahallesinde bulunan Abdulkadir Mescidi mütevellisi ve vakıfların vasisi Ebubekir Nâsiruddin, Mahmut b. Muhammed ve Abdurrahman b. Muhammed şâhitliğinde mescit tamirâtı ve işçilerin âlet, yevmiyeleri ve yemekleri için 1648 osmânî masraf yaptığını iddia etmiştir. Bundan dolayı bu miktarın vakfın gelirlerinden harcanmasını talep etmiştir. Yine

³¹¹ Belge: 2973, Tarih: 3 Rebî'ül-Evvel 962/ 26 Ocak 1555.

³¹² Belge: 3266, Tarih: 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554.

³¹³ Belge: 2471, Tarih: Evâsıt Zilhicce 962/ Kasım Ayının İlk Haftası 1555.

³¹⁴ Belge: 2269, Tarih: Receb Ayının Sonları.

³¹⁵ Belge: 111, Tarih: 12 Şa'bân 962/ 2 Temmuz 1555.

konumuzla ilgili farklı bir kayıta ise 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554 tarihinde³¹⁶ Haleb kadısı, İbn Yakub Mahallesinin Bânkûsâ çıkışında yer alan Haydar Mescidi'nin mütevelisi Şeyh Ahmet b. Muhammed'e, caminin karşısındaki fırının ve bitişiğindeki evin adı geçen mescid vakfının parasından tamir etmesine izin vermiştir. Bu kayıta geçen fırın ve evin vakıf malı olduğu düşünülmektedir. 21 Cemâziye'l-Âhir 962/ 13 Mayıs 1555 tarihinde de³¹⁷ Merhum Tanrıverdi vakfına ait Dureyhât Hamamında hamamcılık yapan Muhammed b. Ebubekir, Sâhatu Bizâ Mahallesindeki caminin yasal nazırı Ebulberekât Muhammed b. Ahmet Zehebî'nin yasal vekili Hacı Hamza b. Abdullah aleyhine açtığı davada, adı geçen hamam için gerekli zorunlu imarat ve tamirat için 3251 osmânî yani 1825,5 kıt'a harcadığını ve yevmiyeler dışındaki tüm harcamaların gün ve gün kayıt altına alındığını söylemiştir. Bu durum, Kal'atuş-Şerîf Mahallesinden Muhammed Süveydân b. Ahmet ve Abdulaziz b. Şemseddin'in şahitliğiyle kesinlik kazanmıştır.

1.5.3. Gelir Durumlarına Göre Vakıfların Değerlendirilmesi

Halep sancağında 1536 yılında 242'si evlatlık, 112'si de hayrat vakıf olmak üzere toplam olarak 355 tane vakıf bulunmaktaydı. Evlatlık vakıfların toplam geliri 1.510.590,5 akçe iken hayrat vakıfların toplam geliri ise 873.309 akçedir. Bu verilere göre 1536 yılında Halep'te toplam vakıfların toplam geliri, 2.383.899,5 olmaktadır ve bu miktar sancak gelirinin %15,07'sine tekabül etmekteydi. 1550 yılına gelindiğinde ise evlatlık vakıf sayısı 229'a düşmüştür. Halep'teki hayrat vakıfların sayısı ise 128'e yükselmiştir. Bu vakıfların Halep sancağında tasarruf ettikleri gelirler toplamı ise 1.907.473 akçeydi ve bu miktar sancak gelirinin %11,87'sini oluşturmaktaydı.³¹⁸

Halep'te bulunan vakıflar için gayrı menkul kira bedelleri, önemli bir gelir kaynağı teşkil etmekteydi. Nitekim bu konu dâhilinde 38 adet gayrı menkul kiralama kaydına rastlanılmıştır.³¹⁹Bu açıdan sicil kayıtlarında tespiti yapılan vakıfların sahip olduğu taşınmazın ne tür özelliklere sahip olduğu ve kira gelir miktarları dikkate alınarak vakıfların Halep'te ön plana çıkan vakıflarla ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

³¹⁶ Belge: 3263, Tarih: 2 Zilka'de 961/ 29 Eylül 1554.

³¹⁷ Belge: 2385, Tarih: 21 Cemâziye'l-Âhir 962/ 13 Mayıs 1555.

³¹⁸ Çakar, *a. g. e.*, s. 303.

³¹⁹ Belge: 141, 2511, 1836, 650, 2924 vd.

Haremeyn kelimesi ‘‘iki harem’’ anlamına gelmekte ve Osmanlı yazılı belgelerinde daha çok Haremeyn-i Şerifeyn şeklinde geçmektedir.³²⁰ Osmanlı Devletinde Haremeyn vakıflarının kuruluş amacı; Mekke, Medine ve Kudüs gibi İslami açıdan kutsal olması sebebiyle bu merkezlere hizmet etme düşüncesidir. Evvelki dönemlerde olduğu gibi Osmanlı döneminde de bu düşüncenin devam ettiği görülmektedir.³²¹ Mesela Halep’te Haremeyn- i Şerifeyn’e ait bazı gayrı menkuller bulunmaktaydı ve bu gayrı menkullerin kiralanmasıyla gelirler elde edilmekteydi. 15 Muharrem 962/ 10 Aralık 1555 tarihli bir belgede³²² Kal’atuş Şerîf Mahallesinden Semerci Kasım b. Bereke, Haremeyn-i Şerîfeyn vakıfları câbîsi Hüsamuddin b. Hasan’dan, Sâhatu Bizâ’da bulunan dükkânın tümünü üç yıllığına aylık 12 kıt’a süleymaniye gümüşü karşılığında kiralamış ve bu durum kadı tarafından da tespit edilmiştir. Yine bu konuyla ilgili farklı bir kayıta ise³²³ Mer’î b. Ahmet Fıstık, Haremeyn vakıfları câbîsi Hüsâm b. Hasan’dan Kumeyle Pazarında bulunan sekinin tümünü, kira konusunda vakıf nazırı gibi hareket etmek şartıyla bir yıl karşılığında 10 süleymaniye gümüş kıt’a ücretle kiralamış ve gereğine göre hükmedilmiştir.

Halep’te hayrat vakıf statüsünde değerlendirilen çeşitli cami, mescid ve zaviye vakıfları bulunmaktaydı. Cami vakıfları içerisinde; Atrûş cami vakfı, Halep’te taşınmaz kira gelirleri en yüksek olan vakıflar arasında yer almaktadır. Bu vakfa ait biri Sakitiye’de diğeri ise Alebiyye’de olmak üzere 2 adet kahvehane ve 1 adet mahzen bulunmaktadır. Atrûş cami vakfının 1 yıllık Alebiyye’deki kahvehane ve mahzen kira geliri, 67,5 altındır.³²⁴ Mengli Boğa cami vakfına ait Bâb-ı Kınnesrîn Mahallesinde bulunan üst ve alt depolar, üstü açık alan ve hânın tümü 1 yıllık kiralanmasıyla, cami vakfı 45 altın bir gelire sahip olmuştur.³²⁵ Halep’te bulunan diğer cami vakıflarından Kâzevâni cami vakfına ait 2 adet dükkânın yıllık kira getirisi 39,5 altın olmuştur.³²⁶ Halep’in bir diğer önemli cami vakfı ise Seffâhiye

³²⁰ Buzpınar, Ş. Tufan- Küçükaşı, Mustafa S., ‘‘Haremeyn,’’ *İslam Ansiklopedisi*, C.XVI, TDİA, İstanbul, 1997, s. 153.

³²¹ Alpay Bizbirlik, ‘‘Hicri 1003 (1595) Tarihli Defterin Işığında Bazı Osmanlı Vilâyetlerindeki Haremeyn Vaakıfları,’’ *O.A.*, Sayı XX, İstanbul, 2000, s. 44.

³²² Belge: 162, Tarih: 15 Muharrem 962/ 10 Aralık 1555.

³²³ Belge: 325, Tarih: Şa’bân 963/ Haziran (Temmuz) 1556.

³²⁴ Mahzen, 3 yıllığına aylık 15 kıt’a ödenmesi suretiyle kiralanmıştır. Atrûş Cami Vakfı’nın mahzenden 1 yıllık elde ettiği kira bedeli 4,5 altındır. Belge: 1836, Tarih: 9 Cemâziye’l-Evvel 962/ 1 Nisan 1555. Bahsi geçen vakfın Alebiyye’deki kahvehaneyi 1 yıllığına kiralanmasıyla kazandığı gelir ise 63 altındır. Belge: 2 Safer 962, Tarih: 2 Safer 962/ 27 Aralık 1555.

³²⁵ Belge: 1789, Tarih: 4 Cemâziye’l-Evvel 962/ 27 Mart 1555.

³²⁶ Kâzevâni Camii Vakfına ait bir dükkân, aylık 122 kıt’a ödenmek suretiyle kiralanmıştır. Belge: 1348, Tarih: 7 Zilka’de 956/ 27 Kasım 1549. Aynı cami vakfına ait bir başka dükkân ise 3 yıllığına

camii vakfi'dir. Bu camii vakfına ait Hama'da bulunan imarlı (içinde bina bulunan) bir arsayı 3 yıllığına kiralanmasıyla 102 altın bir gelir elde etmiştir.³²⁷Halep'te mescid vakıflarına ait bazı gayri menkuller de bulunmaktaydı. Özbek mescidi vakfı, Cübeyle Mahallesi'nde bulunan konağı 1 yıllığına aylık 12 kıt'a ödenmesi suretiyle kiralamış ve 3,6 altın gelir sağlamıştır.³²⁸Halep'teki zaviye vakıflarıyla ilgili sicilde 4 adet kayıt tespit edilmiştir. Bunlar; Erihalı Şeyh Yahya zaviyesi vakfı,³²⁹ Makşâniye zaviyesi vakıfları,³³⁰ Muâdiye zaviyesi vakfı³³¹ ve Hızır Zaviyesi vakıflarıdır. Hızır zaviyesi vakfına ait bir boş arazi ve Antakya'da bulunan Sultan isimli bir değirmen 1 yıllığına 15 altın karşılığında kiralanmış ve 1 yıllık kira bedeli de peşin ödenmiştir.³³²

Sicil kayıtlarında bazı medrese vakıflarının gelirleri ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Salâhiye medresesi vakfı; 961/1554 yılında, Bâbul Cinân'ın dışında bulunan Balık Hânı olarak bilinen hânın tümünü ve hâna bitişik 8 dükkânı kiralamasıyla elde ettiği kazancı 271 altındır.³³³Bir başka kayıta ise³³⁴ Haleb'in Salâhiye Medrese Vakfı'nın câbîsi olan Abdulkadir b. Hacı Ali, Kilis'in Cenâdir köyü çiftçilerinden 105 altın aldıktan sonra adı geçen köyün çiftçileri, Kefra ve Cenâdir köyünün mahsüllerinin yarısını almaları ve adı geçen iki hissenin de iki yıllığına 200 sultânîye kiraya verilmesi hususunda anlaşmıştır. Yine konumuzla ilgili başka bir kayıta ise³³⁵ Firdevs Medresesi vakıfları mütevellisi Hacı Hasan b. Halife b. Ali ve Buldukiyye Medresesi vakıfları mütevellisi İsa b. Hasan, Değirmenci Hacı Yusuf b. Ahmet'e, Zeytân Köyü yakınlarında Merc'de bulunan, Kuveyk Nehri üzerine kurulu iki taş üzerinde dönen değirmenin tümünü bir yıllığına 10 sultânîyelik kısmı, vakfın malı olan duvar, yeni dolap ve taş haricindeki ve diğer şeyler için olmak üzere toplam 90 sultânîye karşılığı bir ücretle yasal olarak kiralamışlar ve taraflar bu konuda uzlaşmış ve yasal olarak tespit edilmiştir. 9 Şabân 962/ 29 Haziran 1555 tarihli başka bir kayıta da³³⁶ Dimeşk'teki Çakmakiye Medresesi Vakıfları Nazırı Dervîş b. Muhammed b. Hayreddin, adı geçen vakfın mütevellisi Ebubekir b.

kiralanmış ve aylık ödemesi 12 kıt'a olarak belirlenmiştir. Belge: 1410, Tarih: 8 Zilka'de 956/ 28 Kasım 1549.

³²⁷ Belge: 2511, Tarih: Evâhir Ramazân 961/ Ağustosun Sonları 1554.

³²⁸ Belge: 358, Tarih: 3 Ramazân 963/ 11 Temmuz 1556.

³²⁹ Belge: 719, Tarih: 3 Şa'bân 962/ 23 Haziran 1555.

³³⁰ Belge: 1531, Tarih: 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555.

³³¹ Belge: 2344, Tarih: 23 Zilhicce 972/ 22 Temmuz 1565.

³³² Belge: 3175, Tarih: 21 Şevvâl 961/ 19 Eylül 1554.

³³³ Belge: 2511, Tarih: Evâhir Ramazân 961/ Ağustosun Sonları 1554.

³³⁴ Belge: 3080, Tarih: 13 Şevvâl 961/ 11 Eylül 1554.

³³⁵ Belge: 733, Tarih: 5 Şa'bân 962/ 25 Haziran 1555.

³³⁶ Belge: 92, Tarih: 9 Şa'bân 962/ 29 Haziran 1555.

Cemâleddin'den, 961 yılı mahsulünden 10 sultânîsi havâle olmak üzere toplam 30 sultânîye altını aldığı ikrar etmiş ve bu husus, kadı tarafından tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda, sicil kayıtlarına çeşitli sebeplerle giren vakıflar ve onların gelirleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Belirtilen gelirler ve gayrimenkuller, vakıfların tüm mal varlıklarını veya gelirlerini oluşturuyordu. Sicil kayıtlarında çeşitli işlem ve davalar için yer alan vakıfların durumu, dönemin vakıfları hakkında fikir vermesi için aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1.3.1 Kayıtlarda Geçen Vakıflar

Sıra No	Tarih	Vakfın İsmi	Vakfın Malları	Yıllık Geliri	
1	956/1549	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	4 feddânlık bir arazi	1000 osmanî	Belge: 1251
2	962/1555	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	Kumeylî Pazarı'nda bulunan arazi	10 kıt'a	Belge: 141
3	962	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	Kumeylî Pazarı'nda bulunan arz-ı beyzânın tümü	15 kıt'a	Belge: 142
4	962	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	Sâhatu Bizâ'da bulunan dükkân	3,6 altın	Belge: 162
5	962	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	Halebiyye Pazarı'nda bulunan dükkân	3,6 altın	Belge: 167
6	963/1556	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	Kumeyle Pazarında bulunan sekinin tümü	10 kıt'a	Belge: 325
7	972/1565	Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfi	1 adet köy, 5 adet mezra, Azez'e bağlı Hâşûn mezarındaki 2/3'lük hisse ve el-Bostan mezarının ¼'ü 1 yıllığına kiralanmıştır.	100 altın	Belge: 2347
8	961/1554	Salâhiye Medresesi Vakfi	Balık Hânı ve hana bitişik 8 dükkân	66 altın	Belge: 2511
9	961	Salâhiye Medresesi Vakfi	Mütevelli, 105 altın nakit almış ve çiftçilere, Kefra ve Cenâdir köyünün mahsüllerin yarısını almaları ve adı geçen iki hissenin de iki yıllığına 200 altına kiraya vermiştir.	205 altın	Belge: 3080
10	961	Atrûş Cami Vakfi	Sakıtiye Çarşısında yer alan kahvehane		Belge: 3283
11	962/1555	Atrûş Cami Vakfi	Mahzenin Tümü	4,5 altın	Belge: 1836
12	962	Atrûş Cami Vakfi	Alebiyye çarşısında bulunan kahvehane	63 altın	Belge: 1916
13	962	Muhammed Paşa Vakfi	Hân-ı Şiârî adıyla meşhur hân	24 altın	Belge: 650
14	962	Muhammed Paşa Vakfi	Kumeyle Çarşısı'nda yer alan dükkânın tümünü kahvehane malzemeleriyle beraber	78 altın	Belge: 2924
15	956/1549	Kâzevâni Camii Vakfi	Kale Hendeği karşısındaki dükkân	36,6 altın	Belge: 1348
16	956	Kâzevâni Camii Vakfi	Dükkân	3,6 altın	Belge: 1410
17	962/1555	Firdevs Medresesi Vakfi/ Buldukiyye Medresesi Vakfi	Kuveyk Nehri üzerine kurulu iki taş üzerinde dönen değirmenin tümünü bir yıllığına 10 altın ve diğer şeyler	100 altın	Belge: 733

			için ise 90 altına anlaşılmıştır.		
18	962	Mengli Boğa Cami Vakfi	Bâb-ı Kınnesrîn Mahallesiinde bulunan, üst ve alt depolar, üstü açık alan ve hânın tümü	45 altın	Belge: 1789
19	962	Hacı Ali Vakfi	İbn Bânkûs Çarşısındaki dükkân	6,3 altın	Belge: 2319
20	962	Çakmakiye Medresesi Vakfi	961 yılı mahsulü	30 altın	Belge: 92
21	962	Halâviye Medresesi Vakfi	Râs Suku'l-Ervâm Çarşısı'nda yer alan dükkânı	1,5 altın	Belge: 2903
22	962	Hallâviye Medresesi Vakfi	Boş kır arazi	7 kıt'a	Belge: 1747
23	962	Seffâhiye Cami Vakfi	İmarlı içinde bina olan arsa	34 altın	Belge: 1854
24	956/1549	Ağacık Camii Vakfi	Dükkân	2,25 altın	Belge: 1464
25	956	Emevi Camii-i Kebir Vakfi	Sakıtiye'deki dükkân	7,5 altın	Belge: 1332
26	961/1554	Hızır Zaviyesi Vakfi	Boş bir arazi ve Antakya'da Sultan değirmeni	15 altın	Belge: 3175
27	963/1556	Özbek Mescidi Vakfi	Cübeyle Mahallesiinde bulunan konak	3,6 altın	Belge: 358
28	962/1555	Merhum Şeyzer Vakfi	Değirmenin yarısı 10 altın	20 altın	Belge: 2204
29	961/1554	Behâuddin ed-Dehşe Vakfi	Hayır Bey Sokağı'nda bulunan salonun tümünü	9 altın	Belge: 2490
30	961	Bersîn Vakfi	Neyreb Pazarında bulunan dükkânın	7,5 altın	Belge: 2527
31	962/1555	Kastel Vakfi	Ev	1,8 altın	Belge: 2712
32	957/1550	Şemsuddîn el-Bâdî'nin Vakfi	Cebel-i Sem'an'da bulunan 2,25 feddânlık arazi	1,66 altın	Belge: 460
33	956/1549	Havârine Cami Vakfi	Ahır ve Tabaka	1,5 altın	Belge: 1225
34	962/1555	Sinan Bey Vakfi	Büyük dükkânın tamamı	2 kıt'a	Belge: 2170
35	972/1565	Abdusselâm Vakfi	Mezra	50 altın	Belge: 2332
36	962/1555	Erihalı Şeyh Yahya Zaviyesi Vakfi	Dükkân	6 kıt'a	Belge: 719
37	956/1549	Hayri Bey Vakfi	Dükkân	35 kıt'a	Belge: 999

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYAT

2.1. HALEP' TE KULLANILAN PARALAR

Osmanlı Devleti'nde daha önceki Türk ve Türk- İslam Devletleri'nde olduğu gibi para bastırmak bağımsızlık alâmeti kabul edilmekteydi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk hükümdarlarından itibaren para bastırıldığı bilinmektedir.³³⁷ Her hükümdar başa geçtikten sonra eski para biriminin kullanılması yasaklanır ve eski akçeler yasak gümüşler kapsamına girerdi. Aksi bir durumun önüne geçilmesi için devlet tarafından gümüş yasağı kanunnameleri yayınlanırdı. Bu yasakları uygulamak için darphanelerin bulunduğu şehir çevrelerine “örüler” oluşturulur ve her örüye birer ulufeli yasakçı atanırdı.³³⁸ Ülkede tedavül eden yabancı paraların ayar vezin ve akçe karşısındaki değerleri, yayınlanan fermanlarla ilan edilir, böylece herkes tarafından bu paraların fiyatlarının bilinmesi sağlanırdı. Bu fermanlar çoğunlukla padişah cüluslarında veya büyük bir devalüasyonun ardından veyahut da halk tarafından yoğun şikâyetler üzerine yayınlanırdı.³³⁹

16. yüzyıla kadar Balkanlar ve Anadolu'da altın sultânî ve gümüş akçeye dayalı bir para düzeni bulunmakla beraber hiyerarşinin en alt basamağında günlük küçük işlemlerde kullanılan ve itibari değerlerle tedavül eden bakır mangır ya da pul yer almaktaydı. Ancak, Osmanlı Devletinin hızla gelişmesi bu basit para düzenini sağlıklı bir şekilde sürdürme olanağını bırakmamıştır.³⁴⁰ Özellikle Fatih döneminde, Osmanlı Devletinin Doğu Akdeniz havzasında uzun mesafeli ticari faaliyetlerin geliştirilerek kara ve deniz ticaret yollarında hâkimiyet kurulmasının istenmesi, güçlü bir ödeme aracına sahip olunmasını gerekli kılmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet

³³⁷ M. Özgür Yanardağ, “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Aydın, 2015, s. 918.

³³⁸ Bu şekilde yasak getirilmesinin sebebi, devletin her sikke kesiminde vatandaşın getirdiği eski akçeden %10 ile %25 arasında değişen bir oranda kazanç sağlamasıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Kabacık, *a. g. e.*, s. 135.

³³⁹ Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi,” *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.1488.

³⁴⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.I, Çev. Gökhan Aksay, İstanbul, 2007, s. 12.

tarafından ilk defa 1479 yılında altın para bastırılmış ve böylece çift metal sistemi yürürlüğe girmiştir. İmparatorluğun bu ilk altın parasına sultânî denilmiştir.³⁴¹ Madeni para rejimlerinde önemli olan paranın yapımında kullanılan değerli madendir. Bunun dışında paranın hangi milliyete ait olduğunun pek önemi bulunmamaktaydı. Bu yüzden ülkede hemen hemen bütün siyasi devletlerin parası geçerli olabilmekteydi. Bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti, fethettiği ülkelerin milli paralarını tedavülden kaldırmıyordu. Fakat Osmanlı paralarına tekabül eden karşı değerleri tespit edilip bu şekilde ülke ekonomisine dâhil edilmekteydi. Yani yerli halk, yeni bir devletin egemenliği altına girmesiyle dahi, elindeki parayla vergilerini ödeyebilmekte, günlük hayatta iktisadi işlemlerini yapabilmekteydi.³⁴²

Osmanlı Devletinin maden yataklarına yakın yerleşim merkezlerinde ticari ve idari önemi olan şehirlerinde³⁴³ olduğu gibi Halep'te de padişah adına altın ve gümüş sikkelerin kesildiği bir darphane bulunmaktaydı. Osmanlı Devletinin, sadece merkezde tek bir darphane bulundurarak para kesme işini göz önünde yönetmek yerine, denetimi oldukça güç ve birbirlerinden uzak şehirlerde darphane açması, birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmiş³⁴⁴ ve bu olumsuz durum Halep sicil kayıtlarına da yansımıştır. 9 Rebî'ül-Evvel 961/ 12 Şubat 1554 tarihli bir belgede;

'... Haleb cânibi Defterdârı zîde 'uluvvühü tevk'î ref'î hümayûn vâsıl olacak ma'lûm olaki, hâliya Haleb darbhânesinde bilfi'il yüz dirhem sâfi gümüşe on altı dirhem ve rubu' dirhem bakır katılab ve mezbûr dirhemden ikiyüz altmış beş pâre kesilür, Diyârbekir darbhânesinde zikr olunan dirhemden üçyüz otuz pâre kesilmek ile Haleb darbhânesine kimse götürmeyüb mahfi geçüb gidüb kimi Diyârbekir darbhânesine varub ve kimi diyâr-ı şarka gidüb bu sebeble Haleb'de pâre bulunmayub müslümanlar bey' ve şirâda tamam müzayıka çekerler deyu î'lâm olunmağın bu bahisde ehl-i vukûf olan kimesneler getürdülüb husus-ı mezbûre ne vecihle tedarik olunmak gerekdir deyu sual olundukda mademki yüz dirhem gümüştän ikiyüz altmış pâre kesile getüren kimesneler ziyân eylemek mukarrer olub şöyleki on pâreye dahi ruhsat olub yüz dirhem gümüştän ikiyüz altmış beş pâre kesilmek emr olunur ise gümüştü getüren kimesneler ziyân eylemekten halâs olub gümüştü olan kimesneler rızalarıyla darbhâneye getürüb kesdürüb memleketde pâre vüs'at üzere bulunub müslümanlar bey' ve şirâda müzayıka çekmekden halâs olurlardı ve bilfi'il şehirde câri olan pâre

³⁴¹ Anadolu'nun yanı sıra Mısır, Tunus ve Cezayir'de sultanîler düzenli olarak basılırken özerk Eflak ve Boğdan Prenslüklerinde hiçbir zaman basılmamıştır. Sultanînin ağırlığı ve ayarı Venedik dükasına eşitlenmiştir. Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz," *Bankacılar Dergisi*, İstanbul, 2006, s. 12.

³⁴² Kabacık, *a. g. e.*, s. 135.

³⁴³ Türkiye'de birinci derecede işlek olan darphaneler, İstanbul, Edirne, Bursa, Tire, Amasya, Ayasluğ ve Serez'de bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız. Akdağ, *a. g. e.*, s. 526.

³⁴⁴ Akdağ, *a. g. e.*, s. 526.

kırkılmış olub kiminin rub'u ve kiminin nisfi gidüb pârenin tamam müzâyika olmağla ol hal üzere sarf olunur şöyle ki kırkılmış pâre harc alınmasına yasak olub ve kırkanların haklarından gelinmesi lazım ve mühim olduğu i'lâm-ı arz olundukda vech-i meşrûh üzere her yüz dirhem gümüştend ikiyüz yetmişbeş pâre kesilmeğe emr-i şerîfim olub buyurdum ki, hükm-i şerîfim vardukda mezbûr bu bâbda olan emr-i şerîfim mucibince a'mel idüb her yüz dirhem kadîmden şimdiye değin nekadâr bakır katlı gelmiş ise girü olmikdar bakır katdırub her yüz dirhem gümüştend ikiyüz yetmişbeş pâre kesdürüb halka sahîh kesilen pâre ile bey' ve şîrâ itdüresin ve min ba'd onat vecihle yasak eylesin ki, kadîmden olan kırkık pâre ile kimesne bey' ve şîrâ eylemeye ve itdirmeyesin ba'den tenbih eslemeyüb kırkık pâre ile bey' ve şîrâ eylerler ise ol asıl pâreleri alub mühürleyüb dergâh-ı mu'allâma arz eylesin ki sonra anların haklarından emr-i şerîfim ne vecihle olur ise mucibiyle a'mel eylesin ve sa'y idüb ol asıl pâre kırkan kimesneleri dahi onat vecihle teftiş ve tettebbu' idub buldurub kendüleri kal'ada habs idüb kubûhu arz eylesin ki haklarından geline bu bâbda ziyâde ihtimâm idüb kadîmden olan eski kırkık pâreleri ki sahîh kırkılmış ola anunla kimesneye bey' ve şîrâ itdirmeyesin ve min ba'd kesilecek yeni pâreleri dahi onat vecihle görüb getürüb darbhânedend kesüldüğü üzere harclandırub memleket içinde kırkık ve müntakıl-ı pâre ... şöyle bilesin a'lâmet-i şerîfe itimâd kılasm.'³⁴⁵

Halep halkı, borç ödeme ve tahsili, ticaret, nafaka ve mehir ödeme, gayrı menkul alım satım ve bunun gibi diğer parasal konularda işlemlerini çeşitli para birimleriyle yapabilmekteydi. Günlük işlemlerinde yerel halk, sultânî(altın ve dinar), osmanî(akçe), kıbrısî³⁴⁶, kıt'a(pâre, mısıryye), şâhî ve dirhem gibi para birimlerini kullanmaktaydı.

1 sultânî altının değeri 40 kıt'a (pâre, mısıryye)dir³⁴⁷ ve Halep halkı arasında kefalet,³⁴⁸ borç,³⁴⁹ gayrı menkul satışı³⁵⁰ ve kiralanması,³⁵¹ esir ticareti³⁵² gibi konularda sultânî para birimi yaygın olarak kullanılmaktaydı. Yerel halkın yanında gayrı müslim tebaa tarafından da bahsi geçen konularda sultânî tercih edilmekteydi. 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555 tarihli bir belgede,³⁵³ Venedikli Frenk Lorens

³⁴⁵ Belge: 3003, Tarih: 9 Rebî'ül-Evvel 961/ 12 Şubat 1554.

³⁴⁶ Kıbrıs'ın Osmanlı himayesine geçmeden önceki dönemlerde yıllarca Halep'te yoğun olarak kullanılmış bir para birimidir. Sultânî ile aynı değere sahiptir. Kabacık, *a. g. e.*, s. 137.

³⁴⁷ İsa b. Şükr el-Hasen, Muhammed Çelebi b. Muhammed'den üç yıl süreyle her üç ayda bir 5 sultânîye ve 10 süleymaniye gümüş kıt'a şeklinde taksitle ödenmek üzere 63 sultânî borç almış, buna binaen işbu kayıt tutulmuştur. Yani bahsi geçen kişinin (3yıl= 36 ay) her 3 ayda bir olmak üzere toplamda 12 defa 5 altın 10 kıt'a ödeme yapması gerekiyor. 1 altın =40 kıt'a; yani (5x40)+10= 210 kıt'a 36 ayda 12 defa ödemesi gereken tutar. 210x12=2520 kıt'a eder. 36 ay sonunda ise toplam ödenen miktar 2520 kıt'a, bu ise 2520: 40= 63 altındır. Belge: 277, Tarih: 22 Muharrem 962.

³⁴⁸ Belge: 1852, Tarih: 11 Cemâziye'l-Evvel 962/ 3 Nisan 1555.

³⁴⁹ Belge: 3023, Tarih: 10 Şevvâl 961/ 8 Eylül 1554.

³⁵⁰ Belge: 2438, Tarih: 28 Cemâziye'l-Âhir 962/ 20 Mayıs 1555.

³⁵¹ Belge: 1887, Tarih: 27 Muharrem 962/ 22 Aralık 1555.

³⁵² Belge: 1873, Tarih: 13 Cemâziye'l-Evvel 962/ 5 Nisan 1555.

³⁵³ Belge: 1818, Tarih: 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555.

b. Roska, Attar İbrahim b. Ahmet aleyhine açtığı davada ondan, kâğıt fiyatından kaynaklanan toplam 15 altın sultânî ve 6 gümüş kıt'a alacağından geriye 1 altın sultânî ve 6 kıt'a alacağı kaldığını iddia etmiştir. Davalıya sorulduğunda ise; davalı borcunu ödediğini söylemiş ve isbat etmek üzere çıkmıştır. Yine farklı bir belgede³⁵⁴ Venedikli Frenk İskender b. Costen ed-Dulsî, Fransız Frenk Gabriel Dermûn'a vekâleten, 1.149 sultânîye, Karamanlı Havâce İbrahim b. Hızır'a 322 zira kemha kumaş sattığını ve adı geçen Gabriel'in Karamanlı Havâce İbrahim'e 813 sultânî borcu kaldığını ve kendisinin (adı geçen İskender'in) kefil olduğunu belirtmiştir.

Sicil kaydında çok az rastlamamıza rağmen Halep'te tedavülde olan para birimlerinden bir tanesi de şâhî'dir. 23 Safer 962/ 31 Ağustos 1554 tarihli bir belgede³⁵⁵ Abdulcelil b. Ebî Bekr ve Bâyezîd b. Halil'in şahitliğinde, Urfalı Ali b. Muhammed'in Ali b. Hüseyin'e 7 şâhî karşılığı olarak bir altın kemeri rehin bırakmıştır. Sicilde şâhînin sultânî karşısındaki değerini tespit edecek kayıtlara rastlanılmamakla birlikte, 8 şâhî'nin 1 sultânîye eşit olduğu³⁵⁶ bilinmektedir.

Halep'te kullanılan para birimlerinden bir tanesi de dirhemdir. Fakat dirhem'in şâhî ile aynı para birimleri olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁷ Fakat bu iki para biriminin değer itibariyle birbirlerinden farklı olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 956/1549 yılında Değirmenci Hacı Ali'nin eşi Ümmühani'ye ödeyeceği toplam mehir miktarı 3000 dirhemdir.³⁵⁸ Bu para biriminin şâhî olması durumunda karşılığı 375 altın eder ki, bu miktar bir değirmencinin ödeyebileceği bir rakamın ve o dönemde verilen mehir miktarının çok ötesindedir.

Belirtilen kayıtlardan 1 sultânî altının 40 kıt'a, 60 akçe, 8 şâhî ve 200 dirhem değerinde olduğunu, kıbrısî'nin sultânî ile aynı değerde olduğunu görmekteyiz.

³⁵⁴ Belge: 2521, Tarih: 2 Şevvâl 961/ 31 Ağustos 1554/ 31 Ağustos 1554.

³⁵⁵ Belge: 2926, Tarih: 23 Safer 962/ 17 Ocak 1555/ 17 Ocak 1555.

³⁵⁶ Kabacık, *a. g. e.*, s. 139.

³⁵⁷ “Yine Bağdat Darphânesi'nde bu bölgede tedavül etmek üzere İran şâhîsinin vezin ve değerinde olan, dirhem veya şâhî de denilen gümüş sikke 1730'lara kadar darbedildi.” Ali Akyıldız, “Para”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, TDİA, İstanbul, 2007, s. 164.

³⁵⁸ Belge: 1292, Tarih: 5 Zilka'de 956/ 25 Kasım 1549.

2.2. YABANCI TÛCCARLAR VE TİCARİ FAALİYETLERİ

XVI. yüzyıl, Halep'in en parlak dönemlerinden birisidir. İktisadi ve ticari önemi büyük olan Halep, İskenderun ve Trablus limanları aracılığıyla bütün Suriye, Irak, İran ve Anadolu'nun önemli bir ithalat ve ihracat merkeziydi. Avrupa'da imal edilmiş kumaş, cam, madeni eşya, kâğıt ve kimyevî maddeler gibi emtia ithâl edilirken Batı sanayisinde kullanılan çeşitli ham maddeler ise ihraç edilmekteydi. Bu ticari faaliyetler doğudan batıya, kuzeyden güneye pek çok bölge ve ülkeden Halep'e gelen tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu. Osmanlı ülkesine Hint, İran, Venedik, Fransa, Leh, İngiliz, Rus, Ermeni ve diğer ülkelere tüccarlar kabileler halinde ticaret için geliyorlardı. Doğudan gelen ipek ve baharat, batıdan gelen mamül mallar bu tüccarların temel ticaret kalemlerini oluşturuyordu. Biz burada incelemiş olduğumuz sicilde geçtiği şekliyle ilişkilerden ana hatlarıyla bahsedeceğiz.

Venedikliler, Halep ile yoğun olarak ticari münasebetlerde bulunan tüccarların başında gelmektedir. Doğu Akdeniz'de Şam, Halep, İskenderiye, Kahire, Bağdat ve Hürmüz'e kadar yerleşmiş 4 bin Venedikli tüccar ailesi vardı. Venedikliler, bu tüccar ailelerinin ticaretine zarar vermemek için Portekizlilerin bütün karabiberi toptan Venedik'e satma teklifini reddetmişlerdir.³⁵⁹

Venedikli tüccarların Halep'teki ticari yoğunlukları, varlıkları kayıtlarda geçen borç ikrarları ya da ticari anlaşmazlıklar gibi konularda kayıtlara girmiş belgelerden öğrenebilmekteyiz. Venedikli tüccarların ticari faaliyetleri kumaşlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Davut b. Abdullah, Venedikli Frenk Zinkârlu b. Veyhâ'dan 108 bastav çûha (ince pamuklu kumaş) teslim aldığını ikrar etmiştir.³⁶⁰ Yine konumuzla ilgili farklı bir kayıтта³⁶¹ Venedikli Fransis b. Zevani, Cub Esedullah Mahallesinden Hacı Abdulkadir b. Yunus'a, üç aya kadar ertelenmiş kırmızı çuha kumaşından 320 zira borçlu olduğunu itiraf etmiştir. Bu borcun ise Hacı Abdulkadir b. Yunus'un Venedikli Frenk Zevânî b. Zevân'dan alacağı olan 1.650 sultânîden kaynaklandığını ifade etmiştir. Yani Zevânî'nin ona olan borcunun ibra-i zimmette bulunması karşılığında, söz konusu borç miktarı yerine mezkûr miktar kumaşı borçlandığını ikrar etmiş, bu durum tarafların açık itirafları ile yazılmıştır. Bazı kayıtlar ise Venedikli tüccarların Halep'te kumaş ticaretinde oynamış olduğu rolü

³⁵⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C.I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, Ağustos 1993, s.377.

³⁶⁰ Belge: 260, Tarih: 19 Muharrem 962/ 14 Aralık 1555.

³⁶¹ Belge: 1570, Tarih: 9 Şevvâl 962/ 27 Ağustos 1555.

göstermesi bakımından önemlidir. Mesela 2 Şevvâl 961/ 31 Ağustos 1554 tarihli bir kayıta³⁶² Venedikli Frenk İskender b. Costen ed-Dulsî, Fransız Gabriel Dermûn'a vekâleten, 1.149 sultânîye Karamanlı Havâce İbrahim b. Hızır'a 322 zira kemha kumaş sattığını iddia etmiştir. Ayrıca adı geçen Gabriel'in Karamanlı Havâce İbrahim'e 813 sultânî borcu kaldığını ve kendisinin (adı geçen İskender'in) kefil olduğunu ve tasdik edildiğini ikrar etmiştir.

Venediklilerin doğu ile yaptığı ticaretin en önemli kalemlerinden birisini ham ipek ticareti oluşturmaktadır. Sicil kayıtlarımızda konu ile sınırlı sayıda belge bulunmaktadır. Bunlardan birisini Venedikli tüccarlar ile İranlı tüccarlar arasında imzalanan ve binlerce altınlık hacime varan bir ticaret sözleşmesidir.³⁶³ Acem Hüseyin b. İsmail ve İbrahim b. Abdullah, Venedikli Frenk Zeynâd'a, her bir rıtlının fiyatı 5 sultânî değerinde olan 5 ferde ipeği ve her bir rıtlının fiyatı 6 sultânî olan iki ferde ipeği satmış, buna karşılık olarak harkası 12 sultânî olan 48 kumaş harkayı ve kulacı 55 kıt'a süleymaniye olan 7 renkli atlas elbiselik ve 200 sultânî nakit altını vermiş, ipek ücretinden geri kalan miktara karşılık olarak kulacı 50 kıt'a olan kumaşla karşılamaş ve taraflar, malları birbirlerinden teslim almışlar ve aralarında anlaşmışlardır. Halep'te Venediklilerin ipek ticaretiyle ilgili bir diğer belge Venediklilerin çalınan ipeğiyle ilgilidir. 15 Safer 962/ 9 Ocak 1555 tarihli bir kayıta da, Eski konsolos Venedikli Frenk Havâce Zânî b. Elviz; Trablus'ta ikamet eden Venedikli Frenk Termeriya b. Beyter'i, Hâksiye Hânı'ndan çalınan ipek gurdeye yönelik tüm davalarda yasal olarak vekil tayin etmiştir.³⁶⁴

Venedikli tüccarlar, tekstil ürünleri dışında farklı ticari faaliyetleri de yürütmekteydi. Mesela bunlardan bir tanesi mercan ticaretidir. Venedikli Frenk Zenkâ b. Nuvas Uveycâ, Trabluslu Yahudi Yusuf'un oğlu Uleykin İlyâmşo'nun Frenk Linardo b. Danyal'dan satın aldığı 24 rıtlı mercanı 700 sultânî fiyatla satın almıştır.³⁶⁵ Venedikli tüccarların Halep'te bir diğer ticari uğraşları ise kâğıt satışları olmuştur. 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555 tarihli bir kayıta³⁶⁶ Venedikli Frenk Lorens b. Roska, Attar İbrahim b. Ahmet aleyhine açtığı davada ondan kâğıt fiyatından kaynaklanan toplam 15 altın sultânî ve 6 gümüş kıt'a alacağından geriye 1

³⁶² Belge: 2521, Tarih: 2 Şevvâl 961/ 31 Ağustos 1554.

³⁶³ Belge:271, Tarih: 21 Muharrem 962/ 16 Aralık 1555.

³⁶⁴ Belge: 2023, Tarih: 15 Safer 962/ 9 Ocak 1555.

³⁶⁵ Belge: 2487, Tarih: 28 Ramazân 961/ 27 Ağustos 1554.

³⁶⁶ Belge: 1818, Tarih: 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555.

altın sultânî ve 6 kıt'a alacağı kaldığını iddia etmiştir. Davalıya sorulduğunda ise bu borcunu ödediği söylemişdiyse de bunu mahkeme huzurunda ispat edememiştir.

Venedikli tüccarların Halep'teki sayısı yüksek miktarlara ulaşmış olmalı ki, burada bir Venedikli, kendi tarz ve usullerine uygun olarak ekmek üretmek için fırın açmıştır. 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555 tarihli fırının açılması ile ilgili kayıta³⁶⁷ Venedikli Frenk Ceruru b. İsrafil, Haleb'de ikamet eden Frenklere ekmek üretmesi, temiz bir kemmece de çalışması ve Haleb'de ikamet eden Frenklerin haricinde kimseye satmaması, şayet müslümanlara satarsa rankla satması hususunda taahütte bulunmuştur.

Ermeniler, Halep'te ticari faaliyetlerde bulunan milletlerden bir diğeridir. Hindistan, İran ve Osmanlı ülkeleri arasında, Akdeniz ticaretinde Yahudilerinkine benzer bir rol oynayan Ermenilerin, bu dönemdeki başarısı herşeyden evvel bu memleketlerde yayılmış Ermeniler arasındaki yakın ilişki ve kredi olanaklarıyla ilgilidir.³⁶⁸ XVI. yüzyılda yalnız Levant ile değil, bir taraftan Avrupa ile öte yandan İran ve Hindistan yönünde ticari etkinlikler artan Ermeni tüccarları, özellikle Yeni Culfalı tüccarları, ticaret tekeline tuttukları ipeğin yanısıra, değerli taşlar, baharat, kumaş, boya, kürk gibi malların da dolaşımını sağladıkları anlaşılmaktadır³⁶⁹. İncelediğimiz belgelerde Ermeni tüccarların ticari uğraş alanları büyük ölçüde tekstil ürünleri üzerinedir. Çeşitli kumaş ürünleri,³⁷⁰ keten³⁷¹ ve ipek,³⁷² Ermenilerin Halep'te en önemli ticaret mallarındandır. Bunun dışında, Ermeni tüccarlar Halep pazarlarında, esirler de alıp satmaktaydı.³⁷³

Aşağıda Ermeni tüccarların Halep'teki ticari münasebetlerini gösteren sicil kayıt örnekleri yer almaktadır. Ermenilerin Halep'te ne tür ticaretle uğraştıkları konusunda fikir vermesi açısından kayıtlar aşağıda belirtilmiştir.

Tarık b. Ali ve Harâb Hân Mahallesinden Ahmet b. Muhammed, Antakya beldesinde ikamet ettiği duyulan Ermeni Yusuf b. Duleyhî'nin, kendi yanlarında,

³⁶⁷ Belge: 2897, Tarih: 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555.

³⁶⁸ Halil İncalcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1995, s.270.

³⁶⁹ Serap Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu İle Ekonomik İlişkileri: XVIII. Yüzyılın II. Yarısında Osmanlı Hint Ticareti İle İlgili Bir Araştırma Fransız Arşivlerinden I" *Bellekten*, c. LVI, S.215, Ankara 1993, s.37.

³⁷⁰ Belge: 497, Tarih: 23 Cemâziye'l-Âhir 957/ 9 Temmuz 1550.

³⁷¹ Belge:2780, Tarih: 2 Şevvâl 962/ 20 Ağustos 1555.

³⁷² Belge: 1776, Tarih: 3 Cemâziye'l-Evvel 962/ 26 Mart 1555.

³⁷³ Belge: 426, Tarih: 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550.

boyacı Muhammed b. Mahmut'a 11 kıbrısîlik kısmı nakit borçlanmadan geri kalan kısmı ise kumaş ücretinden toplam 17 kıbrısî ve 8 kıt'a borçlu olduğunu itiraf etmiştir.³⁷⁴

Mardin şehrinin Kasîs Mahallesinden Abdulmesîh'in oğulları Nasrânî Ermeni Maksud ve Dolitar, Mardinli Havâce Muhammed b. Abbas'a, görüp ve danışıp satın aldıkları ve yasal olarak akitleştikleri kumaş ücretinden kaynaklanan vezin ve ayarı tam 22 sultânî altını borçlu olduklarını ve malı teslim aldıklarını ikrar etmişler, kadı da gereğine göre hükmetmiştir.³⁷⁵

Nasrânî Vânis b. Şaminin yasal vekili Darende'nin Aşura köyünden Nasrânî Ermeni Davud b. Tanrıverdi, müvekkili adına, Ahmet b. İsmail'den keten ücreti olarak 53 sultânî almıştır.³⁷⁶

Mardinli Muhammed b. Ali, Mardinli Ermeni Nasrânî Yusuf b. Mansur'dan, Mardin'de bulunan, çeşitli meyve ağaçları içeren, 24 kıratlık çok hisseli bağın yarısı olan 12 kıratlık hissenin tümünü 17 altın sultânî fiyatla satın almıştır. Bu miktar, Yusuf b. Muhammed'in satın aldığı ipek fiyatından kaynaklanan 25 altın sultânîlik borcun karşılığıdır. Geri kalan 8 sultânî ise satıcının borcu olarak kalacaktır.³⁷⁷

Ermeni Mansûr b. Hannâ', Havâce Sun'ullah b. Süleyman'dan Ermeni asıllı uzun boylu beyaz tenli Devlet adlı cariyeyi yasal îcap ve kabule dayalı alım-satım çerçevesinde 26 sultânî dinara satın almıştır.³⁷⁸

Halep'te ticari faaliyette bulunan bir diğer tüccar grubu Yahudilerdir. Kayıtlarda geçen Yahudilerin tabi oldukları devlet belirtilmemekle beraber muhtemelen Osmanlı vatandaşlarıdır. Yahudi tüccarların diğerlerine göre daha teşkilatlı oldukları, çeşitli ülkelerde ajanlarının bulunduğu, bir bankanın şubeleri gibi çalıştıkları ve etkin bir konumda oldukları malumdur. İncelediğimiz sicil kayıtlarında Yahudilerin Halep'te başta gümüş,³⁷⁹ kumaş,³⁸⁰ yün,³⁸¹ ipek³⁸² ve sabun³⁸³ gibi malların ticaretini yaptıkları anlaşılmıştır.

³⁷⁴ Belge: 497, Tarih: 23 Cemâziye'l-Âhir 957/ 9 Temmuz 1550.

³⁷⁵ Belge: 621, Tarih: 21 Cemâziye'l-Evvel 962/ 13 Nisan 1555.

³⁷⁶ Belge:2780, Tarih: 2 Şevvâl 962/ 20 Ağustos 1555.

³⁷⁷ Belge: 1776, Tarih: 3 Cemâziye'l-Evvel 962/ 26 Mart 1555.

³⁷⁸ Belge: 426, Tarih: 15 Cemâziye'l-Âhir 957/ 1 Temmuz 1550.

³⁷⁹ Belge:2789, Tarih: 3 Şevvâl 962/ 21 Ağustos 1555.

³⁸⁰ Belge: 848, Tarih: 3 Receb 957/ 18 Temmuz 1550.

³⁸¹ Belge: 1603, Tarih: 12 Şevvâl 962/ 30 Ağustos 1555.

Yahudilerin en önemli ticari işlemlerinden birisini para ve kıymetli madenler oluşturmaktadır. Konuyla ilgili kayıtlardan birisi 4.165 dirhem³⁸⁴ (yaklaşık 12 kilo 850 gram) ağırlığında önemli miktarda gümüş ticaretini içermektedir. Bu ağırlıktaki gümüş bedeli için ise toplam ödenen rakam 330 altındır. Kayıtlardaki bilgilere göre Halep'te gümüşün dirhem (3,086 gram) birimindeki değeri; yaklaşık 3,16 kıt'adır. Yahudi Süleyman b. Davud ile Yahudi Mühenna b. Davut, Hasan b. Muhammed el Haddî'ye ağırlığı 4.000 dirhem olan gümüş bedeli olarak 318 altın sultânî borçları olduğunu ve bunun 6 aya kadar ödemesinin ertelendiğini ikrar etmiştir.³⁸⁵ Yine farklı bir kayıтта ise Yahudi Yahya b. Yakub, Şemseddin b. Ümrân aleyhine açtığı davada; ondan, her bir dirhemi 14 Halebî dirhem ve 1 dirhem $\frac{1}{4}$ eksiği ağırlığında toplam 165 dirhem gümüş satın aldığını ve karşılığında 12 sultânî ödediğini iddia etmiştir. Fakat kendisine 132,5 dirhem gümüş ulaştığını ve geriye 32 dirhem gümüş alacağı kaldığını iddia etmiş, davalıya sorulduğunda satışı ikrar etmiş, 15 süleymaniye gümüş kıt'a borcu kaldığını söylemiştir.³⁸⁶

Halep'in ticari hayatında önemli bir yeri olan kumaş, Yahudi tüccarların da ilgi alanına girmektedir. Bu ticari boyutu gösteren çeşitli belgeler, sicilde yer almaktadır. 10 Şa'bân 962/ 30 Haziran 1555 tarihli bir belgede³⁸⁷ Yahudi Süleyman b. Halîfe ve İbrahim b. Halîfe kumaş ticaretinden dolayı Ebubekir b. Zeynuddin'e altın borçlanmıştır. Yine farklı bir kayıтта³⁸⁸ Terzi Hacı Alaeddin, Yahudi Aslan b. Musa'ya, satın aldığı çuha ücretinden kaynaklanan 112 sultânî ve 10 kıt'a (gümüş) borçlu olduğunu ve borcunun beş aya kadar tehir edildiğini ifade etmiştir. Kumaş ticareti dolayısıyla Yahudi tüccarlarla bazı anlaşmazlıkların da yaşandığını görmekteyiz. 5 Zılka'de 962/ 21 Eylül 1555 tarihli bir kayıтта³⁸⁹ A'kabe Mahallesinden Azezuddin b. İsmail, Yehûd Mahallesinden Yahudi Yunus b. Süveydan aleyhine açtığı davada; ondan kumaş ücreti olan 4,5 sultânî alacağı

³⁸² Belge: 1533, Tarih: 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555.

³⁸³ Belge: 3070, Tarih: 12 Şevvâl 961/ 10 Eylül 1554.

³⁸⁴ W. Hinz' e göre Suriye şer'i miskali olan 4,46 gram esas alınırsa dirhem $\frac{1}{4}$ 'ün değeri 3,14 gram olarak bulunur. Yine Hinz, 19. Yüzyılın ortalarına kadar Halep'te kullanılan ağırlık dirhem $\frac{1}{4}$ 'ünün 3,167 gram olduğunu söylemektedir. Ancak Şam miskalinin değeri 4,62 gramdan hesaplandığı vakit dirhem $\frac{1}{4}$ 'ünün karşılığı 3,086 gram olarak bulunur ve bu sonuç R. Anhegger ve Halil İncalcık'ın kabul ettiği değere tekabül etmektedir. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 30.

³⁸⁵ Belge:2789, Tarih: 3 Şevvâl 962/ 21 Ağustos 1555.

³⁸⁶ Belge: 1897, Tarih: 29 Muharrem 962/ 24 Aralık 1555.

³⁸⁷ Belge: 103, Tarih: 10 Şa'bân 962/ 30 Haziran 1555

³⁸⁸ Belge: 848, Tarih: 3 Receb 957/ 18 Temmuz 1550.

³⁸⁹ Belge: 1752, Tarih: 5 Zılka'de 962/ 21 Eylül 1555.

olduğunu iddia etmiştir. Davalıya ise borç miktarını kabul etmiş fakat bu miktarı ödediğini iddia etmiş ve isbat etmek için çıkmıştır. Mesela ticari anlaşmazlık olduğunu gösteren bir başka kayıta³⁹⁰ ise Yahudi Yusuf b. İshak, Hacı Aişe bint Abbas'tan, çuha ücreti olarak 2 altın sultânî teslim aldığını ve 5 şâhiye ve 5,5 kırat değerinde 1 altın ferde alacağı kaldığını ikrar etmiş. Aişe ise söylenenleri reddetmiş ve ona 5 sultânî ve 5 gümüş kıt'a ödediğini iddia etmiştir. Belgelerden anlaşıldığı gibi küçük ebatlı, perakende kumaş ticareti yapan Yahudi tüccarlarla başka kimseler arasında türlü anlaşmazlıklar yaşanabilmekteydi.

Yahudi tüccarlar, Halep'te yün ve ipek ticaretiyle de uğraşmaktaydı. 12 Şevvâl 962/ 30 Ağustos 1555 tarihli bir belgede³⁹¹ Yahudi İbrahim b. Cerbîl, Yahudi İbrahim b. Hayim'e, çeşitli renklerde, taraflarca bilinen yün fiyatı olarak yıllık 25 sultânî taksitle toplam 150 sultânî borcu olduğunu ikrar etmiştir. Mesela Yahudi tüccarların ipek ticaretiyle yakından ilgili olmasını gösteren bir başka kayıta ise Bâhsîtâ Mahallesinden Yusuf b. Ferah ve Yahudi İlyas b. İshak, Bâb-ı Kınnesrîn Mahallesinden ipekçi Bedreddin b. Muhyiddin'e ipek ücretinden kaynaklanan 17 sultânî borçları olduğu ifade edilmektedir.³⁹²

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden ticari amaçlarla Halep'e gelen kişilerle de Yahudilerin ticari münasebetleri bulunmaktaydı. Bir kayıta Halep'in Yahudiler (Yahûd) Mahallesinden İbn Süveyd adıyla meşhur Yahudi Yakub b. ez-Zeyn, Karamanlı Havâce İbrahim b. Hızır'a, ticaret alış-verişinden kaynaklanan 80 sultânî altını borçlu olduğunu, bu borcun üç aya kadar tehir edildiğini ikrar etmiştir.³⁹³ Yahudilerin Halep'te sabun ticareti yaptığı da bilinmektedir. Yahudi Yahûd b. Sadullah, Hacı Yahya b. Muhammed'e, sabun bedeli olarak 10 sultânî borçlu olduğunu ve bunun ödeme zamanının geldiğini ikrar etmiştir.³⁹⁴

İranlı tüccarlar, Halep'te çeşitli ticari münasebetlerde bulunan bir diğer kesimi oluşturmaktadır. İran ile Osmanlı Devleti arasında sürekli savaşların olması, İranlı tüccarlara Osmanlı Devleti'nde daima şüphe ile bakılmasına sebep olmuştur. Kızılbaş propogandası yaptıkları için zaman zaman, Osmanlı ülkesine girmeleri

³⁹⁰ Belge: 1768, Tarih: 3 Cemâziye'l-Evvel 962/ 26 Mart 1555.

³⁹¹ Belge: 1603, Tarih: 12 Şevvâl 962/ 12 Şevvâl 962/ 30 Ağustos 1555.

³⁹² Belge: 1533, Tarih: 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555.

³⁹³ Belge: 765, Tarih: 18 Safer 963/ 2 Ocak 1556.

³⁹⁴ Belge: 3070, Tarih: 12 Şevvâl 961/ 10 Eylül 1554.

yasaklanmıştır. Osmanlı ülkesinde yerleşen Kızılbaş tüccarların, sürgüne gönderildikleri zamanlar da olmuştur.³⁹⁵

İran'ın uluslararası ticarete ana ticaret metaı, bilindiği üzere ipektir. Çok çeşitli güzergâhlardan batıya doğru giden ipeğin önemli ticaret merkezlerinden birisi de Halep'ti. İncelediğimiz sicilde uluslararası boyutta İran ipeğinin satışı ile ilgili bir belge yer almaktadır. Venedikli tüccarlar ile Acem tüccarları arasında gerçekleşen binlerce altın değerindeki bu işlemde yukarıda Venedikli tüccarlarla ilgili kısımda bahsetmiştik.

Halep'te çeşitli iktisadi faaliyet yürüten İranlı tüccarlar Tebriz³⁹⁶, Kirman³⁹⁷ Kazvin³⁹⁸ ve diğer şehirlerdendi. İranlı tüccarlar, Halep'te başta kumaş³⁹⁹ ve tülbent⁴⁰⁰ ticaretinin yanında çok çeşitli ticari faaliyetler de yürütmekteydi. Bu ticari faaliyetler arasında; mercan ve kehribar,⁴⁰¹ nil (çivit boyası)⁴⁰² ve kadife elbisesi⁴⁰³ yer almaktadır.

Halep, İranlı tüccarlar için kumaş ticaretinde önemi büyük olan bir merkezdir. Mesela bir kayıta⁴⁰⁴ Abdurrahman b. Yusuf, Acem Havâce Ali Bey'e kumaş ücreti olarak 4 süleymaniye kıt'a eksik toplam 6 sultânî borçlandığını görmekteyiz. Yine farklı bir kayıta ise İranlı tüccarların kumaş ticaretiyle ilgili bir anlaşmazlık yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir. Halil b. Ahmet, Acem Ali b. Mirli Hân aleyhine açtığı davada; ondan, 9'u anyon ve şaş (kumaş) fiyatından, 3'ü karz-ı şer'i borçlanmadan kaynaklanan toplam 12 sultânî alacağı olduğunu iddia etmiştir. Davalıya sorulduğunda ise borcunun, 4 aydan beri aylık 60 kıt'a ödenmek üzere taksitlendirildiğini ve 4 aydır ödeme yaptığını söylemiş, davacı onu tasdik etmemiş, delil getirmek üzere çıkmıştır.⁴⁰⁵ Kumaş ticaretinin İranlı tüccarlar için ciddi bir uğraş olduğunu kumaş bedelinin yüksekliğinden de anlaşılabilir. Ebu Suud Sa'di ve oğlu Muhammed'in azat ettiği köle Ferhat b. Abdullah, o ikisinin

³⁹⁵Fahri Dalsar, *Türk Ticaret ve Sanayi Tarihinde Bursa'da İpekcilik*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1960, s.98.

³⁹⁶ Belge: 1726, Tarih: 29 Şevvâl 962/ 16 Eylül 1555.

³⁹⁷ Belge: 3085, Tarih: 13 Şevvâl 961/ 11 Eylül 1554.

³⁹⁸ Belge: 2548, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

³⁹⁹ Belge: 1494, Tarih: 25 Zilka'de 956/ 15 Aralık 1549.

⁴⁰⁰ Belge: 2548, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

⁴⁰¹ Belge: 2575, Tarih: 5 Şevvâl 961/ 3 Eylül 1554.

⁴⁰² Belge: 2944, Tarih: 25 Ramazân 962/ 13 Ağustos 1555.

⁴⁰³ Belge: 2910, Tarih: 21 Safer 962/ 15 Ocak 1555.

⁴⁰⁴ Belge: 1494, Tarih: 25 Zilka'de 956/ 15 Aralık 1549.

⁴⁰⁵ Belge: 2437, Tarih: 28 Cemâziye'l-Âhir 962/ 20 Mayıs 1555.

zimmetinde Seydi Ömer b. Seydi Ahmet el-Acemi'ye 60 sultânîsi kumaş bedeli ve 300 altını şer'i borç olarak üzerinden bir yıl geçmiş 360 altın sultânî verecekleri olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla buna mukabil Şeyh Müeyyed çarşısındaki dükkânın hissesini rehin olarak verdiklerini ikrar etmiştir.⁴⁰⁶

Tülbent ticareti ise, İranlı tüccarlar için ciddi gelirler sağlamaktaydı. 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554 tarihli bir kayıta⁴⁰⁷ Kazvinli Havâce Emir Bey b. Hacı Ali Acemi zimmetinde, Havâce Hasan b. Şeyh Mahmut'a satın aldığı tülbent bedeli olarak 210 sultânî borcu olduğunu ikrar etmiştir. Yine farklı bir kayıta⁴⁰⁸ Beyr Ahmet b. Emir Hasan Hüreyzati ile Hüseyin b. Emir Bey Kazvini, şeş(tülbent) bedeli olarak, Hacı Abdulhalık b. Muhammed'e 170 altın sultânî verecekleri olduğunu ikrar etmişlerdir.

İranlı tüccarların uğraştığı bir diğer ticari faaliyet alanı ise mercan ve kehribar alım ve satımıdır. 5 Şevvâl 961/ 3 Eylül 1554 tarihli bir belgede⁴⁰⁹ Beyr Ahmet b. Emir Hasan Hüreyzati ile Hüseyin b. Emir Bey Kazvini, mercan ve kehribar ücreti olarak, Hacı Abdulhalık b. Muhammed'e 75 sultânî verecekleri olduğunu ikrar etmişlerdir.

İranlı tüccarlar, nil ve baharat gibi Hindistan menşeli malların ticareti ile de ilgilenmişlerdir. Bu malları muhtemelen Hindistan taraflarından getiriyorlardı. Konuyla ilgili bir kayıta⁴¹⁰ İranlı Mustafa b. Yusuf el-Kırmâni, Hacı Ebi Bekr b. Halil el-Halavânî'den nil, tarçın ve baharat bedeli olarak 1006 sultânî altın alacağı olduğunu iddia etmiştir. 29 Şevvâl 962/ 16 Eylül 1555 tarihli bir kayıta ise⁴¹¹ Kırşehirden Haccâl Ahmet b. Ahmet ve Muhammed b. Şâh Veli, Tebrizli Havâce Ruhullah b. Mansur, Muhammed b. Abdulkerim ve Ali b. Havâce Kellân'a ait 30 kantar baharat yükünü develeriyle Halep'ten Bursa'ya 167 altın sultânî ücret karşılığı taşımak üzere anlaşmışlardır.

⁴⁰⁶ Belge: 2556, Tarih: Şevvâl 961/ Eylül 1554.

⁴⁰⁷ Belge: 2548, Tarih: 3 Şevvâl 961/ 1 Eylül 1554.

⁴⁰⁸ Belge: 2574, Tarih: 5 Şevvâl 961/ 3 Eylül 1554.

⁴⁰⁹ Belge: 2575, Tarih: 5 Şevvâl 961/ 3 Eylül 1554.

⁴¹⁰ Belge: 2944, Tarih: 25 Ramazân 962/ 13 Ağustos 1555.

⁴¹¹ Belge: 1726, Tarih: 29 Şevvâl 962/ 16 Eylül 1555.

2.3. TİCARİ ÜRÜNLER VE DEĞERLERİ

İncelemiş olduğumuz sicil kayıtları içerisinde narh listelerinin bulunmaması, temel tüketim mallarının resmi fiyatları hususunda kesin bir bilgi sahibi olmamızı engellemektedir. Satış akdi, borç ve alacak durumu, ticari anlaşmazlıklar gibi bazı sebeplerden dolayı kayıt altına alınan davaların bir kısmı, Halep çarşı ve pazarlarında ticareti yapılan ürünlerin niteliği ve değerleri hususunda bilgiler içermektedir. Uluslararası ticari bir potansiyele sahip olan Halep'te gerek yerel halkın gerekse Batılı tüccarların yapmış olduğu ticari işlemlerde olası bir anlaşmazlığın önüne geçilmesi amacıyla ticari işlemlerle ilgili kayıtlarda söz konusu ürünün miktarı, niteliği ve fiyatı gibi bilgiler yer almaktaydı.

Ürünlerin fiyatlarının tam ve doğru olarak tespit edilmesi ve dönemin gerçek fiyatlarını yansıtması için çok sayıda veriye ihtiyacımızın olacağı aşikârdır. İncelediğimiz sicildeki veri azlığı nedeniyle ürünlerin fiyatlarından ana hatlarıyla, kayıtlarda geçtiği şekliyle bahsederek fikir sahibi olmaya çalışacağız.

Temel besin gıdası olan buğday, özellikle hasadın bol olduğu dönemlerde önemli bir ticaret unsuruydu. Osmanlı Devletinin genellikle buğday ticaretini uluslararası alanda yasaklaması,⁴¹² buğdayın hacimli bir mal olması ve özellikle taşımacılığın kara yolu ile yapıldığı yerlerde taşıma ücretlerinin yüksek olması gibi sebeplerden dolayı, buğday bölgesel olarak üretilip tüketimi yapılmaktaydı.⁴¹³ Doğal afet, iç karışıklıklar ve savaş gibi hadiseler, buğday fiyatının yükselmesine sebebiyet verebilmekteydi. Halep'te H.956/ 1549 yılında 1 mekuk buğdayın fiyatı 1,66 altın iken⁴¹⁴ 962/1555 yılının başlarında 1 mekuk buğdayın fiyatı 8 altına çıkmıştır.⁴¹⁵ Buğday fiyatının yükselmesine belirtilen sebeplerden birisi neden olmalıdır.

Zeytinyağı, Halep'te binlerce yıllık geçmişi bulunan bir üründür. Suriye'nin Ebla şehrindeki bulgu ve arşiv verileri, Milattan Önce 3000 yılının ortalarında ekimi yapılan tarım toprağının ekilen mahsul alanı bakımından zeytin ağaçları ilk üçün

⁴¹² Fakat Avrupa'da buğday fiyatlarının yükseldiği dönemlerde Osmanlı Devleti, bu yasaklamada esneklik gösterebilmekteydi. Mehmet Bulut, "17. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, No: 39, 2000, s. 23-35.

⁴¹³ Kabacık *a. g. e.*, s. 222.

⁴¹⁴ Belge: 1459, Tarih: 15 Zilka'de 956/ 5 Aralık 1549.

⁴¹⁵ Belge: 270, Tarih: 21 Muharrem 962/ 16 Aralık 1555.

içerisinde yer almaktadır.⁴¹⁶ Bununla birlikte zeytinyağı sabunun da hammaddesidir. Halep'te imal edilen sabunlar, *sabunhane* denilen ve şahıslara ait olan imalathanelerde büyük ölçüde zeytinyağından imal edilmekteydi.⁴¹⁷ Bu iki ürün Halep'te, rıtl⁴¹⁸ ya da kıntar birimleriyle satılmaktaydı. 957/1550 yılında Halep'te satılan zeytinyağının rıtlı (2,28 kg), 0,05 altın iken⁴¹⁹ 962/1555 yılında zeytinyağının rıtlı değeri 0,0475 altına düşmüştür.⁴²⁰ Sabunun aynı yıldaki rıtlı değeri ise 12,5 kıt'adır.⁴²¹

Yavuz Sultan Selim'in İran seferine çıktığı vakit, İran ile yapılan ipek ticaretini yasaklaması ve İran'a karşı bazı ambargolar uygulatması, her ne kadar Halep'te dokuma endüstrisini olumsuz etkilese de⁴²² Kanuni Sultan Süleyman döneminde verilen kapitülasyonlarla yabancı uyruklu tüccarların Halep'e gelişlerinde ve göstermiş oldukları ticari faaliyetlerde artış görülmüştür.⁴²³ Halep'te ipek satışları yine rıtlı birimi (600 dirhem, 2,153 kg) veya 700 dirhem (2,217 kg) ağırlığı esas alınarak yapılmaktaydı.⁴²⁴ Halep'te ipek satış kayıtlarından rıtlı cinsinden ipeğin değeri 5 ya da 6 altın arasında değişmekteydi.⁴²⁵

Bitkisel bir ürün olan kına ile ilgili toplam 6 adet satış kaydı bulunmaktadır. Halep'te kına birim fiyatları ise rıtlı 0,055 altın⁴²⁶ ile ferdesi(balya) 2,8 altın⁴²⁷ arasında değişmekteydi.

Halep'te hazır hale getirilen elbise satışları, kayıtlarda dikkat çekmektedir. Halep'te satışı yapılan elbise fiyatları, 7 altından başlayıp⁴²⁸ 230 altına kadar çıkabilmekteydi.⁴²⁹ Elbisenin yapıldığı kumaş, üzerinde kullanılan materyallerin

⁴¹⁶ Mehmet İsmail Başoğlu, *Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009, s. 20.

⁴¹⁷ Mustafa Tayar, "Küllerin İnsanlığa Hediyesi Sabun I," *Gıda Dergisi*, İstanbul, Ocak 2014, s. 70.

⁴¹⁸ Arap dünyasında en fazla kullanılan ağırlık birimidir. Genel olarak kabul gören rıtlı değeri, kantarın 1/100'i veya 130 dirhem olduğudur. Taşkın, *a. g. t.*, s. 101. Standart Osmanlı kantar değeri ise 56,449 kilogramdır. İnalçık, *a. g. e.*, s. 443.

⁴¹⁹ Belge: 532, Tarih: 27 Cemâziye'l-Âhir 957/ 13 Temmuz 1550.

⁴²⁰ Belge: 603, Tarih: 17 Cemâziye'l-Evvel 962/ 9 Nisan 1555.

⁴²¹ Belge: 2691, Tarih: 13 Zilka'de 962/ 29 Eylül 1555.

⁴²² Afşin Şahin ve Sibel Cengiz, "16'ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İran Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c.I, Sayı 1, 2010, s. 69-82

⁴²³ Tekin, *a. g. m.*, s. 687-688.

⁴²⁴ Kabacık, *a. g. e.*, s. 226.

⁴²⁵ Belge: 271 Tarih: 21 Muharrem 962/ 16 Aralık 1555.

⁴²⁶ Belge: 2933, Tarih: 24 Safer 962/ 18 Ocak 1555.

⁴²⁷ Belge: 2774, Tarih: 29 Ramazân 962/ 17 Ağustos 1555.

⁴²⁸ Belge: 1834, Tarih: 9 Cemâziye'l-Evvel 962/ 1 Nisan 1555.

⁴²⁹ Belge: 3016, Tarih: 9 Şevvâl 961/ 7 Eylül 1554.

değeri, nakışlı olup olmaması gibi unsurların elbise fiyatlarında etkili olduğu görülmüştür. 230 altın dönemin şartları düşünüldüğünde ortalama bir elbise fiyatının çok üstünde bir rakamdır. Bu fiyat, nakışlı beyaz kadife bir elbise için ödenmiştir. 23 Şevvâl 962 tarihli başka bir kayıta⁴³⁰ ise 6 adet altın işlemeli elbise için 300 altın ödenmiştir.

Yukarıda bilgi verilen ticari ürünler ile birlikte aşağıdaki tabloda bazı yıllara ait çeşitli ürünlerin fiyatları verilmektedir.

Tablo 2.1.1.1. Bazı Ticari Ürünler ve Değerleri

Tarih	Ürün	Miktar	Birim Fiyat	Toplam Fiyat	
956/1549	Buğday	3 mekuk	1,66 altın	5 altın	Belge: 1459
957/1550	Buğday	2 rıtl	23 kıt'a	46 kıt'a	Belge: 380
962/1555	Buğday	2 mekuk	8 altın	16 altın	Belge: 270
962	Buğday	2 mekkuk	2 altın	1 altın	Belge: 626
962	Buğday	150 mekkuk	2,73 altın	410 altın	Belge: 2443
972/1564	Buğday	13 mekuk	3 altın	39 altın	Belge: 2346
956/1549	Ceviz	8 kantar	2,25 altın	18 altın	Belge: 1391
962/1555	Un	60 rıtl	1 altın 11 kıt'a	67 kıt'a	Belge: 2393
956/1549	Odun	8 deve yükü	1,75 altın	14 altın	Belge: 1422
957/1550	Zeytin Yağı	300 rıtl	0,05 altın	15 altın	Belge: 532
962/1555	Zeytin Yağı	2 kantar	4,75 altın	9,5 altın	Belge: 603
962	Sabun	100 rıtl	12,5 kıt'a	31 altın 10 kıt'a	Belge: 2691
962	Kahve	22 ölçek (kupa)	20, 63 kıt'a	11 altın 14 kıt'a	Belge: 2280
961/1554	Kına	242 rıtl	0,11 altın	28,6 altın	Belge: 2479
961	Kına	117 rıtl	3 Halebi dirhem	351 Halebi dirhem	Belge: 3338
962/1555	Kına	140 rıtl	4 kıt'a	14 altın	Belge: 2723
962	Kına	5 feradat	2,8 altın	14 altın	Belge: 2774
962	Kına	80 rıtl	0,055 altın	4,4 altın	Belge: 2933
962	Kına	128 rıtl	0,095 altın	12 altın	Belge: 2978
956/1549	Nil	86 rıtl	0,375 altın	35,75 altın	Belge: 1034
961/1554	Elbise	1 adet	8 altın	8 altın	Belge: 2996
961	Elbise	1 adet nakışlı beyaz kadife elbise	230 altın 40 kıt'a	230 altın 40 kıt'a	Belge: 3016
962/1555	Elbise	6 adet altın işlemeli elbise	50 altın	300 altın	Belge: 1691
962	Elbise	1 adet	7 altın	7 altın	Belge: 1834
962	Elbise	1 adet	34 altın	34 altın	Belge: 2271
962	Elbise	1 adet	48 altın	48 altın	Belge: 2873
963/1556	Elbise	1 adet uzun kollu önü açık erkek elbisesi	110 kıt'a	110 kıt'a	Belge: 776
962/1555	Halı	1 adet cami halısı	1 altın	1 altın	Belge: 596

⁴³⁰ Belge: 1691, Tarih: 23 Şevvâl 962/ 10 Eylül 1555.

956/1549	Kaftan	7 setrik kaftan	5 altın	35 altın	Belge: 1035
961/1554	Kemha Kumaş	322 zirâ	3,56 altın	1149 altın	Belge: 2521
962/1555	Kumaş	420 zirâ	0,16 altın	70 altın	Belge: 2462
963/1556	Pamuk Kumaşı	13 kıntar	5 altın	65 altın	Belge: 366
963	Pamuk Kumaşı	12 kıntar	11,66 altın	140 altın	Belge: 370
956/1549	Kaftan	7 adet	7 altın	49 altın	Belge: 1035
956	İpek	11 zira uzunluğunda	1 altın	11 altın	Belge: 1221
962/1555	İpek	1 ritl	5,5 altın	5,5 altın	Belge: 271
962	İpek	1080 dirhem ağırlığında	0,016 altın	18 altın	Belge: 2010
962	İpek	340 dirhem ağırlığında	0,016 altın	3,7 altın	Belge: 2955
962	Pamuk	18 kıntar	3,61 altın	65 altın	Belge: 2288
962	Pamuk	7,5 kıntar	10,66 altın	80 altın	Belge: 2326
961/1554	Mercan	24 ritl	29,16 altın	700 altın	Belge: 2487
962/1555	Kitap	2 adet	25 altın	50 altın	Belge: 2109

2.4. ÜCRETLER

2.4.1. İşçi Ücretleri

Halep halkının önemli bir bölümü, geçimini çeşitli yerlerde çalışarak sağlamaktaydı ve iş gücünün temelini yetişkinler oluşturmuyordu. Ancak çalışan nüfus arasında çocuk, kadın ve yaşlılar da bulunmaktaydı. Çalışma durumları, genellikle çocuk yaşlarda başlamaktaydı. Bazıları daha altı yaşlarında olan genç erkekler; sıradışı işlerde çalışıyor, ayak işleri yapıyor, yük taşıyor, esnafa yardım ediyor ve ticaret öğreniyorlardı.⁴³¹

İşçi ücretleri ve çalışma bedelleri hususunda 5 farklı tarihe ait toplam 16 adet sicil kaydı tespiti yapılmıştır. İşçiler, bazen ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuk,⁴³² bazen bir esir,⁴³³ bazen de sıradan bir vatandaş⁴³⁴ olabilmekteydi. Halep'te işçi ile işveren arasında yapılan sözleşme süreleri de 2 ay⁴³⁵ ile 3 yıl⁴³⁶ arasında değişmektedir. Halep'te yapılan işçi çalıştırma sözleşmelerinin süresi çoğunlukla 1

⁴³¹ Marcus, *a. g. e.*, s. 207.

⁴³² Belge: 705, Tarih: 1 Şa'bân 962/ 21 Haziran 1555.

⁴³³ Belge: 769, Tarih: 18 Safer 963/ 2 Ocak 1556.

⁴³⁴ Belge: 2383, Tarih: 20 Cemâziye'l-Âhir 962/ 12 Mayıs 1555.

⁴³⁵ Belge: 3083, Tarih: 13 Şevvâl 961/ 11 Eylül 1554.

⁴³⁶ Belge: 625, Tarih: 22 Cemâziye'l-Evvel 962/ 14 Nisan 1555.

yıldır.⁴³⁷İşveren tarafından işçiye yapılan ödemeler; günlük,⁴³⁸aylık⁴³⁹veya yıllık⁴⁴⁰ olarak yapılabildiği gibi işçiye bir miktar avans ödendiği⁴⁴¹ durumlar da kayıtlarda görülmüştür.

Sicil kaydında, H. 956/1549 yılına ait 5 farklı işçi sözleşmesinin tespiti yapılmış olup bu dönemde bir işçiye ödenen aylık ücret, 20 kıt'a ile 50 kıt'a arasında değişmektedir. Bu dönemin en yüksek aylık işçi ücreti, işverenin bostanını bellemek, fidan dikmek ve yetiştirmek amacıyla çalıştırılan işçiye ödenmiştir.⁴⁴²En düşük miktar olan 20 kıt'a ise, bir taş ustasının yanında çalıştırılan işçiye ödenmiştir.⁴⁴³Bu yılın ortalama aylık işçi ücretleri, 36,66 kıt'adır. H.961/1554 yılının en düşük miktarı olan 10 kıt'a, bir çocuğa dokuma işlerinde çalışması karşılığında ödenmiştir.⁴⁴⁴Bu yılın en yüksek miktarı ise 240 kıt'a olup bu miktar vasıfları belirtilmeyen bir işçiye, 2 aylık bir zaman diliminde çalışması karşılığında ödenmiştir.⁴⁴⁵Bu kayıta işçinin ne tür bir iş karşılığında bu miktarı aldığı tespit edilememiştir. Bu anlamda sicil kayıtları; işçi sözleşmeleriyle ilgili detaylı bilgilerden ne yazık ki yoksundur. Özellikle kayıt sayısı bakımından az olması, bu durumu dönemsel olarak analiz etmemizi kısıtlamaktadır.

Ergenlik çağına ulaşmamış çocukların Halep'te aylık kazançları ortalama 11,24 kıt'adır. Çocukların bedensel ve ruhsal dayanıklılığı düşünüldüğü vakit, onların Halep'te genel olarak daha hafif işlerde çalıştırıldığı düşünülmektedir. Fakat bazı çocukların ise küçük yaşta bir meslek sahibi olabilmesi için ustaların yanına verildiğini görmekteyiz. 4 Zılka'de 961/ 1 Kasım 1554 tarihli bir belgede,⁴⁴⁶bir baba küçük yaştaki oğlunu dokuma sanatını öğrenebilmesi amacıyla Dokumacı Mustafa b. Muhammed'in yanına göndermiştir. 3 yıllığına yapılan işçi sözleşmesine göre işveren, küçük çocuğa her ay 10 kıt'a ödemekle yükümlü tutulmuş ve 4 altın da baba tarafından, işverenden peşinat alınmıştır. Şayet çocuk bu mesleği bahsi geçen zaman diliminde öğrenirse, baba meslek erbabına şer'i adak yoluyla 10 altın ödeyeceğini, öğrenemez ise adı geçen çocuğa meslek erbabının hiçbir şey ödemeyeceği esasları

⁴³⁷ Belge: 675, 890, 1129, 1173, 2383, 2546.

⁴³⁸ Belge: 1173, Tarih: 29 Şevvâl 956/ 20 Kasım 1549.

⁴³⁹ Belge: 1375, Tarih: 8 Zılka'de 956/ 28 Kasım 1549.

⁴⁴⁰ Belge: 625, Tarih: 22 Cemâziye'l-Evvel 962/ 14 Nisan 1555.

⁴⁴¹ Belge: 1375, 1129, 2614.

⁴⁴² Belge: 1129, Tarih: 20 Cemâziye'l-Âhir 962/ 12 Mayıs 1555.

⁴⁴³ Belge: 2383, Tarih: 20 Cemâziye'l-Âhir 962/ 12 Mayıs 1555.

⁴⁴⁴ Belge: 2614, Tarih: 4 Zılka'de 961/ 1 Kasım 1554.

⁴⁴⁵ Belge: 3083, Tarih: 13 Şevvâl 961/ 11 Eylül 1554.

⁴⁴⁶ Belge: 2614, Tarih: 4 Zılka'de 961/ 1 Kasım 1554.

konulmuştur. Çocuk işçiler ile ilgili kayıtların tamamında, sözleşmeler ya doğrudan ailesi⁴⁴⁷ ya da ailesinin vekâlet verdiği bir kişi⁴⁴⁸ tarafından yapılmaktaydı.

Halep'te köleler de işçi olarak çalışabilmekteydi. Fakat kölelerin almış olduğu ücret, hür bir insanın kazancından çok daha düşük bir miktardır. 18 Safer 963/ 2 Ocak 1556 tarihli bir belgede⁴⁴⁹ Ermeni Kilâf b. Berzdân isimli akli başında yetişkin beyaz bir köle, 3 yıllığına 15 altın karşılığında Nasrânî Ermeni Havâce Altun b. Şükür'ün yanında çalışma konusunda anlaşmıştır. Bu kölenin yıllık kazanç bedeli 5 altın (200 kıt'a), aylık kazancı ise yaklaşık 16,66 kıt'a eder ki bu rakam normal aylık işçi maaşlarının hemen hemen yarısı kadardır.

Sicil kayıtlarında yer alan işçi çalıştırma sözleşmeleri, işveren ile işçi arasındaki hukuksal bir anlaşmadır. Yani her iki tarafın da haklarını korumak ve olası bir anlaşmazlığın önüne geçmek, işçi sözleşmelerinin esas amaçlarını teşkil eder. Fakat bazı kayıtlarda işçi çalıştırma sözleşmelerine rağmen işçi ile işveren arasında bazı anlaşmazlığın olduğunu görmekteyiz. Özellikle Halep'te yaşanan bu sıkıntıların büyük bir çoğunluğu, işverenin işçisine ödeme yapmaması ile ilgilidir. 7 Receb 957/ 22 Temmuz 1550 tarihli bir belgede⁴⁵⁰ Hacı Receb b. Muhammed ve Berrâk b. İskender, Hüseyin b. İbrahim'in, A'yntâbli Hüseyin b. el-Hâik'ten, bir yıllığına hizmetinde çalışmak üzere 5 kıbrısî alacağı olduğuna, fakat Hüseyin'in dört aydır onun hizmetinde olduğu halde, alacağının hala ödenmediğine şahitlik yapmışlardır. Yine başka bir belgede⁴⁵¹ İstanbul'un Rüstem Mahallesinden Reis Muhammed b. Ahmet, Hüseyin b. Abdullah'a kısarak ücretinden kaynaklanan vezin ve ayarı tam 15 sultânî altın ve bir yıllık çalışması karşılığında 10 sultânî borçlu olduğunu ikrar etmiştir.

Aşağıdaki tabloda, sicil kayıtlarında geçen işçi sözleşmelerinin bazı özellikleri açıklama kısmında belirtilmiş ve işçinin ortalama aylık kazancı esas alınmıştır. Bununla birlikte aylık kazanç arasındaki değerleri daha sağlıklı değerlendirebilmek için tüm aylık kazançlar kıt'a para birimine dönüştürülerek tabloya yansıtılmıştır.

⁴⁴⁷ Belge: 2614, Tarih: 4 Zilka'de 961/ 1 Kasım 1554.

⁴⁴⁸ Belge: 2804, Tarih: 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555.

⁴⁴⁹ Belge: 769, Tarih: 18 Safer 963/ 2 Ocak 1556.

⁴⁵⁰ Belge: 890, Tarih: 7 Receb 957/ 22 Temmuz 1550.

⁴⁵¹ Belge: 675, Tarih: 17 Receb 962/ 7 Haziran 1555.

Tablo 2.1.1.2. İşçi Ücretleri

Sıra No	Tarih	Açıklama	Aylık Kazanç	
1	956/1549	1,5 yıllık çalışma bedeli, 15 altındır.	33,33 kıt'a	Belge: 968
2	956	Yıllık çalışma bedeli, 15 altındır.	50 kıt'a	Belge: 1129
3	956	Günlük 1 kıt'a ödemek suretiyle, 1 yıllığına işçi kiralama.	30 kıt'a	Belge: 1173
4	956	Aylık 50 kıt'a ödemek suretiyle, 4 aylığı 5 altın peşin ödenmiştir.	50 kıt'a	Belge: 1375
5	956	Bir gencin yıllık çalışma bedeli, 6 altındır.	20 kıt'a	Belge: 2383
6	957/1550	Yıllık çalışma bedeli, 5 altındır.	16,66 kıt'a	Belge: 890
7	961/1554	6 aylık çalışma bedeli, 6 altındır.	40 kıt'a	Belge: 2509
8	961	Günlük çalışma bedeli 4 kıt'adır	120 kıt'a	Belge: 2546
9	961	2 aylık çalışma bedeli, 12 altındır.	240 kıt'a	Belge: 3083
10	961	3 yıllık çalışma bedeli, 9 altındır.	10 kıt'a	Belge: 2614
11	962/1555	Yıllık çalışma bedeli, 5 altındır.	16,66 kıt'a	Belge: 625
12	962	Yıllık çalışma bedeli, 10 altındır.	33,33 kıt'a	Belge: 675
13	962	Buluğ çağına ulaşmamış çocuğun yıllık çalışma bedeli, 3,5 altındır.	11, 66 kıt'a	Belge: 705
14	962	Çocuğun yıllık çalışma bedeli, 3,25 altındır	10,83 kıt'a	Belge: 2804
15	963/1556	4 aylık çalışma bedeli, 1 altındır.	10 kıt'a	Belge: 766
16	963	Beyaz bir kölenin 3 yıllık çalışma bedeli, 15 altındır.	16,66 kıt'a	Belge: 769

Bazı sicil kayıtlarında ise ticari kervanlarda çalışan işçilerle ilgilidir. Kervanlar yolculuk sırasında yazın sıcağın kaçınmak, diğer mevsimlerde ise konaklanması gereken yere gündüz varmak için, gündüzden ziyade gece yol almaktaydı. İşte gece yolculuğu esnasında özellikle bazı işçiler, yolların aydınlatılması için meşale taşıma ve gerekli odun tedariki sağlama işlerini yapmaktaydı. Bunun dışında bazı işçilerin ise kervan yolculuğu boyunca yemek pişirme ve su temini gibi işler yürüttüğünü görmekteyiz.

Tablo 2.1.1.3. Kervanlarda Çalışan İşçilere Ödenen Ücretler

Sıra No	Tarih	Mevki	Açıklama	Ücret	
1	962/1555	Halep- Amasya	4 adet Meşale	28 altın	Belge: 196
2	962	Halep- Amasya	3 adet Meşale	3 altın	Belge: 197
3	962	Halep- Amasya	2 adet Meşale	3 altın	Belge: 199
4	962	Halep- Amasya	2 adet Meşale	14 altın	Belge: 200
5	962	Halep- Amasya	3 kişinin meşale taşıma ve meşaleler için gerekli olan odun ve yağ gibi malzemeleri tedarik etme 28 altın	9,3 altın	Belge: 208
6	962	Halep- Arafat	3 kişiye 16 haml yükü taşıma, yemek pişirme ve su temini için ödenen miktar,20 altın.	6,66 altın	Belge: 2203

2.4.2. Ulaşım Ücretleri

Suriye'nin kuzeyindeki en önemli kent olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz İran arasındaki yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı, ticaret kervanlarının uğrak noktası haline gelmiştir. Bu özelliğinden dolayı da, kent üzerinde önemli çalışmalar yapan Bruce Masters tarafından “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti*” olarak adlandırılmıştır.⁴⁵²

Bir liman kenti olan İskenderun, Halep'in Avrupa'ya açılan satış kapısıdır. İki şehir arasındaki güzergâhta Batıdan gelen ürünler ile Avrupa'ya gidecek olan bölge ve doğu mallarının taşımacılığı yük hayvanlarıyla yapılırdı. Ters istikametindeki yollar Bağdat, Musul ve Basra'ya kadar uzanmaktadır. Halep; Arap, İran ve Hint mallarını uygun bir şekilde toplamış olan bu şehirlerle oldukça kapsamlı bir alışveriş sürdürülmüştür. Şehri, kuzeyde Antep, Urfa ve Diyarbakır gibi Anadolu'nun belli ticaret merkezlerine bağlayan yollar da oldukça yoğundu. Güneye doğru inen yol da Suriye'nin Filistin, Mısır ve Arabistan'la temel bağı olan Şam'a gitmektedir.⁴⁵³

Halep'in büyük oranda doğudan gelen kervanlar için oldukça elverişli olması, bu merkezin uluslararası ticari bir potansiyel kazanmasını sağlamıştır. Kervanlarla yolculuk eden tüccar ve yolculara; hamam, kervansaray gibi konforlu mekânlar sağlanmasının yanı sıra onların can ve mal güvenliği de koruma altına alınmaktaydı. Bu gelişmelere paralel olarak tüccarların Halep'te ticaret yapmalarını sağlayan bir diğer unsurlar ise yerel üretim olan kaliteli kumaşlar, sabun ve deri işleriydi. Bu mallara ek olarak hacdan dönen hacıların kente getirdiği kahve, İran ya da Hindistan'dan gelen tüccarlarca satın alınmakta ve İran'dan ipek veya Hindistan-Basra yolundan çivit ve pamuklu baskılı kumaş getirilen develerle geri taşınmaktaydı.⁴⁵⁴

Halep'te sanayi öncesi dönemin karakteristik bir özelliği olarak ulaşım ve nakliyede, çoğunlukla at, deve ve katır gibi hayvanlar kullanılmaktaydı.⁴⁵⁵ Bu

⁴⁵² Mehmet Köçer vd., *a. g. e.*, s.21.

⁴⁵³ Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Kenti Halep*, Çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 48.

⁴⁵⁴ Tekin, *a. g. m.*, s. 685.

⁴⁵⁵ Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 282.

sebeplerden ötürü, çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen ulaşım, çok uzun bir zaman sürebilmekteydi.⁴⁵⁶

Tablo 2.1.1.4. Kervanların Yol Güzergâhları ve Ulaşım Ücretleri

Sıra No	Tarih	Güzergâh	Açıklama	Ücret (Altın)	
1	956/1549	Halep/Medine/Mekke/Arafat/Mekke	130 rıtl ağırlığında iki tiftik yükü ve 2 yiyecek- içecek yükü 4 deve ile taşınmıştır.	65	Belge: 1507
2	956	Halep/Şam/Mekke/Arafat/Mekke	2 mehâra (), 130 rıtl ağırlığında yiyecek ve 150 Halebî rıtl ağırlığında su, 3 deve ile taşınmıştır.	48	Belge: 1515
3	961/1554	Halep/Mekke	Yemek, uyku ve yiyecek malzemesi, çadır ve su içeren 4,5 deve yükü sadece gidiş için taşınmıştır.	66	Belge: 2533
4	961	Halep/Mekke	Yiyecek, su, yemek gereçleri ve uyku gereçleri içeren 6 parça yük sadece gidiş için develerle taşınmıştır.	90	Belge: 2534
5	961	Halep/Mekke/Arafat/Mekke/Halep	Gidişte 2,5 yük taşınması dönüşte ise bu yükün 1,5 yük olacağı esasına göre anlaşılmıştır.	73	Belge: 2540
6	962/1555	Halep/Şam/Medine/Mekke/Arafat/Mekke	Deve ile tahtadan yük taşımaya yarayan sandık ve yolcular taşınmıştır.	18	Belge: 2775
7	962	Halep/Şam/Medine/Mekke/Arafat/Mekke	Şeyl ve seyr için hazırlanmış 2 deve üzerinde taşınmıştır.	35	Belge: 710
8	962	Halep/Şam/Mekke/Arafat/Mekke	Her biri 130 halebî rıtl ağırlığında 7 parça yük, nakliye ve yürüme için teçhizatlı 7 deve tarafından taşınmıştır.	105	Belge: 1540
9	962	Halep/Bursa	Çeşitli baharatlardan oluşan toplam 30 kantar yük, develerle taşınmıştır.	167	Belge: 1726
10	962	Halep/Adana	13 deve yükü, adet başına 75 kıt'aya taşınmıştır.	24,37	Belge: 1799

⁴⁵⁶ Fransız seyyah Guillaume Grelot bir anısını şöyle anlatmaktadır; *"Kervanlarla seyahat ettiğim zamanlar bana kervanda bulunan Türkler meyve, şerbet ve bazen bir fincan kahve ikram ederlerdi. Halep'ten Diyarbakır'a giden ve on beş gün süren yolda, kervanda yalnız tek Avrupalı bendim. Neşeli ve genç beş altı Türk taciri ile bu yolculukta arkadaşlık ettim ve hiç sıkılmadım."* Gülgün Üçel Aybet, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler", *İslam Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 660.

11	962	Halep/Adana	12 deve yükü, adet başına 70 kıt'aya taşınmıştır.	21	Belge: 1800
12	962	Mısır/Halep	4 deve yükü taşınmıştır.	24,5	Belge: 1814
13	962	Şam/Halep	Deve ile yük taşıma	24,5	Belge: 2390
14	962	Halep/Arafat/Mekke	Eşya taşıma tahtası, yiyecek,140 rıtl su, fanus, cezve, örtü ve yatak ile yolcular 2 tane deve ile taşınmıştır.	3	Belge: 2805
15	962	Şam/Arafat/Mekke/Medine/Şam	Karşılıklı iki kişinin oturacağı eşya taşıma tahtası, su, yiyecek, örtü, yatak ve birkaç yemek eşyası 22 adet deve tarafından taşınmıştır.	352	Belge: 2806
16	962	Halep/Şam/Medine/Mekke/Arafat/Mekke	Yolcu, tahtadan yapılmış taşıma aleti ve yiyecek, 3 adet deve tarafından taşınmıştır.	50	Belge: 2826
17	963/1556	Halep/Tokat	16 yük katırlarla taşınmıştır.	3,75	Belge: 790

2.5. GAYRİMENKUL FİYATLARI

2.5.1. Ev Fiyatları

Halep sicil kayıtlarında ev satışıyla ilgili 6 farklı tarihten toplam 157 adet belge tespit edilmiştir. Satışı yapılan evin hangi mahallede bulunduğu ve ne tür özelliklere sahip olduğu konularında kayıtlarda önemli bilgiler bulunmaktadır. Evlerin sahip olduğu bölümler, tuvalet, salon, mutfak banyo, su kuyusu ve oda sayısı hakkında bilgilere yer verilmektedir. Bazı kayıtlarda evin hissesinin tamamının satışı yapılırken bazılarında ise hissenin bir kısmının satışı yapılmaktaydı. Bu durum miras sonucu ev üzerinde hisse sahibi olan kimselerin kendi hisselerinin satışıyla ilgili olmalıdır. Bu tür kayıtlarda, hisse değeri ile hisse sayısı çarpılarak ev fiyatının tam fiyatı bulunmuş ve bu şekilde tabloya yansıtılmıştır.

956/1549 yılına ait toplam 23 adet ev satışıyla ilgili kayıt tespit edilmiştir. 956/1549 yılında ortalama ev satış değeri, 41,28 altındır. Halep'te 956/1549 yılı içerisinde en yüksek ev fiyatı 180 altın olup bu miktar, Altın boğa Mahallesiinde yer

alan, avlu, 4 oda, tabaka, su kuyusu ve mutfaktan oluşan bir eve verilmiştir.⁴⁵⁷ En düşük fiyata satılan ev ise Bendere Mahallesi'nde 13 altına satılmıştır.⁴⁵⁸

961/ 1554 yılında 23 adet ev satış kaydının bulunmaktadır. Bu yılda en yüksek ev fiyatı 142 altın olup bu ev Anter Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yıllar ilerledikçe yüksek fiyatlı evlerin bulunduğu mahalleler değişmektedir. Bu durum bize, Halep'in geliştiğini ve yeni gözde semtler ortaya çıktığını göstermektedir. Mesela 962/1555 yılında ise en yüksek ev satış değeri 825 altın olup bu bahsi geçen ev,⁴⁵⁹ Ferafire Mahallesi'nde yer almaktadır.

962/1555 yılında, ev satışına dair toplam 87 belgenin 19 adedinde geçen ev satış fiyatı 100 altın ve üzerindedir. 100 altın ve üzerinde bir fiyata sahip olan evlerin, Halep'in birbirinden farklı mahallelerde yer alması, Halep'te yaşayan kimselerin alım gücünün arttığını da göstermektedir. 962/1555 yılının ortalama ev fiyatı ise, 87,20 altındır. Halep'te yıllara göre ortalama ev fiyatının da yükseldiği görülmektedir. Bu durum Halep mahallelerinin zaman ilerledikçe gelişmesiyle ilgili bir durumdur. Aşağıda yıllara göre satılan ev miktarları ve fiyatları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2.1.2.1. Yıllara Göre Halep'te Ev Fiyatları

Sıra	Tarih	Mahalle Adı	Özellik	Fiyat (Altın)	
1	956 (1549)	Safsafa Mah.	Avlu, 2 oda	25	Belge: 977
2	956	Altınboğa	Avlu, 4 oda, tabaka, su kuyusu, mutfak	180	Belge: 996
3	956	Cub Esedullah	Avlu, su kuyusu ve mutfak	20	Belge: 1025
4	956	Altın Hamamı Yakını	Ev	64	Belge: 1109
5	956	Hendek Baluc	Ev	24	Belge: 1117
6	956	Dellâfîn	5 Oda, avlu, su kuyusu, mutfak	40	Belge: 1140
7	956	Meşârika	Ev	36	Belge: 1169
8	956	Kastel El-Mâverdî	Avlu, 3 oda, su kuyusu	27	Belge: 1213
9	956	Şerî'atlu	Oda, avlu	20	Belge: 1218
10	956	Hamza Bey	Avlu, 2 oda, mutfak, su kuyusu	24	Belge: 1252
11	956	Altın Boğa	Avlu, su kuyusu, mutfak	43	Belge: 1256
12	956	Ekrâd	2 oda, avlu, mutfak, su kuyusu	20	Belge: 1265
13	956	Sâhat Bizâ	2 oda, avlu, mutfak, su	28	Belge: 1267

⁴⁵⁷ Belge: 996, Tarih: 17 Zilka'de 956/ 7 Aralık 1549.

⁴⁵⁸ Belge: 1512, Tarih: 25 Zilka'de 956/ 15 Aralık 1549.

⁴⁵⁹ Belge: 2175, Tarih: Evâhir Şa'bân 962/ 19 Temmuz 1555.

			kuyusu, incir ağacı olan ev		
14	956	Hendek Bâlûc	Ev	13,5	Belge:1302
15	956	Ekrâd	Ev	18	Belge:1309
16	956	Hânus Sebîl	1 oda, avlu, mutfak, yarım su kuyusu olan ev	20	Belge:1313
17	956	Hâric Bâbu'n-Nasr'da Atavî Sokak	Avlu, 2 oda, tabaka, su kuyusu, mutfak	65	Belge: 1320
18	956	Ferrâbîn	6 oda, avlu, su kuyusu, mutfak	99	Belge: 1342
19	956	Cellûm	Ev	25	Belge: 1365
20	956	Hân-ı Sebîl	Avlu, 2 oda, mutfak,	35	Belge:1463
21	956	Bendere Mah.	2 oda, su kuyusu ve kiler bulunan avlunun tümü	13	Belge:1512
22	956	Dâhil Bâbun Nasr	Ev	20	Belge:1518
23	956	Göçek	11 mesken, avlu, mutfak ve Ebbarın çarşısındaki dükkân	90	Belge: 1520
24	957 (1550)	Beyâda	Kemerli giriş, küçük irakî tarzda bir oda, mutfak, su kuyusu ve üstü açık avlu	56	Belge:438
25	957	Me'âdî	Oda, su kuyusu, müsterâh ve avlu	10,5	Belge:480
26	957	Me'âdî	3 oda, su kuyusu, müsterâh ve avlu	20	Belge:481
27	957	Dâhil Bâbul Makâm	Irakî tarzda bir oda su kuyusu, müsterâh ve avlu	25	Belge:505
28	957	Meşârike	3 irakî beyit, su kuyusu, mürtefik ve avlu	96	Belge:557
29	957	Cellûm	1 avlu, 2 salon, mutfak, su kuyusu, sarnıç, ahır, tütün için bir oda	170	Belge:583
30	957	Cedîde	7 mahzen, mağara, müsterâh ve bir avlu	95	Belge:893
31	957	Sâhat Bizâ	2 oda, bir murabba, eyvan, su kuyusu, mürtefik ve avlu	40	Belge:901
32	957	Dellâlîn	2 oda, salon, su kuyusu, müsterâh ve avlu	98	Belge:906
33	957	Kasîle	1 oda, mutfak, su kuyusu, mürtefik ve avlu	50	Belge:941
34	957	Cebeli Semâna Bağlı Müslimiyye Köyü	1 ev, 2 bodrum, ahır, düş ve bahçe	90	Belge:3001
35	961 (1554)	İbn Melik	2 oda, mutfak avlu ve su kuyusu	40	Belge:2476
36	961	Sâhat Bizâ	Ev	12	Belge:2499
37	961	El-Cubeyle	3 oda, avlu ve su kuyusu ile Hilân Kanalı'ndan gelen bir su kuyusu bulunan mamur evin yarısı	60	Belge:2523
38	961	Bâbul Mağar	8 ev ve tuvalet	5	Belge:3028
39	961	Sâhat Bizâ	Ev	45	Belge:3030
40	961	Cub Esedullah	1 salon, kubbe, taş merdiven, yazlık, tabaka ve su kuyusu	20	Belge:3057
41	961	Anter	Bankusa bir oda, mutfak	142	Belge:3100

			ve su kuyusu		
42	961	Şeri'atlu	2 irakî ev ve bir tuvalet	38	Belge: 3118
43	961	Melendî	1 irakî ev, salon, ahır, mutfak, tuvalet ve su kuyusu	50	Belge:3144
44	961	Zahir-i Babül-Cinân	2 irakî ev, mutfak ve tuvalet	40	Belge:3162
45	961	Sahibiyye Medresesi yakını	Karşılıklı 2 evden oluşan bir ev, 2 salon, fiskiye, su kuyusu, mutfak ve tuvalet	85	Belge:3171
46	961	Bab'ul Cinan'ın dışında bir yer	Ev, kubbe, dehliz üzerinde bir tabaka ve tuvalet	25	Belge:3173
47	961	Çukurcuk	Bir murabba, bir ev ve su kuyusu	100	Belge:3183
48	961	El- Cubeyle	4 irakî ev, mutfak, tuvalet ve su kuyusu	18	Belge:3224
49	961	Şeri'atlu	Ev	70	Belge:3246
50	961	Kinnesrin	3 irakî ev, mutfak, tuvalet ve su kuyusu	60	Belge:3250
51	961	İbn Cunejd	3 irakî ev, mutfak, tuvalet, mağara ve su kuyusu	48	Belge:3256
52	961	Keltâviyye	1 irakî ev, küçük bir ev, su kuyusu ve tuvalet	40	Belge:3269
53	961	Kasile	2 Ev, mutfak ve su kuyusu	19	Belge:3273
54	961	Kellâse	2 irakî ev, bankusi tarzı mutfak, su kuyusu ve ağaç	100	Belge:3305
55	961	Belirtilmemiş	Avlu, bir irakî oda, mutfak ve su kuyusu	48	Belge: 3306
56	961	Halep	Harabe evin tümü ve hayatın dörtte biri	4	Belge:3315
57	961	El- Avniye	Ev	22	Belge:3343
58	962 (1555)	Hendek Bâlûc	Açık bir alan ve irakî odadan oluşan ev	10	Belge:28
59	962	Süveyka el-Haccârîn	1 oda, mutfak, çayır ve su kuyusu	210	Belge:51
60	962	Cübeyle	Avlu (iç bahçe), su kuyusu, mutfak, dış tuvalet	45	Belge:63
61	962	Cübeyle	Avlu, eyvan, üç oda, su kuyusu ve bir mutfak	100	Belge:68
62	962	Bahsîtâ	Odalar, su kuyusu ve üstü açık avlu	60	Belge:96
63	962	Şümeysâniyye	2 oda, bir mutfak, üstü açık avlu, mürtefik ve su kuyusu	43	Belge:104
64	962	Meşârîka	2 salon, 2 oda, üstü açık avlu, su kuyusu	80	Belge:109
65	962	Akabe	2 eyvan, odalar, kubbeler, murabbalar ve üstü açık avlu	500	Belge:113
66	962	Turbetul Gurebâ	1 oda, iki tabaka, bir mutfak, bir su kuyusu ve avlu	18	Belge:114
67	962	Çukur Kastal	Avlu ve irakî tarzda bir	10	Belge:138

			oda		
68	962	Cübeyle	Avlu, irakî tarzda bir oda ve mutfak	35	Belge:148
69	962	Safsâfa	Avlu ve irakî tarzda bir oda	24	Belge:165
70	962	Bâlis Kalesi Civarı	Ahır, mürtefik ve oda	19	Belge:182
71	962	Dudu	Avlu, irakî tarzda bir oda, mutfak, mürtefik, ve su kuyusu	17	Belge:198
72	962	Hendek Bâlûc	Avlu, irakî tarzda bir oda, mutfak, mürtefik	13	Belge:218
73	962	Ekrâd	Avlu, irakî tarzda iki oda, bir mutfak, bir su kuyusu ve mürtefik	20	Belge:237
74	962	Karlık	Irakî tarzda iki oda	5,5	Belge:598
75	962	Bâbul Hamâra	Avlu ve mağâra,	120	Belge:601
76	962	Muhammed Bey	Avlu, bir oda, kapu ve su kuyusu	40	Belge:618
77	962	Halep Kale altı	Ev	16	Belge:701
78	962	Şükür Ağa	Avlu, bir oda, dükkân, mutfak, su kuyusu ve mürtefik	32	Belge:727
79	962	Kal'atuş-Şerif	2 oda, su kuyusu, avlu	35	Belge:1556
80	962	Hâric Bâbun Nasr	3 oda, avlu, su kuyusu, mutfak	62	Belge:1559
81	962	Süveyka Hâtim	1 avlu, meclis, iki kubbe, su kuyusu	160	Belge: 1592
82	962	Şahtîn	1 avlu, 7 oda, su kuyusu ve mutfak	100	Belge: 1606
83	962	Cübeyle	Avlu, salon, kat, eyvan, kubbe, su kuyusu, mutfak ve dükkân	90	Belge:1614
84	962	Hamza Bey	3 oda, mutfak ve su kuyusu	30	Belge:1616
85	962	Muhammed Bey	Tek kubbeli 2 oda, dehliz ve su kuyusu	50	Belge:1627
86	962	Bahsîtâ	Eyvan, kubbe, bir oda, su kuyusu, avlu	100	Belge:1632
87	962	Bahsîtâ	2 kubbeli eyvan, su kuyusu, altta bir odalı kat, başka bir kat, avlu	100	Belge: 1634
88	962	Cübeyle	1 salon, 2 mesken, mutfak, su kuyusu, avlu ve bodrum	102	Belge:1639
89	962	Cübeyle	2 oda, mutfak, su kuyusu ve avlu	41	Belge:1641
90	962	Kahta Kasabası	1 mesken	12,5	Belge:1658
91	962	Hâric Bâbun Nasr	1 oda, mutfak, su kuyusu ve avlu	20	Sicil No: 1 Belge:1664
92	962	Oğul Bey	1 avlu, 3 oda, su kuyusu ve mutfak	49,6	Belge:1670
93	962	Zeheb	3 oda, su kuyusu, ahır, mutfak ve dış avlu	60	Belge:1688
94	962	Yahudiler	Ev	80	Belge:1700
95	962	Hâric Bâbun Nasr	4 mesken halinde, bir avlu, dükkân, mutfak.	58	Belge:1707
96	962	Yahudiler	Avlu, 2 eyvan, taş döşeme, su kuyusu, erzak odası, mutfak	480	Belge:1709

97	962	Dâhil Bâbul Ahmar	Taş döşemeli avlu, 3 oda, mutfak, su kuyusu	160	Belge: 1721
98	962	Cellûm	Ev	96	Belge:1763
99	962	Zâviye	Avlu, oda, üst kat, mutfak ve su kuyusu	40	Belge: 1787
100	962	Şeyh Bayrak	Avlu, bir kat üzerinde bulunan 2 oda	14	Belge:1871
101	962	Cellûm	2 salon ve mutfak	300	Belge:1883
102	962	Dudu	1 oda ve avlu	48	Belge:1929
103	962	Zâhir Bâbun Nasr	3 oda, bir avlu ve su kuyusu	55	Belge:2093
104	962	Ferâfire	Çatı, bahçe, 2 kubbeli eyvan, avlu ve ahır	825	Belge: 2175
105	962	Cellûm	2 oda, avlu, iki kubbeli eyvan, su kuyusu ve mutfak	50	Belge: 2185
106	962	Nûhiyye	3 oda bulunan üstü açık saha, mutfak, ahır ve su kuyusu	40	Belge:2187
107	962	Cübeyle	2 kat, su kuyusu, mutfak ve bir avlu	30	Belge:2193
108	962	Türbetul Gurebâ	Avlu, bankûsî tarzda 2 oda ve 2 salon, avlu ve su kuyusu	44	Belge:2210
109	962	Çukur Kastel	Avlu, oda, eyvan ve mutfak	600	Belge:2255
110	962	Cedide	Eyvan, kubbe, oda, altında kiler bulunan bir asma salon, dehliz ve avlu	86	Belge:2284
111	962	Hâric Bâbun Nasr	Avlu, oda ve mutfak	60	Belge:2285
112	962	Ferâfire	Avlu, 2 oda, su kuyusu ve mutfak	70	Belge:2287
113	962	Anter	Su kuyusu ve kanalizasyon kuyusu içeren harabe ev	22	Belge:2294
114	962	Türbetul Gurebâ	Oda, mutfak ve avlu	21	Belge:2320
115	962	Kellâse	Oda, su kuyusu ve avlu	20	Belge:2373
116	962	Kal'atuş- Şerif	2 oda ve avlu	23	Belge:2376
117	962	Akabe	2 bahçeli avlu, salon, mutfak ve odalar	500	Belge:2402
118	962	İbn Yakup	2 oda, avlu, mutfak ve su kuyusu	22	Belge:2414
119	962	Dudu	Oda, avlu, mutfak ve su kuyusu	28	Belge:2429
120	962	Kal'atuş Şerif	Oda, avlu ve mutfak	20	Belge:2436
121	962	Acâm	3 oda, avlu, su kuyusu, mutfak ve tuvalet	120	Belge:2625
122	962	Sâhat Bizâ	2 oda, salon, küçük su havuzu, su kuyusu, bir eyvan ve mutfak	80	Belge:2632
123	962	Hamza Bey	2 oda, avlu, bir kat ve tuvalet	20	Belge:2633
124	962	Altın boğa	2 oda, su kuyusu ve avlu	50	Belge:2634
125	962	Acem	Oda, avlu, salon mutfak ve su kuyusu	144	Belge:2663
126	962	Sâhat Bizâ	3 oda, 3 murabba, avlu, mutfak, kuyu ve tuvalet	100	Belge:2674
127	962	Tatarlar	İki kubbeli avlu, su	37	Belge:2676

			kuyusu ve su tesisatı		
128	962	Kasile	3 oda, avlu ve tuvalet	30	Belge:2687
129	962	Hendek Baluc	3 oda, mahzen, mutfak, üst kat, su kuyusu ve tuvalet	55	Belge:2689
130	962	Altın boğa	Avlu, salon, iki kubbe, su kuyusu, mutfak ve tuvalet	85,3	Belge:2690
131	962	Şeri'atlu	5 oda, avlu, mutfak ve su kuyusu	59	Belge:2715
132	962	Tatarlar	2 oda, avlu, su kuyusu ve tuvalet	37	Belge:2716
133	962	Cub Esedullah	Ev	20	Belge:2726
134	962	Elmacı	Oda, mahzenin yarısı seki ve su kuyusu	6	Belge:2752
135	962	Cirs-i Selâhif	2 oda, avlu, murabba, tuvalet ve kuyu	41	Belge:2779
136	962	Kalatu'ş Şerif	2 oda, avlu, mutfak ve tuvalet	50	Belge:2790
137	962	Dellâlîn	2 oda, avlu, salon ve su kuyusu	80	Belge:2803
138	962	Sâhat Bizâ	2 oda, tuvalet ve avlu	35	Belge:2822
139	962	Dellâlîn	1 Oda, avlu ve su kuyusu	50	Belge:2828
140	962	Dellâlîn	1 Oda, avlu, su kuyusu, mutfak ve tuvalet	58	Belge:2844
141	962	Handek Bâluc	Yeri mermerli, benkusi bir oda, bir ev, iki mağara ve su kuyusu	100	Belge:2925
142	962	Cub Esedullâh	Ev	20	Belge:2940
143	962	Dellâlîn	2 Ev, mutfak ve su kuyusu	60	Belge:2950
144	962	Handek Bâluc	Ev	28	Belge:2962
145	963 (1556)	Yakup	Avlu, üzerinde murabbaa bulunan irakî tarzda bir oda ve eyvan	160	Belge:288
146	963	Avniye	Irakî tarzda bir oda bulunan üstü açık avlu, su kuyusu	20	Belge:333
147	963	Cub Esedullah	Avlu, irakî tarzda üç oda, eyvan, iki mağara mutfak ve su kuyusu	80	Belge:367
148	963	İbn Melik	Avlu, üç oda, mutfak, mağara, su kuyusu ve mürtefik	42	Belge:752
149	963	Muhammed Bey	Irakî tarzda bir oda, avlu, def, mutfak, mağara, su kuyusu, mürtefik	35	Belge:754
150	963	Elmacı	1 avlu, bir kemerli oda, irakî tarzda bir oda, mutfak, su kuyusu, mürtefik	60	Belge:773
151	963	Beyâda	Avlu, irakî tarzda bir oda, mutfak, su kuyusu ve mürtefik	80	Belge:789
152	969 (1562)	Altınboğa	Avlu, iki oda, su kuyusu ve tuvalet	40	Belge:798
153	969	Sâhat Bizâ	Kemerli oda, iki küçük	52	Belge:809

			oda, su kuyusu, tuvalet		
154	969	Altınboğa	Ev	40	Belge:815
155	969	Havârine	1 oda, su kuyusu ve avlu	42	Belge:822
156	969	Dâhil Bâbul Makâm	Irakî tarzda odanın tümü	15	Belge:825
157	969	Rahbe	Irakî tarzda iki oda, bir kemerli oda ve avlu	15	Belge:828

Aşağıdaki tabloda, 956-972/1549-1565 yılları arasında Halep'te mahallelere göre ortalama ev fiyatları ve kayıtlarda geçen satış adedi yer almaktadır. Ferafira mahallesi, ev fiyatlarının en yüksek olduğu mahalledir. Burada satılan iki evin fiyatı 70 altın ve 825 altın değerindedir. Satılan ev sayısının az olması, ev fiyatlarının yüksek olmasıyla ilgili olabilir. Ferafira Mahallesi, Halep'in zengin ve elit kimselerinin yaşadığı bölge olmalıdır. Halep'in diğer gelişmiş mahalleleri ise, Çukur Kastel, Yahudiler ve Cellum Mahalleleridir. Bu mahallelerde ortalama ev fiyatları, 125 altının üzerindedir. Ortalaması en düşük fiyatlı evler ise Ekrâd ve Me'adi Mahallelerinde bulunmakta olup bu mahallelerde satılan evlerin değeri, 20 altının altındadır. Burada dikkat çekici bir diğer husus ise, Halep'te aynı dine ve milliyete mensup kimselerin birbirlerine yakın yerlerde yaşamasıdır.

Tablo 2.1.2.2. Mahallelere Göre Ortalama Ev Fiyatları

Mahalle Adı	En Düşük Ev Fiyatı (Altın)	En Yüksek Ev Fiyatı (Altın)	Satılan Ev Sayısı
Ferafira	70	825	2
Çukur Kastel	10	600	2
Yahudiler	80	480	2
Cellûm	25	300	5
Yakup	22	160	2
Cedide	86	95	2
Bahsîta	60	100	3
Altınboğa	40	180	6
Beyâda	56	80	2
Dellâîn	40	98	6
Kellase	20	100	2
Cubeyle	18	102	9
Sâhât Bizâ	28	100	7
Hâric Bâbu'n Nasr	20	65	5
Şeri'atlu	20	70	4
Muhammed Bey	35	50	3
Hendek Bâlûc	10	100	7
Kalatu'ş Şerif	20	50	4
Cub Esedullah	20	80	5
Dudu	17	48	3
Turbetül Gureba	18	44	3
Hamza Bey	20	30	3

Safsafa	24	25	2
Avniye	20	22	2
Dâhil Babun Makam	15	25	2
Ekrâd	18	20	3
Me'adi	10,5	20	2

Halep'te ev fiyatlarının yıllara göre artış miktar ve oranlarının düzenli bir seyir takip etmediği tespit edilmiştir. En yüksek artış oranı 962/1555 yılında gerçekleşmiş olmasına rağmen en çok satış kaydının yapıldığı yıl da yine 962 yılıdır. Normal şartlar altında fiyatın yükselmesine paralel olarak satışların düşmesi beklenirdi. Fakat bu tezatlığın sebebi, Halep halkının alım gücünün yükselmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir. 961 yılına ait veriler ise ev fiyatlarının % -29,85 oranında düştüğünü göstermektedir. Bu durum verilerin azlığı yanında satılan evlerin özellikleri ile ilgili olabilir.

Tablo 2.1.2.3. Ev Fiyatlarındaki Artış Miktarları ve Oranları

Tarih	Satılan Ev Sayısı (Adet)	Ortalama Fiyat (Altın)	Artış Oranı %
956 (1549)	23	41.28	
957 (1550)	11	68.22	65.26
961 (1554)	23	47.85	-29.85
962 (1555)	87	87.20	82.23
963 (1556)	7	68.14	-21.85
969 (1561)	6	34	-50.10

2.5.2. Dükkân Fiyatları

Halep, coğrafi konumu ve tarihi gelişimi sayesinde Osmanlı İmparatorluğunun en önemli ticari merkezleri arasında yer almaktadır. Güvenli bir yer olması, yeraltı sularının zenginliği, ana ticaret yolları üzerinde bulunması, kenti birçok açıdan ticarete elverişli duruma getirmiş ve yine bu sayede Doğu Akdeniz'de önemli bir ticaret kenti konumuna yükselmiştir. Bu olumlu gelişmeler de, Asya mallarını Avrupa'ya taşıyan Batılı tüccarlar ticari faaliyetlerini Şam'dan Halep'e kaydırmalarını sağlamıştır.⁴⁶⁰ Bölgesel ve uluslararası ticaret; çarşı, pazar, han, kaysâriyeler gibi pek çok ticari mekânlarda gerçekleşmekteydi. Emevi Cami etrafında yoğunlaşan uluslararası ticaretin yapıldığı mekânların dışında, mahalle aralarında halkın gündelik ihtiyaçlarının karşılandığı çarşılar da bulunmaktaydı.

⁴⁶⁰ Mehmet Köçer vd., *a. g. e.*, s. 57.

Halep sicil kayıtlarında, dükkân satışları ile ilgili toplam 31 adet belge tespit edilmiş olup bu belgelerde satışa konu olan dükkânlar genellikle şahsa ait veya vakıf mülkiyetinde olan dükkânların huluvül-örfisi'nin satışlarıdır. Bazı kayıtlarda toplu dükkân satışının yapıldığı görülmüş ve tabloya toplam ödenen miktar, dükkân sayısına bölünerek adet dükkân bedeli tespit edilerek yansıtılmıştır. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, dükkânın bulunduğu semt, dükkânın ebat ve ölçüleri, dükkânın niteliği gibi unsurların fiyata etkisi olup burada bazı dükkânların içindeki araç gereçler de dâhil olmak üzere satışının yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber dükkân hisselerinin satışı da söz konusu olabilmektedir.

Tablo 2.1.2.4. Dükkân Fiyatları

Sıra No	Tarih	Semti	Özellik	Fiyatı (Altın)	
1	956 /1549	Zaviye Mah.	Terzi Dükkânı	10	Belge: 1112
2	956	Kasaba-i Vusta	Dükkân	45	Belge: 1261
3	956	Dâhil-i Babul Ferec	Dükkân	50	Belge: 1363
4	957 /1550	Okçular Pazarı	Dükkân	50	Belge: 443
5	957	Belirtilmemiş	Dükkân	50	Belge: 544
6	957	Şebek Pazarı	Dükkân	50	Belge: 546
7	961 /1554	Kale Altı Çarşısı	Dükkân	30	Belge: 2551
8	961	Kellase Mah.	2 Dükkân fiyatı 18 altın	9	Belge: 3042
9	961	Hayri Bey Hanı	Dükkân	62	Belge: 3050
10	961	Belirtilmemiş	Dükkân	9	Belge: 3102
11	961	Emşatiye Çarşısı	Dükkân	60	Belge: 3109
12	962 /1555	Dahişe Pazarı	Dükkân ve Huluvül-Örfisi	50	Belge: 259
13	962	Kale altı Demirtaş Pazarı	Dükkân	191	Belge: 702
14	962	Kale altı en-Nasrı Hamamı Yakını	Dükkân	10	Belge: 1538
15	962	Altın Boğa Mah.	2 Dükkân fiyatı 18.50 altın	9,25	Belge: 1574
16	962	Kale altı en-Nasrı Hamamı Yakını	3 Dükkân fiyatı 20 altın	6,66	Belge: 1578
17	962	Kale altı en- Nasrı Hamamı Yakını	Dükkân	8	Belge: 1642
18	962	Halep Kalesi Altı	Dükkân	9	Belge: 1647
19	962	Belirtilmemiş	6 dükkân fiyatı 100 altın	16,66	Belge: 1727
20	962	Altın Boğa	Dükkân	15	Belge: 1757
21	962	Cudeyde Mah.	2 Dükkân fiyatı 35 altın	17,5	Belge: 1858
22	962	Belirtilmemiş	Dükkân	74	Belge: 2014
23	962	Sûk-ı Zirâ	Dükkân	50	Belge: 2127
24	962	Akyol Mah.	Dükkân	10	Belge: 2160
25	962	Bankûsa	Dükkân	100	Belge: 2218
26	962	Emşatiye Çarşısı	16 Mahzen, 4 Dükkân içeren Kapalı Çarşı 200 altın	10	Belge: 2265
27	962	El- Acem Pazarı	2 adet Dükkân 320 altına satılmıştır.	160	Belge: 2354
28	962	Kale altında el-Atrûş Camii	Kumaş ticareti için teçhiz edilmiş dükkân ve	8	Belge: 2438

		yakınları	huluvvül-örfisi		
29	962	Halep Kale altı Tüccar Çarşısı	Dükkân ve huluvvül-örfi bedeli	250	Belge: 2697
30	962	Tayyibiyye Çarşısı	Dükkânın binası, huluvvül-örfisi ve içindeki araç ve gereçleriyle beraber	25,5	Belge: 2893
31	963/1556	Cüdeyde	2 dükkânın toplamı 24 kırat olan 8 kıratlık şâi hissesinin tümünü 9 sultânî altındır.	13,5	Belge: 329

Yukarıdaki tüm kayıtlar dikkate alındığında Halep'te ortalama bir adet dükkân bedeli, 52,22 altın değerinde olup en yüksek dükkân fiyatlarının bulunduğu civarlar ise, Halep Kale altı tüccar çarşısı, Bankûsa ve Acem pazarıdır. Öyle anlaşılıyor ki dükkân fiyatlarının bu civarda yüksek olması, buraların canlı bir ticari potansiyele sahip olmasıyla ilgili olmalıdır. Fakat yine de kayıtlarda dükkânların ebat ve ölçüne dair bilgilerin yer almaması, sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasını engellemektedir.

Halep'te dükkân satışları ile ilgili dikkati çeken bir başka husus ise huluvvül-örfi satışlarıdır. Bu sistem, vakfa ait yıpranmış ve kullanılmaya müsait olmayan gayri menkûllerin, başka şahıslar tarafından onarılması ve tekrar kullanılabilir hale getirilmesi sonucunda, onarım işini üstlenen kimselere, onarımı yapılan gayri menkul üzerinde süresiz kiracı olma hakkını tanımaktaydı. Kiracı olma hakkını elinde bulunduran kişi, bu hakkı belirli bir miktar karşılığında satabilir veya kiralayabilirdi. Fakat onarımı yapılan gayri menkulün mülkü yine vakfa aittir. Büyük miktar para harcayarak onarımını gerçekleştiren şahıslar, bu hakkı kiraladığı veya sattığı takdirde bile, yeni kiracı da vakfa kira ödemeye devam etmekteydi.⁴⁶¹

Huluvvül-örfi kapsamında sicil kayıtlarında belgeler bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Halep'te bu sistemi uyguladığını söylemek mümkündür. 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555 tarihli bir belgede⁴⁶² Seyyid Abdulbari b. Ahmet eş-Şâmî, Seyfuddîn b. Abdurrahman ed-Dımeşkî'den Tayyibiyye Çarşısının güney sırasında bulunan dükkânın binasını, huluvvül-örfisini ve içindeki araç ve gereçleriyle beraber 25,5 sultânî altına peşin olarak satın almıştır.

⁴⁶¹ Kabacık, *a. g. e.*, s. 178.

⁴⁶² Belge: 2893, Tarih: 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555.

Aşağıdaki tabloda Halep'te dükkân fiyatlarının artış miktar ve oranları gösterilmektedir. Buna göre 956-961/1549-1554 yılları arasında sicil kayıtlarında 11 adet dükkân satış belgesi tespit edilmiş olup, bu dönemde ortalama dükkân bedeli 38,63 altındır. 962-963/1555-1556 yılları arasında ise 20 adet dükkân satış kaydına rastlanılmış ve bu dönemde ortalama dükkân bedeli 51,70 altına yükselmiştir. İki dönemi kıyasladığımız vakit Halep'te 962/1555 yılından sonra dükkân fiyatlarının yükseldiğini söyleyebiliriz. Bu yükselişe rağmen dükkân satış işlemleri de artmıştır. Bu durumun sebebi ise, Halep'te yapılmış olan hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde yapılan ticaretin gelişmesi olmalıdır.

Tablo 2.1.2.5. Dükkân Fiyatları Artış Miktarları ve Oranları

Tarih	Satılan Dükkân Sayısı	Ortalama Fiyat (Altın)	Artış Oranı (%)
956-961/1549-1554	11	38,63	
962-963/1555-1556	20	51,70	25,28

2.5.3. Bağ ve Bahçe Fiyatları

Halep vilayeti ılıman bölgelerde yer almaktadır. Bundan dolayı Halep'in merkezi ve Antakya ile bazı bölgelerin havası çok sıcak olmakta ve buralarda dört mevsim yaşanmaktadır. Ayrıca Halep vilayeti topraklarının verimi de çok yüksektir. Buralarda mahsul olarak hububatlardan buğday, arpa, darı, pirinç, pamuk, nohut, mercimek, bakla, keten tohumu, anason, susam, hardal, küşne, mısır darısı, börülce, kenger (yaban enginar), çiriş, şeker kamışı, tütün ve benzeri şeyler üretimi yapılabilmektedir. Halep, Rumkale (Nizip) ve Antep kazalarında çok kaliteli Fıstık yetişmektedir. Halep, İdlip, Kilis, Harim, Antep, Antakya, Cısr-i Şugûr ve Nizip yörelerinde zeytin çeşitleri; Antakya ve İskenderun'da limon, portakal ve yenedünya üretimine ek olarak Halep, Urfa ve Bâb'da meşhur nar, kiraz ve daha birçok meyve çeşitleri yetişmektedir.⁴⁶³

Halep sicil kayıtlarında bağ ve bahçe satışıyla ilgili toplam 28 adet belge tespit edilmiştir. Bu belgelerin bir kısmında bağ ve bahçede yetişen sebze ve meyve türleri hakkında bilgiler yer alırken bir kısmında ise bu bilgiler bulunmamaktadır.

⁴⁶³ Mehmet Köçer vd., *a. g. e.*, s. 99.

Bitki türlerinin dışında bağ ve bahçe içerisinde bir depo ya da bağ evinin de satışı söz konusu olabilmektedir. Bu tür satış kayıtlarında satılan bağ ve bahçenin ölçü ve ebat üzerine bilgiler yer almamaktadır. Fakat özellikle kayıtlarda, yetiştirilen bitki türlerinin ifade edilmesi, Halep vilayetinde yetiştirilen tarımsal ürünler hakkında bilgi sahibi olabilmek açısından değerli olduğu düşünülmektedir. Satış kayıtlarında yer alan bağ ve bahçeler, birbirilerinden farklı yerlerde bulunmaktadır. Bunun dışında mevcut ağaçların türü, sayısı, bağ ve bahçenin büyüklüğü, söz konusu taşınmazın sulak olup olmaması gibi unsurların fiyat üzerinde etkili olduğu muhakkaktır. Özellikle Halep'in yaz dönemlerinde havanın çok sıcak olduğunu da dikkate alırsak, yazın mesire yeri olarak kullanılan bağ ve bahçelerin ve buralardaki su kuyularının çok değerli olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2.1.2.6. Bağ ve Bahçe Fiyatları

Sıra No	Tarih	Semt	Özellik	Fiyat (Altın)	
1	956 (1549)	Turbetül Lala Arazisinde	Üzüm bağı	6 altın 30 kıt'a	Belge:1132
2	956	Koruçek Mezraası	1900 adet üzüm tiyeği içeren bağ	11.5	Belge:1161
3	957	Beyaz Arazi	Bağ satışı	16	Belge: 402
4	957	Eriha Kazasına bağlı Nahl Köyü	1 adet bağ ve deponun yarısı 30 altına satılmıştır.	20	Belge: 464
5	961 (1554)	Batyas Arazisi	Kaysı, fıstık ve üzüm bağı	25	Belge: 2504
6	961	El-Lala Köyü	2000 üzüm ve incir ağacı, bağ evi, su kuyusu, fidanların tümü	250	Belge: 2505
7	961	Salkın Vadisi	Bahçenin dörtte biri 35 altın	140	Belge: 2591
8	961	Makarru'l Enbiyâ	Üzüm, incir, fıstık ve kaysı ağaçlarının tümü	100	Belge: 3194
9	961	En-Nirab	Üzüm ve incir bağı	39	Belge: 3242
10	961	Korin Adlı yer	Üzüm bağı	40	Belge: 3277
11	962 (1555)	Tel Cubeyn Köyü	40 habl üzüm içeren bağ	125	Belge: 1582
12	962	Zahir Halep	Çeşitli meyve ağaçları içeren bağ	75	Belge: 1672
13	962	Kızıl Köyü	1800 üzüm tiyeği	60	Belge: 1692
14	962	Ancara Köyü	280 üzüm tiyeği	12	Belge: 1712
15	962	Mardin	Çeşitli meyve ağaçları içeren bağ	17	Belge: 1776
16	962	Ensari Arazisi	Bağ satışı	40	Belge: 1869
17	962	Levlit Köyü	900 ve 1500 üzüm tiyeği içeren 2 farklı bağ satışı.	75	Belge: 2013

18	962	Halep	Üzüm ve incir ağaçları, bağ evi ve su kuyusu	15	Belge: 2123
19	962	Badi Arazisi	Üzüm tiyeği içeren bağın tümü	6	Belge: 2206
20	962	Tel Cubeyn Köyü	40 habl içeren bağın tümü	150	Belge: 2213
21	962	Makarrul- Enbiyâ	Üzüm bağı	40	Belge: 2627
22	962	İbn Rafi yakını Zureyk bahçesi diye bilinen	Bahçe, 3 kırıatı 37,5 altına alınmış	300	Belge: 2677
23	962	Halep'in kuzeyinde yer alan	Bağ Satışı	64	Belge: 2855
24	962	Turbetül Lala	Farklı meyve ağaçları olan bağ	30	Belge: 2874
25	963/1556	Trablus Şehri	Çeşitli meyve bahçelerinden oluşan bahçe	12	Belge: 326
26	963	Cebel-i Sem'an Nahiyesi	İncir, üzüm ve fıstık ağaçları içeren bağ	43	Belge: 359
27	963	Makarrul-Enbiyâ	Üzüm, iki kafes, kaysı fidanları, kulübe ve su kuyusu içeren bağ	30	Belge: 796
28	969/1562	Uş Arazisi	Zeytin, incir, üzüm, fıstık, kaysı, armut ağaçları, bir su kuyusu, bir bağ kulübesi içeren bağın yarısı 29 altına satılmıştır.	58	Belge: 821

2.6. GAYRIMENKUL KİRALARI

2.6.1. Ev Kiraları

Halep sicil kayıtlarında ev kiralari ile ilgili 5 farklı tarihe ait toplam 24 adet belge tespit edilmiştir. Kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, kiralama süresi ve ödeme şekli birbirlerinden farklıdır. Kira ücretlerini tespit edebilmek amacıyla, bütün kira süreleri 1 yıla eşitlenmiş ve farklı para birimleriyle ödeme yapıldığı için bütün para birimleri altın birimine dönüştürülerek tabloya yansıtılmıştır.

Halep'te 956-963/1549-1556 yılları arasında en kısa kiralama süresi 8,5 ay, en uzun kiralama süresi ise 6 yıldır. Yıllık kira bedeli 10 altın ve üzerinde olan kayıt sayısı 9 olup bunlardan 3'ü Süveyka, 2'si Süveyka Ali, 2'si Dâhil Bâbun-Nasr, ve diğerleri ise Cellûm ve Akabe Mahallelerine aittir. Halep vilayeti içerisinde, bahsi

geçen mahallelerde kira fiyatlarının yüksek olduğu söylenebilir. Kayıtlarda geçen en yüksek kira bedeli 24 altındır. Bu fiyata kiraya verilen evin kira süresi 5 yıldır ve bahsi geçen bu ev, Süveyka Mahallesiinde yer almakta ve ödemesi aylık 2 altın olmak üzere yapılmaktadır. Halep'te 956-963/1549-1556 yılları arasında kayıtlarda tespiti yapılan en düşük yıllık kira bedeli ise 0,75 altındır. Bu ev, Hammâmuz-Zeheb Mahallesiinde yer almaktadır ve 1 yıllığına kiralanmıştır. Evin kira ödemesi ise genellikle aylık ve yıllık olarak yapıldığı görülmekte olup günlük kira ödeme şekline kayıtlarda rastlanılmamıştır. Halep'te ev kiralarının genel ortalaması ise 7,67 altındır.

Tablo 2.1.3.1. Ev Kiraları

Sıra No	Tarih	Mahalle	Açıklama	Yıllık Kira Bedeli	
1	956/1549	Bâb-ı Kınnesrîn	Bir ev, üç yıllığına 13 altına kiralanmıştır.	4,3 altın	Belge: 1321
2	956	Cellûm	Bir ev, üç yıllığına 6,5 altına kiralanmıştır.	2,1 altın	Belge: 1334
3	956	Süveyka	Bir ev, 2 yıl 9,5 aylığına 33.5 altına kiralanmış olup bunun 12 altınına tamirat yapılacaktır.	12 altın	Belge: 1351
4	957/1550	Kasîle	Yıllık kira	4,5 altın	Belge: 425
5	957	Süveyka	Bir ev, 5 yıl süreyle aylık, vezin ve ayarı tam 2 kıbrısı ücretle kiralanmıştır.	24 altın	Belge: 559
6	961/1554	Suveyka Ali	Yıllık kira	5,175 altın	Belge: 2538
7	961	Kadiasker	İmar edilmiş evin tamamı, 3 yıl müddetle senelik 1 altın ücret karşılığında kiralanmıştır.	1 altın	Belge: 2609
8	961	Suveyka Ali	Bir ev, 6 yıllığına 60 altına kiralanmıştır.	10 altın	Belge:3055
9	961	Ferafire	Bir ev 3 yıllığına 18 altına kiralanmıştır.	6 altın	Belge: 3148
10	961	İbnu'l Me'adi	Bahçe, salon, iraki ev, ahır, mutfak, tuvalet ve su kuyusundan oluşan konak, aylık 7 kıt'a kiralanmıştır.	2,1 altın	Belge: 3150
11	961	Cellûm	2 salon 3 yıllığına 30 altına kiralanmıştır.	10 altın	Belge: 3346
12	962/1555	Suveyka	Açık alan, avlu, küçük bahçe ve havuzu olan evin yıllık kiralanmasıdır.	15 altın	Belge: 90
13	962	Altınboğa	Evin aylık kira bedeli 10 kıt'adır.	3 altın	Belge: 606
14	962	Süveyka	Evin tümü, 8,5 aylığına 10 altın sultânî ve 25 süleymaniye gümüş kıt'aya kiralanmıştır.	14,7 altın	Belge: 1543
15	962	Ferafire	Ev, ahır, samanlık, 3	6 altın	Belge: 1544

			yılığına 18 altına kiralananmıştır.		
16	962	Hâric Bâbun-Nasr	Bir ev, üç yılığına aylık 13 kıt'a ödenmek suretiyle, bir yılığı önceden 3 altın ve 36 kıt'ası alınarak kiralananmıştır.	3,9 altın	Belge: 1555
17	962	Dâhil Bâbun-Nasr	Yıllık kira	22 altın	Belge: 1600
18	962	Cubeyl	Yıllık kira	3 altın	Belge: 1609
19	962	Hammâmuz Zeheb	Evin tamamı 1 yılığına 30 kıt'aya kiralananmıştır.	0,75 altın	Belge: 1689
20	962	Cellûm	Yıllık kira	3 altın	Belge: 1764
21	962	Dâhil Bâbun-Nasr	Avlu, irakî bir oda, su kuyusu ve mutfaktan oluşan ev, aylık 1 sultânîye kiralananmıştır..	12 altın	Belge: 1930
22	963/1556	Akabe	Avlu, oda, su kuyusunun 1 yıllık kira bedeli.	12 altın	Belge: 334
23	963	Akabe	Üstü açık avlu, iraki bir oda, su kuyusu ve mürtefikten oluşan evin tamamı, 3 yıl süreyle 12 altına kiralananmıştır.	4 altın	Belge: 334
24	963	Cübeyl	Konağın tümü bir yıl süreyle aylık 12 süleymaniye gümüş kıt'a karşılığında kiralananmıştır.	3,6 altın	Belge: 358

Kayıtlarda kiraya verilen evler genellikle özel şahıslar tarafından kiraya verilmekte ve bu işlem mahkemede kayıt altına alınmaktaydı. Evin kira bedeline, evin sahip olduğu özellikler, mahallenin konumu ve gelişmişliği gibi unsurların etkisi şüphesiz bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Halep'te ev kiralarının belirli yıllar arasında ortalama kira bedeli ve artış oranları gösterilmektedir.

Tablo 2.1.3.2. Ev Kiralarının Artış Miktarları ve Oranları

Tarih	Kiralanan Ev Sayısı	Ortalama Ev Kiraları (Altın)	Artış Oranları
956-961/1549-1554	11	5,26	
962-969/1555-1562	13	7,84	%49,04

2.6.2. Dükkân Kiraları

Dükkân kiralama ile ilgili kayıtlarda toplam 59 adet belgeye rastlanılmıştır. Bahsi geçen dükkânların bir kısmı vakıflara ait olup diğerleri ise tamamen özel mülkiyettir. Halep'te dükkânlar, çeşitli ürün ticareti yapan veya mesleki faaliyetlerini yürüten kimseler tarafından kiralananmaktaydı. Dükkân kira süresi ve kira ödeme planıyla ilgili aşağıdaki tabloda detaylı verilere yer verilmektedir. Halep'te

dükkânların çoğunlukla 1 ve 3 yıllığına kiralandığını söyleyebiliriz. En uzun dükkân kiralama süresi 3 yıl, en kısa kiralama süresi ise 4 aydır. Kira ödeme işlemi ise genellikle aylık olarak yapılabildiği gibi, bu işlem yıllık hatta günlük bile yapılabilmekteydi.

956/1549 yılı içerisinde dükkân kiralama işlemine ait 16 adet kayıt bulunmaktadır. 1 yıllığına en yüksek kira bedeli, 36,6 altındır. Bahsi geçen bu dükkân, Kâzevâni Camii vakfına ait olup ödemesi ise aylık 122 kıt'adır. Kiralanan bu dükkânda ne tür bir hizmetin verildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Yine bu yıl içerisinde yıllık en düşük kira bedeli ise 1,6 altın değeriyle Silah çarşısında yer alan bir dükkân için ödenmiştir. Halep'te 956/1549 yılının ortalama dükkân kira bedeli ise 6,78 altındır. 957/1550 yılına ait dükkân kiralama kaydı ise sadece 2 adettir. Bu yılın ortalaması ise 3,15 altındır.

961/1554 yılında Halep'te en yüksek yıllık kira bedeli, 25 altın olup bu miktar, Emşâtiye çarşısında yer alan bir kahvehane için ödenmiştir. 961/1554 yılının en düşük kira bedeli ise, Cudeyde Mahallesinde yer alan ve ipek dokumacılığı için tasarlanmış bir dükkâna ödenmiştir. Ödemesi aylık 1 kıt'a olan dükkânın yıllık kira bedeli 12 kıt'adır. Bu senenin ortalama yıllık dükkân kiralama bedeli ise, 8,32 altındır.

962/ 1555 yılında 29 adet dükkân kiralama kaydı bulunmaktadır. Bu yılın en yüksek dükkân kira bedeli, 180 altın olup bu miktar, Cedîd (Yeni) Çarşı yer alan bir dükkân kirası için verilmiştir.⁴⁶⁴Yeni çarşıda yer alan bu dükkân, 18 aylığına günlük 20 kıt'a ödenmek suretiyle kiralanmıştır. 962/1555 yılının ise en düşük kira bedeli, Tavuk Pazarında yer alan bir vakıf dükkânına verilmiştir. Bahsi geçen dükkânın yıllık kira bedeli 15 kıt'adır. 962/1555 yılında Halep'te yıllık ortalama dükkân kira bedeli ise, 11,93 altındır.

⁴⁶⁴ Belge: 2049, Tarih: 22 Rebi'ül-Evvel 962/ 14 Şubat 1555.

Tablo 2.1.3.3. Dükkân Kiraları

Sıra No	Tarih	Semt	Açıklama	Yıllık Kira Bedeli (Altın)	
1	956/1549	Belirsiz	Dükkân, 1 yıllığına aylık 35 kıt'aya kiralanmıştır.	10,5	Belge: 999
2	956	Hayır Bey Hanı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 35 kıt'aya kiralanmıştır.	10,5	Belge: 1133
3	956	Hayır Bey Hanı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 10 kıt'aya kiralanmıştır.	3	Belge: 1246
4	956	Gazl (Eğirme) Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 1285
5	956	Taht- el Kal'a	Dükkân, 3 yıllığına aylık 15 kıt'aya kiralanmıştır.	4,5	Belge: 1286
6	956	Gazl (Eğirme) Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 10 kıt'aya kiralanmıştır.	3	Belge: 1288
7	956	Haddâdın Çarşısı	Dükkân, 3 yıllığına aylık 7 kıt'aya kiralanmıştır.	2,1	Belge: 1293
8	956	Silah Çarşısı	Dükkân, 3 yıllığına toplam 5 altınla kiralanmıştır.	1,6	Belge: 1297
9	956	Gazl Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 13 kıt'aya kiralanmıştır.	3,9	Belge: 1306
10	956	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 4 aylığına aylık 25 kıt'aya kiralanmıştır.	7,5	Belge: 1332
11	956	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 26 kıt'aya kiralanmıştır.	7,8	Belge: 1344
12	956	Kale Hendeği Karşısı	Dükkânın aylık kira bedeli 122 kıt'adır.	36,6	Belge: 1348
13	956	Berâdiyye Çarşısı	Dükkân, 3 yıllığına aylık 15 kıt'aya kiralanmıştır.	4,5	Belge: 1399
14	956	Berâdiyye Çarşısı	Dükkân, 3 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 1403
15	956	Belirsiz	Dükkân, 3 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 1410
16	956	Belirsiz	Dükkânın yıllık kira bedeli 90 gümüş kıt'adır.	2,25	Belge: 1464
17	957/1550	Hayır Bey Hânı	Dükkân, 9 aylığına aylık 9 kıt'aya kiralanmıştır.	2,7	Belge: 879
18	957	Hayır Bey Hânı	Dükkân, 9 aylığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 946
19	961/1554	Tel Aranîn Mah.	Dükkân, 3 yıllığına aylık 20 kıt'aya kiralanmıştır.	6	Belge: 2512
20	961	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 7 kıt'aya kiralanmıştır.	2,1	Belge: 2555
21	961	Emşâtiye Çarşısı	Kahve dükkânının, yıllık kira bedeli 25 altındır. Ödeme planına dair bilgi yoktur.	25	Belge: 2616
22	961	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 9 kıt'aya kiralanmıştır.	2,7	Belge: 3064
23	961	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 3096
24	961	Sakıtiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 15 kıt'aya kiralanmıştır.	4,5	Belge: 3097
25	961	Cudeyde Mah.	İpek dokumacılığı yapılan dükkânın kira süresi belli değildir. Dükkânın aylık kira	0,3	Belge: 3227

			bedeli ise 1 kıt'adır.		
26	961	Cısr-i Bâbu'n-Nasr'ın Cıvarı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 30 kıt'aya kiralanmıştır.	9	Belge: 3253
27	961	Bâbu'l-Cinân Çıkışı	Dükkân, 1 yıllığına günlük 2 kıt'aya kiralanmıştır.	18	Belge: 3267
28	961	el-Bâradiyye Çarşısının Batı Kısmı	2 dükkânın 18/24 kıratlık hissesi 1 yıllığına aylık 15 kıt'aya kiralanmıştır.(2x6)	12	Belge: 3311
29	962/1555	Bankusiye Çarşısı	Dükkânın yarısı bir yıllığına 8 kıt'aya kiralanmıştır.	0,4	Belge: 156
30	962	Sâhat Bizâ Mah.	Dükkân, 3 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 162
31	962	Halebiyye Pazarı	Dükkân, 3 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 167
32	962	Tavuk Pazarı	Dükkân, 1 yıllığına 15 kıt'aya kiralanmıştır.	0,375	Belge: 183
33	962	Sabun Pazarı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 6 kıt'aya kiralanmıştır.	1,8	Belge: 207
34	962	Bankusiye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığı 3 altına kiralanmış ve 1 altını peşin ödenmiştir.	3	Belge: 233
35	962	Tavuk Pazarı Yakını	Dükkân, 3 yıllığına aylık 10 kıt'aya kiralanmıştır.	3	Belge: 279
36	962	Tavuk Pazarı Yakını	Dükkân, 3 yıllığına aylık 14 kıt'aya kiralanmıştır.	4,2	Belge: 280
37	962	Sakıtiyye Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına günlük 3 kıt'aya kiralanmıştır.	27,4	Belge: 596
38	962	Cellûm Mah.	Dükkân, 1 yıllığına aylık 30 kıt'aya kiralanmıştır.	9	Belge: 1683
39	962	Kale Kapısı Karşısı	6 bitişik dükkân, 1 yıllığına aylık 45 kıt'aya kiralanmıştır.	2,25	Belge: 1728
40	962	Küçük Çarşı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 8 kıt'aya kiralanmıştır.	2,4	Belge: 1741
41	962	Küçük Çarşı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 12 kıt'aya kiralanmıştır.	3,6	Belge: 1887
42	962	Cellûm Mah.	İpek eğirme dükkânı, 3 yıllığına aylık 6 kıt'aya kiralanmıştır.	1,8	Belge: 1905
43	962	Alebiye Çarşısı	Kahve dükkânının, günlük kira bedeli 7 kıt'adır.	63	Belge: 1916
44	962	Ebbârîn Çarşısı	Dükkânın kira süresi ve ödeme şekline dair bilgi yoktur. Sadece 9 altın peşin ödenmiştir. 1 yıllık kira bedeli olduğu tahmin edilmektedir.	9	Belge: 1951
45	962	Ulebiyye Çarşısı	Dükkân, 3 yıllığına aylık 17 kıt'aya kiralanmıştır.	5,1	Belge: 1966
46	962	Belirsiz	Dükkân, 1 yıllığına aylık 33 kıt'aya kiralanmıştır.	9,9	Belge: 2025
47	962	Akabe Mah.	Dükkân, 3 yıllığına aylık 6 gümüş kıt'aya kiralanmıştır.	1,8	Belge: 2170
48	962	Zâhir ed-Dîvâniyye	Büyük dükkân, 3 yıllığına günlük 15 kıt'aya kiralanmıştır.	135	Belge: 2295
49	962	Haric Babun Nasr Mah.	Dükkân, 3 yıllığına aylık 21 kıt'aya kiralanmıştır.	6,3	Belge: 2319
50	962	Cami-i Kebîr'in Yakını	2 dükkânın kira süresi belli değildir. Dükkânın aylık kira bedeli 2 kıt'adır.	0,3	Belge: 2396
51	962	Bankusa Çarşısı	Dükkân, 1 yıllığına aylık 22 kıt'aya kiralanmıştır.	6,6	Belge: 2773

52	962	El- Katmaniye Çarşısı	Mamur dükkân, 1 yılığına günlük 1 kıt'aya kiralanmıştır.	9,1	Belge: 2863
53	962	el-Hevâ Çarşısının Güneyi	Dükkân, 1 yılığına aylık 20 kıt'aya kiralanmıştır.	6	Belge: 2884
54	962	Râs Suku'l-Ervâm Çarşısı	Dükkân, 3 yılığına aylık 5 kıt'aya kiralanmıştır.	1,5	Belge: 2903
55	962	Kastal Civarı	Dükkânın kira süresi belli değıldir. Dükkânın aylık kira bedeli 7 kıt'adır.	2,1	Belge: 2977
56	963/1556	Süveyka Ali Çarşısı	Dükkânın 3 yılığı 6 altına kiralanmıştır.	2	Belge: 342
57	963	Bâbul Hân	Dükkânın, 1 yılığı 4 altına kiralanmıştır	4	Belge: 369

Aşağıda Halep'in çeşitli çarşı ve mahallelerinde yer alan dükkân kira bedellerinin artış miktar ve oranları gösterilmektedir. Buna göre 956-961/1549 1554 yılları arasında sicilde 28 dükkân kira bedelinin ortalaması 7,07 altındır. 962-963/1555-1556 yılları arasında ise Halep'te ortalama dükkân kira bedeli % 56,91'lik bir artış göstererek 11,31 altına yükselmiştir. Bu değer yükselmesi, Halep'in gelişmesiyle ilgili bir durum olduğu düşünölmektedir.

Tablo 2.1.3.4. Dükkân Kiralarının Artış Miktar ve Oranları

Tarih	Kiralanın Dükkân Sayısı	Ortalama Dükkân Kiraları (Altın)	Artış Oranları %
956-961/ 1549-1554	28	7,07	
962-963/1555-1556	29	11,31	56,91

2.6.3. Han Kiraları

Hanlar, tüccar ve yolcuların hayvanları ve şahsi eşyaları ile birlikte kalabildikleri büyük iş merkezleridir. Hanlarda tüccarların kalabilecekleri odalar, hayvanlar için ahır ve malları için de depolar bulunmaktadır.⁴⁶⁵

Osmanlı Devleti'nde hanların işleyiş tarzında belli kurallar vardı. Pek çok vakıf, bazı hanlarını açık arttırma ile bir tüccara kiralar, o da toptan kiraladığı mülkü ikinci el olarak tek tek tüccarlara kiraya verirdi. Halep hamamlarının bazılarının da işletilmesi benzer şekilde olurdu. Hanları toptan kiralayan tüccarlar, hanlarda bekçi, hamamlarda tellak ve nazır gibi işletme için gerekli personeli de kendileri tedarik

⁴⁶⁵ Kabacık, a. g. e., s. 201.

ederlerdi. Toptancı tüccarların böyle güçlü konuma gelmesi, bazı kiracıların bir handa çok uzun süre kalmalarını ve kiralanan mekânlarda kendi gereksinimlerine göre değişiklikler yapmalarını engellemiyordu. Bir ticaret kenti olan Halep'te, örneğin İngiliz ve Venedikli tüccarların birleşerek bir hanı birlikte kiralamaları adet olmuştu. Böyle bir han yüzyıllar boyunca aynı tüccar grubunun elinde kalıyordu.⁴⁶⁶

Halep sicil kayıtlarında han kiralarına dair 4 farklı döneme ait toplam 11 adet kayıt bulunmaktadır. Kayıtlarda geçen 1 yıllık en yüksek han kira bedeli, 810 altın olup bu miktar, Karamanlı Muhammed b. Hızır Bâli tarafından Hayır Bey vakfının nazırı Muhammed Şah Çelebi b. Ahmet'in vekili Alaeddin b. Hacı Ahmet Küçük Haccî'ye, Emşâtiye Çarşısı'nda yer alan Hayır Bey Hânı'nın tümü için, aylık 67 altın ödemek suretiyle verilmiştir.⁴⁶⁷

Tablo 2.1.3.5. Hân Kiraları

Sıra No	Tarih	Semt	Açıklama	Yıllık Kira Bedeli	
1	956/1549	Berâdi'iyye Çarşısı	Hânın dörtte üçü ve dükkânın yıllık kira bedeli olup 3 yıllığına 12 altın peşinat ödenmek suretiyle aylık 5 altına kiralannmıştır.	60 altın	Belge: 1312
2	957/1550	Ebrek Hânı	Hanın 1 yıllık kira bedeli 50 altın olup ödeme planına dair bilgi yoktur.	50 altın	Belge: 833
3	961/1554	Emşâtiye Çarşısı	Hayır Bey Hanı, 1 yıllığına aylık 67 altın ödenmek suretiyle kiralannmıştır.	810 altın	Belge: 2508/1
4	961	Semek Hânı	Semek Hânı'nın 2 aylık kira bedeli 4.25 altındır.	25,5 altın	Belge: 2508/2
5	961	Bâbul Cînân	Balık Hanı olarak bilinen hânın tümü ve hâna bitişik 8 dükkânın yıllık kira bedelidir.	66 altın	Belge: 2511
6	961	Belirsiz	Hânı'l-Cura Hanı'nın aylık kira bedeli 7 altın olup kira süresi belirtilmemiştir.	84 altın	Belge: 3074
7	962/1555	Halep Kalesi Altı	Hânul- Cûra adıyla bilinen hanın 1 yıllık kira bedeli 100 altın olup ödemesi ise aylık olarak yapılmıştır.	100 altın	Belge: 281
8	962	Bâb-ı Antakya Harici	Hân-ı Şiârî adıyla bilinen meşhur hân, 3 yıllığına aylık 2 altın ödenmek suretiyle kiralannmıştır.	24 altın	Belge: 650
9	962	Cisr-i Zelâhif Mah.	İbnul Hulefâ Hânı adıyla bilinen hânın yarısı kiralannmış olup kira süresine dair bilgi yoktur. 480	4000 osmanî dirhemi	Belge: 1547

⁴⁶⁶ Kemal Hakan Tekin, "Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, October 2013, s. 685.

⁴⁶⁷ Belge: 2508, Tarih: Evâhir Ramazân 961/ 28 Ağustos 1554.

			Osmânî dirhemi peşin, geri kalanı, imaret (tamirat) işinde çalışacak olanlara harcanmak üzere toplam 2000 osmânî dirhem ücretle kiralanmıştır.	(14,28 altın)	
10	962	Selahiye Medresesi Karşısı	Seyyit Hânı dörtte biri, 3 yıllığına 60 altın peşinat ödenmek suretiyle toplam 80 altına kiralanmıştır.	26,6 altın	Belge: 1656
11	962	Bâb-ı Kınnesrîn Mah.	Üst ve alt depoları, üstü açık alan içeren hân, 3 yıllığına aylık 3 altın 30 kıt'a ödenmek suretiyle toplam 35 altına kiralanmıştır.	45 altın	Belge: 1789

16. yüzyılda Halep'te bulunan hanların kira bedelleri üzerinde, hanın büyüklüğü, depo, kat ve oda sayısı, dükkanların olup olmaması gibi hususlar etkili olmuştur. Ortalama yıllık han kira bedelleri ise 25,5 ila 100 altın arasında değişebilmekteydi. Han kira ödemesi ise genellikle aylık olarak yapılmıştır. Bununla beraber kira işlemi esnasında Halep'te bir miktar peşinat ödenerek de han kiralanabilmekteydi. Eğer kiralanmış han, tamirata ihtiyaç duyuyorsa ki böyle bir durumda, onarım ve işçi masrafları toplam kira bedelinden düşülmekteydi. 8 Şevvâl 962/ 26 Ağustos 1555 tarihli bir kayıta⁴⁶⁸ Cisir-i Zelâhif Mahallesinden Hacı Muhammed b. Ahmet, dedesi Şemseddin'in vakfının mütevellisi Cellûm Mahallesinden Kâdı Ebulbekâ b. Şemseddin'den, Cisir-i Zelâhif Mahallesinde İbnul Hulefâ Hânı adıyla bilinen hânın yarısını, 480 osmânî dirhemi peşin, geri kalanı, imaret (tamirat) işinde çalışacak olanlara harcanmak üzere toplam 2000 osmânî dirhem ücretle kiralamış ve kendisine, tamirat yapmasına ve hesapların, süre bitiminde görülmesine yasal olarak izin verilmiştir.

2.6.4. Fırın Kiraları

İncelediğimiz sicilde 4 farklı döneme ait toplam 6 adet fırın kiralama işlemine dair kayıt tespiti yapılmıştır. Kayıtlarda bahsi geçen fırınlar, vakıf ve özel şahıslar tarafından kiraya verilmiş olup kira ödemeleri ise kiracı ve fırın sahibi arasındaki anlaşmaya göre değişebilmekteydi. Bazı kayıtlarda fırın kiralaları, günlük ödenirken bazılarında ise aylık ve peşin de ödenebilmekteydi.

⁴⁶⁸ Belge: 1547, Tarih: 8 Şevvâl 962/ 26 Ağustos 1555.

Tablo 2.1.3.6. Fırın Kiraları

Sıra No	Tarih	Semt	Açıklama	Yıllık Kira Bedeli	
1	956/1549	Hüccâc Mah.	Fırın, 1 yılığına 4,5 altına kiralananmıştır.	4,5 altın	Belge: 1130
2	957/1550	Süveyka Mah.	“Hacı İsmail'in Fırını” olarak tanınan fırın 3 yılığına, günlük 2 kıt'a ödenmesi suretiyle kiralananmıştır.	24 kıt'a	Belge: 840
3	961/1554	Cellûm Mah.	Fırın, 3 yılığına aylık 60 kıt'aya kiralananmıştır.	18 altın	Belge: 3190
4	962/1555	Bâb-ı Antakya Dışında	Fırının 3 yıllık kira bedeli 30 altındır.	10 altın	Belge: 648
5	962	Bâb-ı Kınnesrin Mah.	Fırının aylık kira bedeli 309 gümüş kıt'adır.	92,7 altın	Belge: 1976
6	962	Zâhir-i Bâb-ı Bânkûsâ'daki	Fırın, 3 yılığına aylık 50 kıt'aya kiralananmıştır.	15 altın	Belge: 2639

Halep'te gayrı müslim tebaanın da kendileri için ekmek üretebilmek amacıyla, fırın açtıklarını kayıtlarda görmekteyiz. Bu durum, Halep'in gelişmekte olan ticaret ve sanayisi dolayısıyla bu coğrafyada bulunan çeşitli gayrı müslim tüccar kesimin ihtiyacını karşılamaya yönelik bir girişimdir. 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555 tarihli bir belgede⁴⁶⁹ Venedikli Frenk Ceruru b. İsrâfil, Halep'te ikamet eden Frenklere ekmek üretmesi ve temiz bir kemmece de çalışması ve Halep'te ikamet eden Frenklerin haricinde kimseye satmaması, şayet Müslümanlara satarsa rankla satması hususunda taahhütte bulunmuştur.

2.6.5. Değirmen Kiraları

Halep'te bulunan değirmenlerden buğday ve çeşitli tahılların öğütülmesinde faydalanılmaktaydı. Su kaynakları, dereler, nehirler civarında kurulmuş olan değirmenlerin su değirmeni olduğuna şüphe yoktur. Fakat sicil kayıtlarında geçen değirmenlerin bir kısmının konumu ve mevki bilmediği için bu değirmenlerin nasıl çalıştığı ve ne tür bir değirmen olduğu konusunda fikir yürütmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte su değirmenlerinin bir kısmı yaz aylarında su azalmalarından dolayı çalışmayacakları da aşikârdır. Bir kısım değirmenler de bu

⁴⁶⁹ Belge: 2897, Tarih: 19 Safer 962/ 13 Ocak 1555.

dönemde hayvan gücü ile çalışmaktadır. Bahsi geçen hususların değirmen kira bedelleri üzerinde etkileri olduğu muhakkaktır.⁴⁷⁰

Tablo 2.1.3.7. Değirmen Kira Bedelleri

Sıra No	Tarih	Semt	Açıklama	Yıllık Kira Bedeli	
1	961/1554	Antakya	Boş bir arazi ve Sultan değirmeni kiralanmıştır.	15 altın	Belge: 3175
2	962/1555	Halep'in Dışı	Değirmenin yıllık kira bedeli	77 altın	Belge: 180
3	962	Zeytan Köyü	Kuveyk Nehri üzerine kurulu ve 2 taş üzerinde dönen değirmenin yıllık kira bedelidir.	80 altın	Belge: 733
4	962	Zeytan Köyü	Kuveyk Nehri üzerine kurulu değirmenin yarısı 4 yıllığına 40 altına kiralanmıştır.	20 altın	Belge: 2204

1 numaralı Halep sicil kayıtlarında, değirmen kiralama dair 2 farklı tarihe ait toplam 4 adet belge tespiti yapılmış olup bahsi geçen değirmenlerin bazıları vakfa bazıları ise özel şahsa aittir. En yüksek değirmen kira bedeli ise 80 altın olup bu miktar, Zeytan köyü yakınlarında Kuveyk nehri üzerinde kurulu olan ve 2 taş üzerinde dönen bir değirmen için ödenmiştir. En düşük değirmen kira bedeli ise 15 altındır. Bahsi geçen değirmen kira bedeli ise, Antakya'da bulunan ve Sultan isimli bir değirmen için ödenmiştir. Halep'te ortalama değirmen kira bedeli ise, 48 altındır. Değirmen kira bedelleri arasındaki bu farklılık, söz konusu değirmenlerin biçimsel özellikleri ve kurulmuş olduğu yer ile ilgilidir.

2.7. CANLI HAYVAN FİYATLARI

2.7.1. At Fiyatları

Sanayi devrimi öncesi toplum hayatında, insan ve hayvan gücüne dayalı enerji hayati bir önem taşımaktaydı. Bu anlamda daha ilk dönemlerde insanoğlu tarafından at, öküz, manda ve deve evcilleştirilmişti. Bahsi geçen bu hayvanlar, *ziraat, ulaşım ve nakliyyede* kullanılmıştır. Bugün bile bazı coğrafyalarda hayvan

⁴⁷⁰ Fatih İlhan, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2013, s.100.

gücünden yararlanılmaktadır. Bu güç kaynakları, tarih boyunca hiçbir zaman önemlerini kaybetmemişlerdir.⁴⁷¹ Osmanlı Devleti'nde bu sebeplerden dolayı at ve katır, ihracı yasak olan mallar arasında yer almaktaydı. Hatta İran ile münasebetlerin ileri düzeyde olduğu dönemlerde bile, İran'a at gönderilmemesi hususunda emirler gönderilmekteydi.⁴⁷²

Halep sicil kayıtlarında, 5 farklı tarihe ait olmak üzere toplam 22 adet at satış kaydı tespit edilmiştir. Satış kayıtlarında geçen bu atların fiyatlarında, atın cinsi, yaşı, cinsiyeti, rengi ve sağlık durumu gibi hususlar etkili olmuştur. Sicil kayıtlarında en yüksek at satış değeri 80 altındır. Muhammed b. Ebubekir, A'kabe Mahallesinden Ebubekir b. Bedreddin için üç yıl çalıştığını ve karşılığında kızıl kısrağın yarısını 40 sultânî altına satın aldığı iddia etmiş ve şahitlerin huzurunda davacı lehine karar çıkmıştır.⁴⁷³ En düşük at fiyatı ise 3,32 altındır.⁴⁷⁴ Halep'te 956-969/1549-1562 yılları arasında ortalama at fiyatı ise, 18,71 altındır.

Tablo 2.1.4.1. At Fiyatları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Fiyat	
1	956/1549	Kızıl bir kısrağ	15 altın	Belge: 1057
2	956	Gök tay ve kırmızı at	3,32 altın	Belge: 1083
3	957/1550	At satışı	13 kıbrısî	Belge: 392
4	957	Kısrağ	9,5 kıbrısî	Belge: 471
5	957	Kızıl kısrağ	4 kıbrısî	Belge: 465
6	957	Kısrağ	22 altın	Belge:884
7	957	At	33 altın	Belge: 926
8	961/1554	Kırmızı at	5 altın	Belge: 3295
9	961	Kırmızı ve genç bir at	22 altın	Belge: 3344
10	962/1555	Gök kısrağın yarısı, 25 altına satılmıştır.	50 altın	Belge: 696
11	962	Sağ gözünde beyazlık bulunan 3 yaşındaki mavi tay	12,5 altın	Belge: 1734
12	962	Kısrağ	10 altın	Belge: 1771
13	962	Gök kısrağ	10 altın	Belge: 1940
14	962	Kırmızı kısrağ	35 altın	Belge: 1989
15	962	Beyaz kısrağ satışından alacak talebi	8,5 sultânî	Belge: 2003
16	962	Kızıl kısrağ	18 altın	Belge: 2057
17	962	Sol ayağında beyazlık olan kırmızı kısrağ	11 sultânî	Belge: 2266
18	963/1556	Kusursuz kumral bir kısrağ satışı	22 sultânî	Belge: 300
19	963	Kızıl kısrağ	80 altın	Belge: 332
20	963	Kızıl kısrağ	6 sultânî	Belge: 740
21	963	Kırmızı asil bir kısrağ	10 sultânî	Belge: 763
22	969/1562	Gök kısrağ	12 altın	Belge: 820

⁴⁷¹ Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 281.

⁴⁷² Kabacık, a. g. e., s. 210.

⁴⁷³ Belge: 332, Tarih: Şa'bân 963/ Haziran 1556.

⁴⁷⁴ Belge: 1083, Tarih: 20 Zilka'de 956/ 10 Aralık 1549.

Aşağıda, Halep'te at fiyatlarının yıllara göre artış miktar ve oranları gösterilmektedir. 956-961/1549-1554 yılları arasında sicil kayıtlarında, at satış işlemlerine dair toplam 9 adet belge bulunmakta olup yine bu yıllar arasında Halep'te ortalama at fiyat bedelleri 14,09 altındır. 962-969/1555-1562 yılları arasında ise at satışına dair belge sayısı 13'tür. Bu yıllar arasında ise ortalama at satış değeri, bir önceki döneme göre %55,57'lik bir artışla 21,92 altın olmuştur.

Tablo 2.1.4.2. At Fiyatlarının Yıllara Göre Artış Oranları

Tarih	Satılan At Sayısı	Ortalama Fiyat (Altın)	Artış Oranı %
956-961/1549-1554	9	14,09	
962-969/1555-1562	13	21,92	55,57

2.7.2. Katır Fiyatları

Halep sicil kayıtlarında farklı tarihlere ait toplam 15 adet katır satış belgesi tespit edilmiştir. Katırların rengi, fiziksel özellikleri ve yaşları da tıpkı diğer hayvan satış fiyatlarında olduğu gibi katır fiyatlarında da etkili olmaktadır. Katır satış işlemleri, peşin ve vadeli ödeme usulleriyle gerçekleşebildiği gibi belirli bir borca karşılık da katır satışı yapılmıştır.

Tablo 2.1.4.3. Katır Fiyatları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Fiyat (Altın)	
1	957/1550	Beyaz katır ve eşek ücreti toplam 24 altın	12	Belge: 909
2	961/1554	Siyah katır	15	Belge: 3169
3	962/1555	Katır ücreti	4	Belge: 636
4	962	Mavi katır	7,5	Belge: 1738
5	962	Bir kısrak ve bir katır toplam fiyat 20 altın	10	Belge: 1771
6	962	Kırmızı dişi katır satışı	15,5	Belge: 1935
7	962	Siyah katır	6,25	Belge: 2078
8	962	Mavi katır	5,15	Belge: 2091
9	962	Siyah dişi bir katır fiyatından alacak talebi	14	Belge: 2098
10	962	Siyah inatçı bir dişi katır	6	Belge: 2152
11	962	Siyah katır	10	Belge: 2718
12	962	Bir katır	5,5	Belge: 2391
13	962	Katır bedeli	8,5	Belge: 2947
14	963/1556	Sarı katır satışı	14,75	Belge: 295
15	963	Kızıl katır satışı	4,5	Belge: 350

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, 957-963/1550-1556 yılları arasında Halep'te katır fiyatları, 4 altından 15,5 altına kadar değişen bir seyir takip etmiştir. Bahsi geçen yıllarda en yüksek değer, 15,5 altın olup bu miktar kırmızı dışı bir katır için ödenmiştir. En düşük katır ücreti 4 kıbrısîdir. Halep'te ortalama katır fiyatı ise 9,24 altındır.

2.7.3. Eşek Fiyatları

Suriye'nin kuzeyindeki en önemli kent olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz ile İran arasındaki yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı, ticaret kervanlarının uğrak noktası haline gelmiştir. Bu özelliğinden dolayı da, kent üzerinde önemli çalışmalar yapan Bruce Masters tarafından "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti*" olarak adlandırılmıştır.⁴⁷⁵ Yolların buluşması, bazen ulaşım araçlarında bir değişmeye, zorunlu bir durağa işaret etmektedir. Bağdat'tan gelen deve kervanları Halep'te Lübnan engeline karşı durmakta ve yüklerini at, katır veya eşek kervanlarına devretmekteydi⁴⁷⁶. Eşekler, Halep'teki yerel kullanımın dışında Trablusşam ile bağlantıyı sağlamasından dolayı çok yaygın olarak kullanılmaktaydı. Kervanlarda insan ve yükleri deve ve katırlarla taşıyorsa da devenin yavaş yürümesi esnasında kullanışsız bir binek hayvanı olmasından dolayı yolcular kendileri için at ve eşek kiralayabildiği gibi satın da alabilmekteydi.⁴⁷⁷

Eşek satışlarıyla ilgili sicil kayıtlarında 3 farklı tarihe ait toplam 14 adet belge tespiti yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda eşeklerin sahip olduğu bazı fiziksel özellikleri, değerleri ve hangi yılda satışının yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Eşek satış işlemleri, peşin veya vadeli gerçekleşmekteydi. Bazı kayıtlarda ise alıcının satış konusu olan eşek için herhangi bir ayıbının olmadığına dair madde koydurduğu

⁴⁷⁵ Mehmet Köçer, vd., *a. g. e.*, s. 21.

⁴⁷⁶ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. I, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, İstanbul 1989, s.210.

⁴⁷⁷ Nilüfer Alkan, "15. ve 16. Yüzyıllarda İran İpek Yolunda Kervanlar", *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa, 2006/2, s. 146.

görülmektedir.⁴⁷⁸ Böylelikle alıcı, olumsuz bir duruma karşı, satış akdini feshedebilme amacıyla böyle bir yol izlemektedir.

Halep'te eşeklerin sahip olduğu özellikler, onların satış değeri üzerinde doğrudan bir etkisi söz konusudur. 957/1550 yılında ilk eşek satış belgesinde, yeşil renkli bir eşeğin değeri 1,75 altın iken 962/1555 yılının son eşek satış belgesinde yer alan sarı eşeğin değeri 7 altındır. Bu iki zaman sarfında en yüksek fiyata satışı yapılan eşek bedeli ise 13 altındır. Halep'te 957-962/1550-1555 yılları arasında ortalama eşek bedeli ise, 4,03 altındır.

Tablo 2.1.4.4. Eşek Fiyatları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Fiyat (Altın)	
1	957/1550	Yeşil eşek satışı	1,75	Belge: 506
2	957	Beyaza yakın renkte eşek satışı	2	Belge: 541
3	957	Beyaz erkek eşek satışı	1	Belge: 573
4	957	Beyaz erkek eşek satışı	1,75	Belge: 574
5	961/1554	Gök eşek	7	Belge: 2500
6	961	Yeşil eşek satışı	6	Belge: 3111
7	961	Tüm ayıplardan arınmış yeşil eşek satışı	1,3	Belge: 3312
8	962/1555	Bir eşek bedeli (10 şâhî)	1,25	Belge: 1748
9	962	Bir eşek bedeli (100 kıt'a)	2,5	Belge: 1756
10	962	Bir eşek bedeli (3 altın 4 kıt'a)	3	Belge: 1849
11	962	Bir eşek bedeli	6	Belge: 2374
12	962	Eşek satışı	3	Belge: 2745
13	962	Eşek satış bedeli	13	Belge: 2784
14	962	Sarı eşek satışı	7	Belge: 2846

2.7.4. Deve Fiyatları

Coğrafi koşulların olumsuz olduğu durumlarda, kervanlarda insanları ve yüklerini develer taşımaktaydı. Ayrıca devenin diğer binek ve taşıma hayvanlarına nispeten çok düşük bir maliyetle çok daha ağır yükleri taşıyabilmesi, özellikle kervan ticaretinde develerin önemini arttırmaktaydı. Bir deve ortalama 250 kiloya yakın bir yük, (yani bir at veya katırın taşıyabileceği yükün nispeten 2 katı) taşıyabilmektedir. Buna paralel olarak Türkmenlerin tek hörgüçlü Arap develeriyle, çift hörgüçlü Orta Asya develerinden (Baktriane) ürettikleri melez develer, Anadolu'nun çetin

⁴⁷⁸ Muhammed b. Berekât, Ahmet b. Muhammed es-Sekkâ aleyhine açtığı davada ondan, sağlıklı ve herhangi bir kusuru olmaması şartıyla 3 sultanî ve 4 gümüş kıt'a fiyatla bir eşek satın aldığı iddia etmiş, davalıya sorulduğunda, ona, eşeği hiçbir hastalığı olmaksızın sattığını ikrar etmiş ve isbat etmek üzere çıkmıştır. Belge: 1849, Tarih: 10 Cemâziye'l-Evvel 962/ 2 Nisan 1555.

arazisiyle soğuk ve yağışlı iklimine çok uygun olup bu develer, Arap devesine göre çok daha fazla yük taşıyabilmekteydi.⁴⁷⁹

Sicil kayıtlarında deve satışlarıyla ilgili farklı tarihlere ait toplam 22 adet belge tespiti yapılmıştır. Develerin satış işlemleri, peşin ve vadeli olmak üzere farklı usullerde gerçekleşmektedir. Devenin yaşı, cinsi, renkleri ve diğer fiziksel özellikleri, deve fiyatı üzerinde etkileri bulunmaktadır. Halep'te 10 ila 22 altın arasında seyir eden fiyatlarda develerin satışı yapılmıştır. Kayıtlarda 956/1549 yılına ait toplam 2 adet deve satış belgesi bulunmakta olup bu yılın en yüksek deve satış değeri, 17 altındır. Bu yılın deve fiyat ortalaması, 13,75 altındır. Bu ortalama 957/1550 yılında ise, 12 altına düşmüştür. 961/1554 yılında deve fiyatlarında bir yükselme söz konusudur. Buna göre bu yılda en yüksek deve fiyatı, 20,45 altın olmuştur. 961/1554 yılının ortalama deve fiyatı ise, 13,91 altındır. Deve fiyatlarındaki artış 962/1555 yılında da devam etmiştir. 962/1555 yılının en yüksek deve fiyatı, 22 altın olup bu yılın ortalama deve fiyatı ise, 12,45 altındır. Bazı kayıtlarda develerin toplu bir şekilde satıldığını görmekteyiz. 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555 tarihli bir belgede⁴⁸⁰ Cemaleddin b. Şeyh Ahmet, Kasım Çelebi b. Kâdı Ahmet'ten, 34 deve ücreti olarak 400 altın sultânîyi tamamen aldığını ve ondan bu konuda alacağı herhangi bir dirhem dahi kalmadığını ikrar etmiştir.

Tablo 2.1.4.5. Deve Fiyatları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Fiyat (Altın)	
1	956 (1549)	Deve satışı	10	Belge: 1049
2	956	Deve satış ücreti	17,5	Belge: 1353
3	957 (1550)	Kulakları, sağ ve sol baldırında çok sayıda damgası olan kızıl deve satışı	10	Belge: 454
4	957	Kusursuz bir deve satışı	14	Belge: 924
5	961 (1554)	Kırmızı deve satışı	20,45	Belge: 2522
6	961	Kırmızı deve bedeli	10	Belge: 2535
7	961	Deve satışı	13	Belge: 2998
8	961	2 adet deve satışı ücreti 32 sultânî	16	Belge: 3039
9	961	Beyaz bir deve satışı	10,1	Belge: 3264
10	962 (1555)	Kusursuz kızıl bir deve satışı	12,5	Belge: 276
11	962	1 adet deve satışından kaynaklanan toplam borç tutarıdır.	15	Belge: 284
12	962	34 deve ücreti 400 sultânî	11,7	Belge: 1530
13	962	7 deve ücreti 106 sultânî	15,1	Belge: 1539
14	962	4 deve ücreti 24,5 sultânî	6,1	Belge: 1814

⁴⁷⁹ Alkan, a. g. m., s. 146.

⁴⁸⁰ Belge: 1530, Tarih: 4 Şevvâl 962/ 22 Ağustos 1555.

15	962	Deve satışı	10	Belge: 1885
16	962	5 adet deve satışından toplam borç tutarı 110 altındır.	22	Belge: 2064
17	962	Deve satışı	11	Belge: 2189
18	962	Çeşitli renklerde 7 adet deve fiyatı 110 sultânî	15,8	Belge: 2224
19	962	17 deve ücreti 140 sultânî	8,2	Belge: 2275
20	962	Kusursuz bir deve satışı	8	Belge: 2739
21	962	Beyaz bir deve satışı	14	Belge: 2809
22	969/1562	Toplam renkli 3 adet deve satışından kaynaklanan toplam borç 35 altındır.	11,6	Belge: 822

2.7.5 Koyun Fiyatları

Hollandalı Seyyah Raufolf, Halep'te Toros dağlarında beslenen davarların kesildiğini ve etlerinin çok iyi kalitede olmasına rağmen ucuz olduğunu ifade etmektedir. Davarların Halep dışındaki kesimhanelerde kesildiği ve bu yüzden de etrafında çokça köpeklerin bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁸¹

Bursa, Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirlerde geniş çapta et tüketilmesi ve Osmanlı topraklarında dericilik zanaatının ileri düzeyde gelişmiş olması; Osmanlı Devleti'nde hayvancılığı pek kazançlı bir uğraş haline getirmiştir. Dolayısıyla bir taraftan Şam-Kahire ve diğer taraftan Batı Akdeniz yönlerinde yapılan hayvan ve hayvansal gıdaların ticareti gerek göçebe halkın gerekse çiftlik işleticilerinin sürülerini çok değerli kılmaktaydı.⁴⁸² Bu sebeplerden ötürü, Osmanlı Devleti'nde ihracı yasak olan malların bir kısmını da canlı hayvanlar oluşturmaktaydı. Devlet, İstanbul'daki et satışını piyasadaki şartlara göre belirlenen narh yerine daha düşük bir narh üzerinden satışını zorunlu kılıyor ve bundan dolayı belirlenen narh fiyatı, maliyetinin altında olması sebebiyle İstanbul'daki kasaplar sık sık iflas etmekteydi.⁴⁸³

Halep sicil kayıtlarında koyun satışıyla ilgili toplam 13 adet belge tespiti yapılmıştır. Fakat bazı belgelerde⁴⁸⁴ satışı yapılan koyun sürülerindeki sayının belirtilmemesi, adet fiyat değerinin bulunmasını zorlaştırmıştır. Bu yüzden koyun satış belgelerinde sadece adet miktarının tespit yapılabildiği kayıtları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre koyunlar, peşin ya da taksitle satılmıştır. Diğer hayvan türlerinde olduğu gibi koyunun sahip olduğu birtakım özellikler, fiyata

⁴⁸¹ Kabacık, *a. g. e.*, s. 219.

⁴⁸² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.505.

⁴⁸³ Kabacık, *a. g. e.*, s.209.

⁴⁸⁴ Belge: 1732, 1802, 1806, 2164, 3137.

etkilemiştir. Kayıtlarda tek olarak satışı yapılan koyuna rastlanmamış olup belgelerin tamamında birden fazla koyunun toplu olarak satışı yapılmıştır. 957-963/ 1550-1556 yılları arasında Halep'te koyun adet fiyatlarının 20 ila 36 kıt'a arasında değiştiğini görmekteyiz. Dönem boyunca 110 koyun satışı yapılmıştır. Ortalama koyun bedeli, 27,25 kıt'adır.

Tablo 2.1.4.6. Koyun Fiyatları

Sıra No	Tarih	Açıklama	Fiyat (Kıt'a)	
1	957/1550	15 baş koyun 9 kıbrısıye satılmıştır.	24	Belge: 491
2	957	Adet fiyatı 30 kıt'a olmak üzere 48 baş koyun satılmıştır.	30	Belge: 837
3	961/1554	Adet fiyatı 25 kıt'a olmak üzere toplam 12 altın alacak talebi.	25	Belge: 3251
4	962/1555	Adet fiyatı,36 kıt'a olmak üzere 6 baş koyun satılmıştır.	36	Belge: 637
5	962	8 baş koyun, 6 altına satılmıştır.	30	Belge: 711
6	962	12 baş koyun bedeli, 9 altın 24 kıt'adır.	32	Belge: 2730
7	963/1556	3 baş koyunun bedeli, 75 kıt'adır.	25	Belge: 216
8	963	6 baş koyunun bedeli, 3 altındır.	20	Belge: 361

Birim fiyat tespiti yapılamayan koyun satış belgelerinden en yüksek koyun sürüsü satış miktarları 5,⁴⁸⁵ 23,⁴⁸⁶ 30,⁴⁸⁷ 60⁴⁸⁸ ve 110⁴⁸⁹ altındır. Servet mahiyetindeki 110 altının kaç koyun bedeli için ödendiği hususunda bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁸⁵ Belge: 1806, Tarih: 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555.

⁴⁸⁶ Belge: 1802, Tarih: 7 Cemâziye'l-Evvel 962/ 30 Mart 1555.

⁴⁸⁷ Belge: 3137, Tarih: 18 Şevvâl 961/ 16 Eylül 1554.

⁴⁸⁸ Belge: 1732, Tarih: 29 Şevvâl 962/ 16 Eylül 1555.

⁴⁸⁹ Belge: 2164, Tarih: Rebî'ül-Âhir Başı 962.

SONUÇ

1 numaralı Halep şer'iyeye sicil kayıtlarında yer alan bilgiler doğrultusunda, Halep'in sosyal ve iktisadi durumlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

956-972/1549-1565 yılları arasında Halep'te yaşayan kadınların toplum içerisinde oldukça hareketli bir role sahip olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar özel mülkiyet hakkı olan; çeşitli gayrimenkul alım, satım ve kiralama işlerinde etkin; başka şahıslara kefilliği kabul gören ve mahkemelerde bizzat kendileri giderek ya da vekillerini göndererek hakkını arayabilen bir konumdaydılar. Halep'te yaşayan kadınların, maddi kazanç sağlayabilmek amacıyla mahalle aralarındaki dükkânlarda veya eğirme işine uygun hale getirdikleri evlerinin bir bölümünde çalışmaktaydılar. Bunun yanında kayıtlarda kadınların vakıflarda belirli bir ücret karşılığında müteveli olarak görev yaptıkları da yer almaktadır. Müteveli olarak vakfın birçok resmi ve gündelik işlemlerini takip etmesi ve yerine getirmesi, bize kadınların günlük yaşamın çeşitli alanlarında etkin rol oynadıklarını göstermektedir.

Kayıtlarda geçen boşanma davaları; talak, muhâla'a ve tefrik usulü boşanma türleri kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre Halep'te talak usulü boşanma kapsamına giren ric'i ve bâin talak ile boşanma kayıtları tespit edilmiştir. Boşanma işlemi sonrasında; kadına mehir ödemesini gerektirmeden erkeğe tekrar eşiyile birleşimine olanak tanıyan ric'i boşanmaların oranı, % 5,71'dir. Fakat bâin talak ile boşanma şekli Halep'te % 62,85 oranla en yüksek bir orana sahiptir. Halep'te bâin talak ile boşanma oranlarının yüksek olması, bize aile içi yaşanan sorunların büyük olduğunu düşündürmektedir. Bu boşanma usullerinin dışında Halep'te kadın ile kocanın evliliği, ikili olarak anlaşma (muhâla'a) yoluyla da sonlanabilmekteydi. Halep'te muhâla'a yoluyla boşanma kayıtlarının oranı ise % 8,57'dir. Eşlerinden uzun yıllar uzak kalan kadınlar ise maddi açılardan bazı sıkıntılar çekmekte ve bu sebepten mahkemeye boşanma talebinde bulunmaktaydı. Bu durumda tek söz sahibi olan kadı, Şafi mezhebinin usul ve esaslarına göre kadını kocasından ayırabilmekteydi. Tefrik dediğimiz bu usulün oranı ise % 22,85'dir.

Halep'teki kadınların mehir konusunda çok hassas davrandığını görmekteyiz. Hatta bazı kayıtlarda kadınların ölen kocalarından alacaklı oldukları mehir haklarını alabilmek amacıyla, kendi öz çocuklarına ve yakınlarına dava dahi açmışlardır. Halep'te mehir miktarları ise 4 ila 90 altın arasında değişmekteydi. 956-961/ 1549-1554 yılları arasına ait toplam 7 adet belgenin ortalama mehir miktarı 20,81 altındır. 962-969/ 1555-1562 yıllarında ise 16 adet belgenin ortalama mehir miktarı, % 25,80 bir artışla 25,87 altına yükselmiştir.

Halep'te efendisi tarafından azat edilen çok sayıda köle ve cariye bulunmaktaydı. Esirlerin azat edilme gerekçelerinde dinin teşvik edici yönü etkili olmuştur. Halep'te birçok insan Allah'ın rızasını kazanabilmek amacıyla önemli bir miktar para ödeyerek satın aldığı esirlerini azat edilebilmekteydi. Bunun dışında efendilerinin güvenini kazanmış azatlı köleler, eski efendileri adına kıymeti çok yüksek olan ticari işlemlerini yürütmüştür. Bu durum efendi köle arasındaki dayanışmayı, güveni, karşılıklı sevgi ve saygıyı göstermektedir. Fakat bazı sebeplerden dolayı esirlerin kaçak durumuna düştüğü durumlar da kayıtlara yansımıştır. Efendisi tarafından kölelere kötü muamele yapıldığına dair kayıtlarda doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kayıtlarda esirlerin bedensel özellikleri; sol kulağının yarık, dişlerinin kırık, bileğinde damga bulunan, sol elinde yara olan, sağ gözü bulanık gören şekilde bilgilerin yer alması, esirlerin çeşitli sebeplerden dolayı işkence gördüğünü işaret etmektedir.

Halep'te 15 farklı milletten kölelerin varlığı tespit edilmiştir. Bu kölelerin çoğunluğu Habeşî, Hintli, Rus ve Ermenidir. Kayıtlarda 11 farklı milliyeti tespit edilen cariyelerde ise Habeşî, Çerkez, Gürcü, Ermeni ve Abaza milliyetleri Halep'te çoğunluktadır.

Halep'te köle fiyatlarının 20 ila 150 altın arasında seyrettiği görülmüştür. Beyaz kölelere olan ilgi, siyahi olan kölelere oranla çok daha yüksek olmuştur. Beyaz kölelerin ortalama değeri 64,33 altın iken siyahi zencilerin ortalaması 44,87 altındır. Cariye fiyatları ise 8 ila 84,25 altın arasında seyretmiştir. Beyaz cariyelerin Halep'te ortalama değeri, 46,08 altındır. Siyahi cariyelerin değeri ise 23,5 altındır.

Halep'te içki içme, zina, hırsızlık, gasp ve adam öldürme gibi toplum düzenini bozan birçok olaylar da yaşanmaktaydı. Başkalarının hak ve hukuk düzenine bir müdahalede bulunmadıkları sürece gayrı müslim tebaaya içki

konusunda bir kısıtlama getirilmemiştir. Bazı kimseler içki içen ve zina yapan kimseler hakkında mahkemede şahitlik yapmıştır. Hırsızlık ve gasp hadiselerinde ise zanlılar, eylemlerini genellikle grup halinde gerçekleştirmiştir. Buna ek olarak gasp olaylarında, mülk sahibinin sadece malına el konulmamış aynı zamanda mülk sahibine zincir ve silah gibi araç gereçlerle zarar da verilmiştir. Bu tür davaların sonuçlanması ise çok uzun sürmemekteydi. Cinayet olaylarında, zanlılara farklı miktarlarda diyet ödedilmiştir. Suçlular, dava sürecinde güvenilir şahısların kefil olmasıyla serbest bırakılmış ve davaların görülmesi bu şekilde sürdürülmüştür.

Halep'te insanlar, birçok sebepten dolayı birbirlerine kefil olmaktadır. Dava işlemlerinin sonuçlanması; gerekli delillerin toplanması, şahitlerin dinlenmesi ve keşiflerin yapılması gibi hususlardan dolayı uzun bir zaman alabilmekteydi. İşte bu sebepten dolayı kaçma ihtimali bulunan zanlılar için güvenilir kefiller istenmekteydi. Konuyla ilgili belgelerin büyük bir kısmını borca karşılık kefaletler oluşturmaktadır. Kayıtlarda rastladığımız kefil olunan en yüksek miktar 2160 altındır.

Halep'teki cami, mescit, zaviye ve medrese gibi yapıların çok sayıda vakıfları bulunduğu ve bu vakıfların gayrimenkul kira bedellerinden önemli gelirler elde ettiği görülmüştür. Evlatlık vakıflar da vakfetme işlemi belirli bir prosedür çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Mesela vakfın sahibi yani mülk sahibi vakfetme işlemi esnasında kendisinden sonra vakfın başına kimlerin geçeceğinden vakıf gelirlerinin nerelerde hangi amaç için harcanması gerektiğine kadar şartlar koymuştur. Vakıf mallarının tamirata, işçi masrafları, vergi ve yasal harçlar ise vakıf kurumlarının başlıca gider kaynakları arasında yer almıştır.

Halep'te iktisadi hayatın her alanında; borç ve alacak tahsili, alım satım işlemleri ve ticaret gibi durumlarda, çeşitli para birimleri kullanılmıştır. Çoğunlukla Halep halkı sultânî, osmanî, kıt'a ve dirhem gibi para birimlerini tercih etmiştir. Bu para birimlerinin dışında; şâhî ve kıbrısî de kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda şâhî ile dirhem aynı para birimleri olduğu iddia ediliyorsa da belgeler ışığında bu iki para biriminin birbirlerinden değer itibariyle farklı olduğu görülmüştür.

Çok sayıda yabancı tüccar Halep'e çeşitli ticari işlemler için gelip gitmekteydi. Bu tüccarlardan Venedikli tüccarların yürütmüş olduğu ticari faaliyetlerin ekonomik boyutu dikkat çekicidir. Venedikli tüccarlar, genel anlamda kumaş ticaretiyle yakından ilgilenmiştir. Bunun dışında mercan ve ipek ticareti,

Venediklilerin Halep'te ilgilendiği bir başka iktisadi uğraş olmuştur. Ermeni tüccarlar da kumaş ticaretiyle ilgilenmiştir. Yahudilerin ise en önemli ticari işlemlerinden birisini para ve kıymetli madenler oluşturmuştur. İranlı tüccarlar ise Halep'te başta kumaş ve tülbent ticaretinin yanında çok çeşitli ticari faaliyetler de yürütmüştür. Bu ticari faaliyetler arasında; ipek, mercan ve kehribar, nil (çivit boyası) ve kadife elbise yer almıştır.

Resmi fiyatlar olmamakla birlikte; tamamen sicil verileri dikkate alınarak Halep'teki bazı ticari malların fiyatları ele alınmıştır. İklimsel bozukluklar, savaş ve toplumun düzenini bozan hadiseler, halkın temel besin gıdası olan buğday fiyatının yükselmesine sebep olmuştur. 1549 yılında 1 mekkuk buğdayın değeri, 1,66 altın iken 1555 yılının 1 mekkuk buğdayın ortalama fiyatı 4,24 altına yükselmiştir. Zeytinyağı ise Halep'te rıtl ya da kıntar birimleriyle satılmıştır. 957/1550 yılında Halep'te satılan zeytinyağının rıtlı (2,28 kg), 0,05 altın iken 962/1555 yılında zeytinyağının rıtlı değeri 0,0475 altına düşmüştür. Sabunun aynı yıldaki rıtlı değeri ise 12,5 kıt'adır. Halep'in meşhur ipek satışları da yine rıtlı birimi (600 dirhem, 2,153 kg) veya 700 dirhem (2,217 kg) ağırlığı esas alınarak yapılmıştır. Son olarak da Halep'te elbise satışları incelenmiştir. Halep'te satışı yapılan elbise fiyatları, 7 altından başlayıp 230 altına kadar çıkabilmiştir.

Kayıtlarda geçen işçi çalıştırma sözleşmeleri, incelenen bir başka konu olmuştur. Bu tür kayıtlarda; işçi çalıştırma süreleri ve işçiye ödenecek olan miktar ifade edilirken bu belgelerin çok azında işin niteliği hakkında bilgiler verilmiştir. Ergenlik çağına ulaşmamış çocukların Halep'te aylık kazançları ortalama 11,24 kıt'adır. Çocukların bedensel ve ruhsal dayanıklılığı düşünüldüğü vakit, onların Halep'te genel olarak daha hafif işlerde çalıştırıldığı düşünülmektedir. Köleler de işçi olarak çalışmaktaydı fakat kölelerin almış olduğu ücret normal bir insanın kazancından çok daha düşük bir miktardır. Kervanlarda çalışan işçilerin ücreti, mesafelere ve işin niteliğine göre değişmekteydi.

Ulaşım amacıyla Halep'te kullanılan hayvanların başında develerin ayrı bir önem teşkil ettiği saptanmıştır. Nitekim çeşitli sebeplerle yapılan ulaşımlar da büyük ölçüde develerin kullanıldığını görmekteyiz. Halep'ten Mekke'ye ticari ve dini (hac) sebeplerden ötürü çok sayıda hacılar, develerle taşınmıştır. Mekke istikametine yapılan taşımacılıkta deve başına, ortalama 14,75 altın alınmıştır. Bununla birlikte;

Halep'in Anadolu'nun çeşitli merkezlerine de ulaşım yapılmıştır. Deve başına Halep'ten Adana'ya 1,81, Bursa'ya 5,56 ve Tokat'a (katır yükü), 3,375 altın alınmıştır.

Halep'te fiyatı 4 altından 825 altına kadar satılan çok çeşitli özelliklere sahip evler bulunmaktaydı. 1549-1554 yılları arasında Halep'te ortalama ev fiyatı 48,96 altın iken bu miktar 1555-1562 yılları arasında 82,67 altına çıkmıştır.

Dükkânın bulunduğu semt, dükkânın ebat ve ölçüleri, dükkânın niteliği gibi unsurlar, Halep'te yer alan dükkânların fiyatını doğrudan etkilemiştir. Genel olarak ortalama bir dükkân bedeli 52,22 altındır. Halep'in yüksek fiyatlı dükkânları ise, Halep Kale altı tüccar çarşısı, Bankûsa ve Acem pazarıdır. Bu civarlarda satışı yapılan dükkân fiyatlarının yüksek olması, buraların gelişmişliğiyle ilgili olmalıdır. 956-961/1549-1554 yılları arasında Halep'te ortalama dükkân bedeli, 38,63 altındır. Bu miktar, 962-963/1555-1556 yılları arasında ise 51,70 altına yükselerek yaklaşık % 25,28'lik bir artış göstermiştir.

Bu dönemde ortalama ev kiralari 7,67 altın civarındadır. Kayıtlarda en yüksek yıllık kira bedeli, Dâhil Bâbun-Nasr'da yer alan bir ev için 22 altın ödenmiştir. 1549-1554 yılları arasında ortalama yıllık ev kira bedeli, 5,26 altındır. 1555-1556 yıllarında ise %49,04 bir artışla yıllık ev kira bedelleri 7,84 altına yükselmiştir.

Dükkânların yıllık kira bedelleri ise ev kira bedellerine nispeten biraz daha yüksektir. 956/1549 yılında Halep'te yıllık ortalama dükkân kira bedeli, 6,78, 961/1554 yılında 8,32 ve 962/1555 yılında ise 11,93 altındır. Halep'te ortalama dükkân kira bedelleri, sürekli olarak yükselmiştir.

Halep'te kiraya verilen diğer gayri menkuller ise han, fırın ve değirmenler olmuştur. Halep'teki han kiralari ise, 14,28 altın ile 810 altın arasında değişmiştir. Fakat hanların büyük çoğunluğu, 100 altın ve bu miktarın altında kiraya verilmiştir. Halep'te fırınların yıllık kira ortalaması 28,04, değirmenlerin 48 altındır.

At fiyatlarında; atın cinsi, yaşı, cinsiyeti, rengi ve sağlık durumu gibi hususlar etkili olmuştur. Halep'te at fiyatları genel olarak 3,32 ile 80 altın arasında değişmiştir. Ortalama bir at fiyatı ise 18,71 altındır. At fiyatlarına dönemsel olarak bakıldığında ise; 1549-1554 yılları arasında 14,09 altın olan fiyat, 1555-1562 yılları arasında %55,57'lik bir artışla 21,92 altına yükselmiştir. Katır fiyatları ise, nispeten

at fiyatlarından biraz daha düşüktür. Halep'te ortalama bir katır bedeli, 9,24 altındır. Bir diğerk önemli hayvan ise eşeklerdir. En yüksek eşek bedeli, 13 altındır. Ortalama eşek bedeli ise, 4,03 altındır. Kervan ticaretinin yaygınlığı Halep'te develerin önemini arttırmıştır. Halep'te 10 ila 22 altın arasında seyir eden fiyatlarla deve satışı yapılmıştır. Halep'te koyun fiyatları, 20 ile 36 kıt'a arasında değışmiştir.

KAYNAKLAR

A-) 1 Numaralı Halep Şer'iyeye Sicil Belgeleri

B-) Araştırma Eserleri

Acar, Abrurrahman ve Ergin, M. Mesut, "Halep'te Memluklül Dönemine Ait Medrese Vakıfları," *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2012, s. 1-36.

Acar, Halil İbrahim, "Talak," *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.496-500.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akrep, Mehmet Yunus, "Hatay'ın Yanıbaşında Bir Krallık Yamhad," *Tarih Düşünce Ve Topluluğu Sempozyumu*, Antakya, 20-21-22 Mayıs 2010.

Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ötüken Neşriyat Aş., İstanbul, 1994.

Akurgal, Ekrem, *Urartu Medeniyeti*, D.T.C.F., Ankara, 1959.

Akyıldız, Ali, "Para," *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s.163-166.

Akyüz, Jülide, "Evlilik Sözleşmesinin Önemli bir Ögesi Olan Mehir Hakkında Bazı Düşünceler," *A.Ü D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, S.8, s.214-228.

Alkan, Nilüfer, "15. Ve 16. Yüzyıllarda İran İpek Yolu'nda Kervanlar," *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa, Şubat 2006, s.141-157.

Apaydın, H. Yunus; Aydın, Mehmet Akif; Bardakoğlu, Ali ve Çağrııcı, Mustafa, *İlmihal II (İslam Ve Toplum)*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Armağan, A. Latif, "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (Menâzilü'l Hacc)", *O.A.*, Sayı: XX, İstanbul, 2000, s.73- 118.

Aybet, Gülgün Üçel, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler", *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.653-663.

Aydın, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma «Tefrik»" *O.A.*, Sayı: V. , İstanbul, 1986.

Babuçoğlu, Murat, Eroğlu, Cengiz ve Köçer, Mehmet, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, ORSAM., Ankara, 2012.

Başoğlu, Mehmet İsmail, *Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009.

Bezer, Gülay Ögün, "Zengiler", *Türkler Ansiklopedisi*, C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1297-1311.

Bizbirlik, Alpay, "Hicri 1003 (1595) Tarihli Defterin Işığında Bazı Osmanlı Vilâyetlerindeki Haremeyn Vaakıfları," *O.A.*, Sayı XX, İstanbul, 2000, s.37-72.

Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Cilt I, İmge Yayınevi, Ağustos 1993.

Bulut, Mehmet, "17. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, No: 39, 2000, s.23-35.

Buzpınar, Ş. Tufan ve Küçükaşı, Mustafa S., "Haremeyn", *İslam Ansiklopedisi*, C.XVI, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.153-157.

Büyüm, Nazar- Gwinn, Robert P., "Halep", *Ana Britanicca*, C.X, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 302-304.

Coşkun, Ali, Özkılınç, Ahmet, Sivridağ, Abdullah ve Yüzbaşıoğlu, Murat, *397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I*, Defter-i Hâkânî Dizisi: XVI, Ankara, 2010.

Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003.

Çetin, Cengiz, "Türk Düğün Gelenekleri Ve Kutsal Evlilik Ritüeli," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.111-126.

Dalsar, Fahri, *Türk Ticaret ve Sanayi Tarihinde Bursa'da İpekcilik*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1960.

Dulum, Sibel, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitim Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.

Duran, Yener, *Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

Erbay, Celal, "Nafaka," *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.282-285.

Erdem, Ekrem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz," *Bankacılar Dergisi*, S.56, İstanbul, 2006, s.10-28.

Ertem, Adnan, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar," *Divan Dergisi*, Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara, Aralık, 2011, s. 25-65.

Eser, Erdal, "Zengi Dönemi Halep Kutsal Yer Kültü," *Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan Olarak Düzenlenen Ortaçağ'da Anadolu Semineri Bildirileri*, Mart 2012, Ankara, s. 251-268.

Günaltay, M. Şemseddin, *Yakın Şark II Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Gündüz, Ahmet, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi," *The Journal of Academic Social Science Studies*, October, 2012, s.129-148.

Güngör, Cahit, *Çağdaş Tefsirde "Kölelik" Yorumu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Hâritanî, Mahmûd, "Halep," *İslam Ansiklopedisi*, C. XV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 247-248.

İbn. El Adim, "Artuklular'ın Halep'teki Hâkimiyeti," Çev. Aydın Usta, *Tarih İncelemeler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, Aralık 2008, s. 227-260.

İlhan, Fatih, *Şer'iyeye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2013.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1995, s.259-318.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul, 2000.

İnalcık, Halil, "Tarihte Türk – İran Ekonomik Bağları Üzerine Bir Not", Çev. Gaye Yavuzcan, *Tarih Okulu*, S. V, Sonbahar 2009, s. 195-197.

İshakoğlu, Ömer, *Suriye Tarihi; Osmanlı Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012.

Kabacık, Mehmet, *XVI. Yüzyılda Halep'te Gündelik Hayat ve Fiyatlar*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2013.

Kabacık, Mehmet, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep'te Boşanma Davaları Ve Mehir," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:47,Güz, 2013, s. 252-274.

Kama, Sezen, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi Ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-İ Osmânîyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 2013, s.673-708.

Kaplanoğlu, Raif, "1573 tarihli tahrir defterine göre Bursa'nın Eski Köleleri", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, Bursa, Sonbahar, 2011, s.5-13.

Karaman, Abdullah, "İslam Hukukunda Şahsa (Nefse) Kefalet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukukundaki Teminatla Salıverme Müessesesi İle Mukayesesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, Sivas, 1998, s.301-328.

Kaya, Ali, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili," *U. Ü. İ. F. Dergisi*, Bursa, 2008, s. 81-107.

Kartal, Ahmet, Klasik Türk Şairinin Dilinden "Haleb," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 2014, s. 77-92.

Kaymaz, İlhan Şerif, "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2010, s.333-366.

Kazıcı, Ziya, *İslam Tarihi: Osmanlı Siyasi Tarihi*, C.XI, Kayhan Yayınevi, İstanbul, 1997.

Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.III, (İlmi Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.

Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XI, (İlmi Müşavir ve Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.

Kurt, İsmail, "Vakıf Müessesesi XV Ve XVI. Asır Vakıfları," *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul, 1997, s. 501-543.

Kuru, Levent, *29 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006.

Marcus, Abraham, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Kenti Halep*, Çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

Masters, Bruce, "Haleb" *İslam Ansiklopedisi*, C.XV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 244-247.

Maydaer, Saadet, "Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)," *U. Ü. İ. F. Dergisi*, Bursa, 2007, s.299-320.

Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Matbacılar Sitesi Yayınları, Konya, 2012, s.289-316.

Özaydın, Abdulkerim, "Seyfüddeve El- Hamdânî," *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 35-36.

Özdemir, Rıfat, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)," *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı IX. , İstanbul, 1989, s.102-157.

Öztürk, Mustafa, *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

Öztürk, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi," *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.1485-1527.

Öztürk, Nazif, "Osmanlı Hâyrat ve Vakıf Sistemi," *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.797-824.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Çev. Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.I, İstanbul, 2007.

Parlatır, İsmail, *Türk Sosyal Hayatında Kölelik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

Sauvaget, J., "Halep," *İslam Ansiklopedisi*, C. V/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 117-122.

Şahin, Afşin ve Cengiz, Sibel, "16'ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İnan Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri," *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2010, s.69-82.

Tahiroğlu, Bülent, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 45-47, Sayı: 1-4, İstanbul, 1982, s. 649-676.

Tanıdı, Duygu, "1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz 2013, s.219-235.

Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Ağırlık Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.

Tayar, Mustafa, "Küllerin İnsanlığa Hediyesi: Sabun I," *Gıda Dergisi*, İstanbul, Ağustos 2015, s. 67-71.

Tekin, Kemal Hakan, "Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma," *The Journal of Academic Social Science Studies*, October 2013, s.681-693.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Yağcı, Zübeyde Güneş, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606- 1607)," *History Studies*, Balıkesir, 2011, s.371-384.

Yanardağ, M. Özgür, "19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S. 36, Aydın, 2015, s. 918-933.

Yaşar Ekinci, Fatma, "Türk Aile Yapısının Değişim Ve Dönüşümü Ve Bu Değişim Ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi," *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.30, 2014, s.209-224.

Yaşar, Şükran, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdı İmtiyazlar," *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Manisa, 2003, s. 105-115.

Yazıcı, Talip, “Halep,” *İslam Ansiklopedisi*, C.XV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 239-241.

Yıldırım, Şeyma, *Eskiçağda, Anadolu'nun Savaş Kapıları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006.

Yılmaz, Serap, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu İle Ekonomik İlişkileri: XVIII. Yüzyılın II. Yarısında Osmanlı Hint Ticareti İle İlgili Bir Araştırma Fransız Arşivlerinden I” *Bellekten*, C.LVI, S.215, Ankara 1993, s. 31-62.

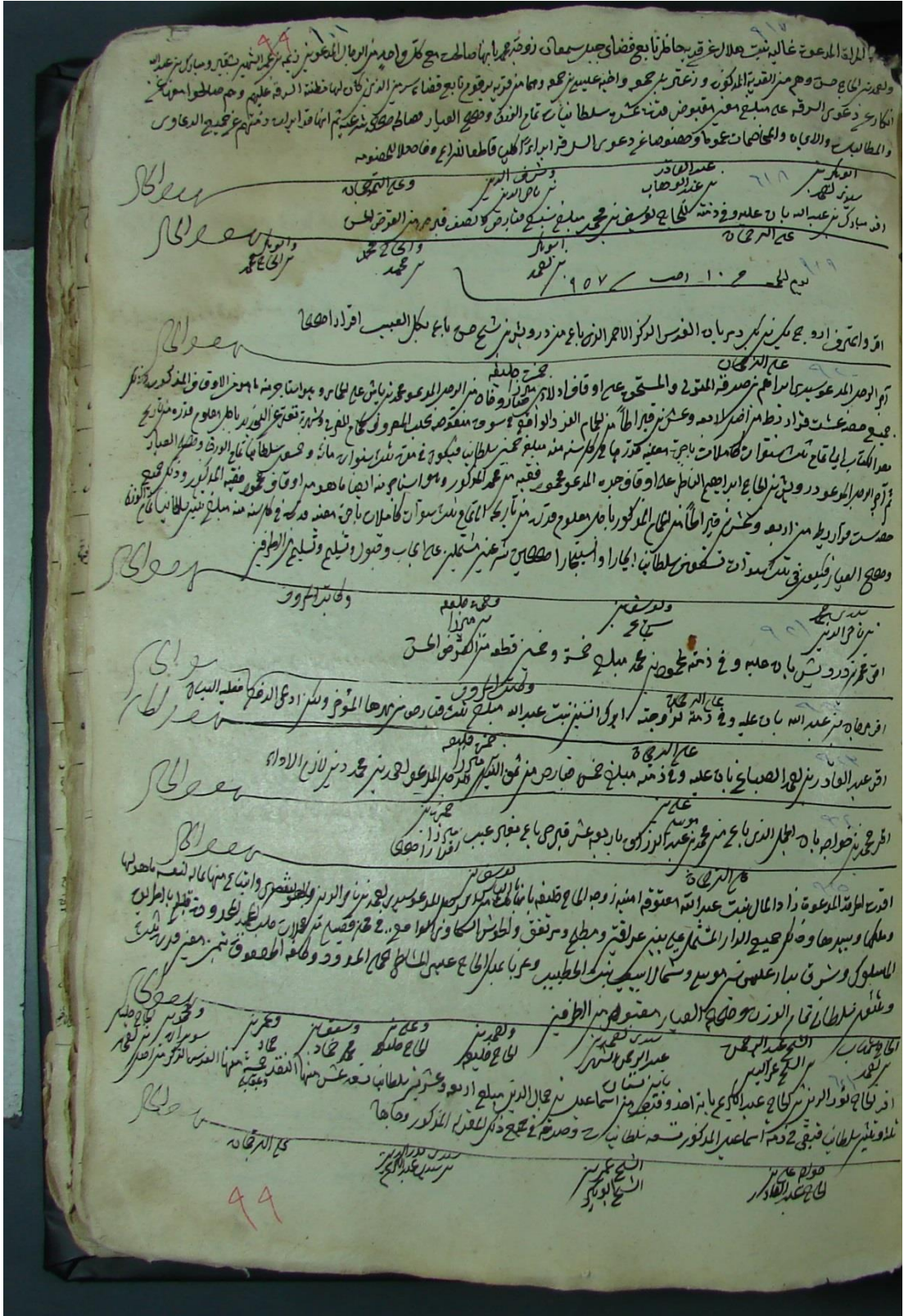
Yüksek, Ali, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi Ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 32, 2014, s. 340-354.

Zinkeisen, Johan Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

EKLER

Ek A.1.

Ek A.2.

١٠٧

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 على الزمان وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

ابرا دمة والرضا بعد موته من ذلك اجمع ابراعا ما وخرجا على البيان
 وهو الاصل
 وهو الاصل
 وهو الاصل

Ek A.3.

مغلاها الموكول المورل في سنة سبع وخمسة وستين وان ذلك صدر من العلم في محل عمل الوجه الترخي في تصديقا شرعيا تصادقا
 ذلك كما ومنت ذلك لولي الحاكم وكل عو مجيب حكم شرعي
 الترخي (ج) المورل الموكول المورل
 في السنة سبع وخمسة وستين المورل الموكول المورل
 اعلاه السنون الشريفة ان مستند المصادقة وثبوت النبوة النبوية القاضي كمال الدين هذا في محظ القاضي علا الدين المورل
 عند موطنه المورل وتحت يدها محفوظه عند الحاجه وسجل ذلك بالطلب سيدى احمد ناصر الدين المورل بنون شرعيا في محظها
 شهوده اعلاه

١٩ دي القعد ١٥٩

عزل نفقة محمد الحاج ابوبكر السميني عن وكالته وقيل الميراثين بها عن الجيا وبلغت بنتي الحاج احمد الزيات عن علا شريفا
 واستشهد عليهم بذلك وثبت ذلك لولي الحاكم وكل عو مجيب حكم شرعي
 قاسم ابوالفضل وعمل الترخي
 عز محمد الحاج خليل بن محمد الفاضل بحلب ان في دمه الحاج محمد الحاج احمد ختمه سلطان بن محمد بن جوج وعنده المورل على ذلك في سنة
 ذلك كله لولي الحاكم وكل عو مجيب حكم شرعي
 شهوده اعلاه

تبرك لولي الحاكم شهادة شمس الدين ابوبكر الطحان والحاج بونسي الحاج محمد ومجال الدين قاسم المقبولين لولي محضر وعلا الدين ومنصور
 ولولي الحاج احمد ناصر الدين بنون الشريفة عن الزعمي محمد شاه بن الحاج احمد المورل في دعوى عدوت والولي الحاج احمد المورل بنون
 شرعي بالوجه الشريفة من سنة مبلغا قدره ثلاث وعشرون سلطانيا وتصديق سلطان بنون شرعيا وكل عو مجيب حكم شرعي
 شهوده اعلاه

ثبت لولي الحاكم شهادة شمس الدين بونسي البالي ومحمد الشريفة زين الدين البالي محضر الحاج منصور وعلا الدين ومحمد
 شاه وزين الدين اولاد الحاج احمد الزيات عن الزعمي محمد الحاج ابوبكر السميني ان زوجته الحرة عومين بنون الحاج
 احمد واقتراها بلفيس بنت الحاج احمد المورل وكان له مطلقه بنون شرعيا وكل عو مجيب حكم شرعي
 شهوده اعلاه

الزم الحاكم الملا عبد القادر محمد الوصي الشرعي على ابي يعقوب بن محمد وولي ابي يعقوب المتوفي وعزل تركته ان يدفع الميراث امنه بنتا احمد بن
 عبد الواحد الخزي ثمانية سلطانية من تركته ابي يعقوب بن محمد وولي ابي يعقوب المتوفي وعزل تركته ان يدفع الميراث امنه بنتا احمد بن
 ابراهيم الخزي عن ابن القاضي عماد الدين السيزي انه فلق معتوقه من خاتمة بنت عبد الله المولى طلحة واحد بابنه عماد بن عبد الله
 واستشهد على ذلك وثبت ذلك لولي الحاكم وكل عو مجيب حكم شرعي
 شهوده اعلاه

الحواجة بدر الدين العوق ومحمد بن عليان
 اشرف ابوبكر الحاج حسن الخوي القطن عالم لغتيمه من فرهاد بن عبد الله من جامع الابرار ورويض المرحوم خابركو جميع
 الدار الكائنة بحلب حسب اسد اسم المستعمل على حوش لطيف وابوان وقاعه وجبا معينه ومطبخ وسر تيق ومناقم وثبوت
 حدها قبله طريق عن سالك والباب وشرقا بيد الحاج بونسي الحريري وشمالا دار ابي فضل بن شفيق وعلا دار القاضي ابوالسعود
 ابن الخضر بن يحيى ذلك كله بمن فدون وعشرون سلطانيا اعترف الباي بقبضته اجمع وكله ذلك وضمن له سواد
 محمود بن عبد الله السيزي كل ذلك وبقعه تحت مخالف ذلك في ماله ودمته ضمانا شرعيا معتوقا ولحقن كل لولي الحاكم
 مجيب حكم شرعي

سعد بن علي العطار والحواجة بدر الدين العوق
 استبدال السيد عبد المصطفى السيد علي الحسيني الناظر الشرعي على مسجد العوق بحلب المحرق وعزل ووقف الحاج
 محمود بن اشرف بن العطار وساهو وقف شرعي جارا جوه ووافق على المسجد المذكور اعلاه وذلك جميع الدار الكائنة
 بحلب الا عظام بحلب الحرة وسهم حدها قبله طريق غير ساكن والباب موشقا طريق ساكن وشمالا وغربا بيد الحاج محمود
 المورل بنون يحيى ذلك كله بما هو جار من ملك الحاج محمود المستبدل الناظر المذكور اعلاه وبهله وتحت تصرفه حاله ان استبدال
 وذلك جميع الثلاث حوازين الكائنة بين ابي يوسف العوق بن حلب المحرق قبلته بنت الحاج موسي بنون شافوت
 بيد الحاج محمود المذكور وشمالا طريق ساكن واليه اعلا قوما وعيا بيد الحاج محمود بنون يحيى ذلك كله استبدال شرعيا
 صارت الدار المذكورة ملكا لعلق الحاج محمود المذكور اعلاه يتصرف فيها تصرف الملاك في اسلاكهم وصال الحوازين
 المذكور اعلاه ووقف شرعيا جارا جوهها ومنا فغوا على المسجد المذكور اعلاه على شرط واقفه حاله وما له وثبت
 ذلك اجمع لولي مولا الحاكم الكو قع اعلاه وثبت عنده ايضا شهادة الحاج على بن الحاج محمد والحاج على بن الحاج محمد
 علا الدين والحاج حسن بن موسي في هذا الاستبدال حلا واخره مصطفاه لحيمة الوقف المذكور اعلاه
 وان الحوازين المذكورة اكثر فايد والدار المذكورة فادريعا وان المستبدل الولى ناظر شرعي على المسجد المذكور
 اعلاه وان الحوازين المذكور اعلاه ملك الحاج محمود المذكور وتحت تصرفه حاله ان استبدال بنون شرعيا وكل عو مجيب
 حكم شرعي

قاسم ابوالفضل وعمل الترخي
 اسم الملا عبد القادر محمد الوصي الشرعي على ابي يعقوب بن محمد وولي ابي يعقوب المتوفي وكان له مطلقه بنون شرعيا في محظها
 شهوده اعلاه

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Aslan, 1988 yılında Adana'da doğdu. Orta öğrenimini Adana'da tamamlayan Mustafa Aslan, 2012 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında Kilis 7 Aralık ve Gaziantep Üniversiteleri ortak Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Orta düzeyde İngilizce bilmektedir.

VITAE

In 1988, Mustafa Aslan was born in Adana. He, completing secondary education in Adana, was graduated from the department of History the Faculty of Science and Letters at University of Fırat in 2012. University of Kilis 7 Aralık and Gaziantep in 2013, he began a joint Masters Degree in Social Sciences. He can speak English at intermediate level.